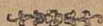

PROLEGOMENE LA ISTORIA UNIVERSALA

✦ CUGETARE ȘI ✦
FAPTĂ GERMANĂ

— ZECE LECTII FĂCUTE LA IAȘI —

DE

N. IORGĂ

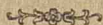

IAȘI

—
TIPOGRAFIA ZIARULUI „NEAMUL ROMĂNESC”

1918

PROLEGOMENE LA ISTORIA UNIVERSALA

✦ CUGETARE ȘI ✦
FAPTĂ GERMANĂ

— ZECE LECȚII FĂCUTE LA IAȘI —

DE

N. IORGĂ

IAȘI

—
TIPOGRAFIA ZIARULUI „NEAMUL ROMĂNESC”

1918

PREFAȚA

In cursul războiului și de pe urma patimilor pe care e firesc să le trezească s'a vorbit, aiurea și chiar la noi, despre o rasă germană, unică, unitară, din aceeași strămoși și de același sînge, exercitînd de veacuri, printr-o pornire care pleacă din însăși alcătuirea ei fizică, o înflurire energetică și tinzînd la dominația asupra lumii, pe care nu vrea s'o împartă cu nimeni.

Pe de altă parte, învățați germani cari au scris despre istoria patriei lor, — și pînă la cel din urmă dintre ei, marele cugetător și sociolog Lamprecht, a cărui vastă operă de istorie are înaintea de toate scopul de a-i adevăra teoriile, — susțin că rasa germană, a cărei unitate nu o mai discută, — a adus în omenire, de la ivirea ei pe scena istorică, idei nouă, concepții originale, principii de organizare care nu se cunoșteau pînă atunci și că, astfel, de la intervenția străbunilor din veacul al III-lea și al IV-lea ar veni toată dezvoltarea ulterioară a societăților europene. Pentru ca, pe urmă, iarăși, la deosebite epoce, inițiativa creatoare, spontaneitatea revoluționară a altor generații germane să hotărască asupra viitorului civilizației.

In sfîrșit, pînă ce Fustel de Coulanges, în studiile lui de protestare, după războiul din 1870-1, a venit să arăte că regii barbari de la începutul evului mediu nu au venit ca niște purificatori și îndreptători spre nouă ideale, multă, foarte multă lume negermană era de pă-

rere că în adevăr societatea romană, din centru și din provincii, se afla în ultimul hal al descompunerii materiale, al ruinei economice, al disechilibrului sufletească și că sîngele noă german a adus, odată cu o energie proaspătă — ca și cum singură civilizația ar putea stoarce puterile unui neam, și nu și cumplitetele viciilor ale unei barbarii desfrinate, — și virtuți morale cu care s'a îmbogățit de acum înaintea sufletul, radical curățit de păcatele trecute, al omenirii.

Niciuna din aceste păreri nu se poate adevăra.

Întăiu, se vorbește fără dreptate de o singură și sigură rasă germană, lucrînd pretutindeni și totdeauna, după instincte care s'au menținut și împuternicit de-a lungul veacurilor. De fapt, o asemenea rasă pură ar trebui căutată doar, întru cît și aici n'a fost vre-un amestec cu popoare fineșe ori chiar slave, în peninsula scandinavă¹, unde și vechile legende s'au păstrat mai bine și au căpătat o formă epică organizată. În Germania însăși, acest sînge curat n'ar putea fi găsit dincolo de Elba, unde aspectul fizic, poate și particularitățile dialectale, în orice caz desvoltarea istorică, adevărită prin izvoare — întinderea țeranilor cari, încetul pe încetul, au cîștigat pămînt nou spre Răsărit — și numele de localități, care păstrează rădăcinile și sufixele slave, arată cît de unitar slavă a fost baza locuinței și a culturii. În Sudul saxon se pot întîlni, pe lîngă această prezență a Slavilor înaintea-mergători, acolo unde Dresda, Leipzig răsună încă de sensul lor primitiv slav, și elemente celtice din vecina Boemie, a vechilor Boii² celtici. În Bavaria, între Rin și Dunăre, a fost o puternică și durabilă colonizare romană, anterioară Briovarilor lui Tassilo, și poate că Reșii, Romanșii de limbă latină din Alpii Elveției nu sînt decît rămășițele, departe aruncate, ale rasei primitive. Iar pe toată linia Rinului vechii locuitori au fost Celții, Celții

1 Lăsăm la o parte chestia unei admigrări din Sud, pe care o arată elemente de cultură orientală, tracică.

2 Pe vremea alianței cu Napoleon I-ii, învățații bavareși căutau să afirme ei această origine negermană, exagerînd-o chiar.

de varietate galică, dintre cari Menapii s'au păstrat până târziu ca un colț înfipt în regiunile de colonizare teutonică, — și Francesii nu uită în discuția drepturilor asupra țermului renan să amintească această origine galică a Germanilor de acolo, origine care se păstrează, nu numai în aspectul și în caracterul omenesc, dar și într'o mare parte din nomenclatura geografică.

Teoria marilor rezerve de caracter, a nesecatului te-saur de moralitate a Germanilor primitivi nu se sprijină de loc pe povestirea, de represintanții cărturari ai neamurilor supuse, ori de dinșii chiar, năvălitorii, a is-prăvilor îndeplinite de regii franci, alemani, burgunzi, goși, vandali și de războinicii cari-i încunjurau supt steagul cuceririi. Izvorul acestei ilusii e cărticica lui Tacit.

Dar Tacit, de sigur un Roman bine informat în lumea celto-germanică, și prin legăturile lui de înrudire, un spirit distins și un mare istoric, n'a făcut, în ce privește contrastul, voit, căutat și exploatat de dînsul, dintre barbari și dintre ai lui, decît ce făceau, după răspîndirea opiniilor lui Rousseau despre escelența omului neatins de cultură, acei scriitori francesi, de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, — ca Chateaubriand — cari, judecînd în rău pe contimporanii lor, capabili, totuși, de a da sacrificiile Revoluției și triumfurile Republicei și ale Imperiului, mergeau să caute exemplare imaculate ale umanității în pustiiile Americii-de-Nord, unde se așezau eroii morali din Atala, din René, din les Natchez.

De fapt, Germanii n'au inovat, ci, din potrivă, oricare ar fi fost cugetarea lor la un moment dat, ei s'au supus, în ce privește fapta, influenței civilizațiilor superioare în mijlocul cărora i-a adus soarta lor.

Și nici n'ar fi fost cu puțință altfel. Rari sînt popoarele cărora o soartă extraordinar de favorabilă să li fi îngăduit a se desvolta după singurele nevoi ale ființei lor, care să însășișeze deci succesiunea, neînriurită din afară sau așa de puțin înriurită încît să nu modifice esențial liniile unei desvoltări normale, a pro-

prilor lor principii. Cele mai multe pornesc cu incepturi de asezăminte particulare, din fondul lor însuși, pentru ca, întâlnind, la un anume moment, o civilizație superioară, să se confunde, în cursul ei, cu mult mai larg și mai puternic. Ca și la rîuri, acela se socoate a fi afluentul, care, oricît de lung i-ar fi drumul și oricît de tute mișcarea, înfățișează totuși o albie mai îngustă. Neamurile care se adaptează astfel, sărind, de cele mai multe ori în dauna și a valorii lor morale în prezent și a putinței lor de înaintare în viitor, evită cel puțin soarta altora, mai nenorocite, care, lovindu-se de o superioritate de civilizație înaintea căreia refuză a se pleca, isprăvesc printr'o subită ruină sau pierd, într'o înceată decădere, orice rost omenesc, animalisîndu-se în miserie și în părăsirea de sine.

Vechea regalitate germană și invasiile.

La cea d'întăiu constatare într'un izvor roman a moravurilor și instituțiilor vechii Germanii trăind încă dincolo de marginile Imperiului, nu se vede o unitate, măcar aproximativă, de viață economică, culturală și politică. În afară de întrebarea, totuși însemnată, *ce* Germani a văzut Tacit și *unde*, căci faptul că enumeră deosebitele grupe nu înseamnă că le-a și cunoscut pe toate, în afară de siguranța că *nu pretutindeni, în toate regiunile, se întâlnea aceeași stare de lucruri*, e evident că scriitorul roman presintă — fie prin faptul că la poporul sau la popoarele ce studiasse se întâlnea un asemenea amestec, fie că în expunerea lui se confundă elemente împrumutate de la deosebite seminții și poate de la predecesori istorici, căci nu e dovedit că la basă n'au stat și rapoarte scrise din deosebite timpuri, — *un tablou care nu e unitar*, ci în care se întilnesc mai multe elemente deosebite.

Este o parte care se ține în adevăr de cea mai autentică viață primitivă a acelor triburi larg răspândite, care nu formau încă o nație și nu puteau tinde să devie una. Mai presus de rămășițele unui regim inițial, în care singura legătură era a sîngelui, ținîndu-se în samă la început legătura prin femei — ceva din matriarcat se păstrează în marea influență pe care o au membrii feminini ai tovarășiilor — și în afară de o nobleță răsărită în chip firesc din aceste societăți cu nex numai genealogic — așa cum la noi se ridicară, din sate în care toți erau rude, ca urmași ai moșului întemeietor, în *moșia* lui, *juzii*, apoi *famiile*

de juri —, în afară de organizarea militară, supt *duci* cari se impuneau prin calitățile lor individuale („Herzöge“), și în cadrele unor grupe de câte o sută, *centenae, Hundertschaften*, care pot fi împrumutate de la sistemele Statelor de cultură ale antichității, întilnim o *regalitate de ordine divină*.

Nu e ceva nou în viața popoarelor. Ele încep toate cu dînsa. E o prelungire a concepțiilor religioase care nu încep numai viața, ci o domină și o străbat, nimic neputînd exista, în afară de satisfacerea nevoilor celor mai elementare, în afară de dumnezeirea care creiază, conduce și absoarbe generațiile ce se urmează. Oamenii au trăit întăiu cu zeii, în sama lor, la discreția lor, mergînd în adevăr, „cu voia lui Dumnezeu“ și „supt ochiul lui Dumnezeu“. Apoi, pe încetul, și nu fără greutate, coborîndu-se la cunoașterea realităților umane, care există prin ele, dacă nu, deocamdată, și pentru scopurile lor, ei au admis stăpînitorii de pe pămînt numai pentru că o legendă genealogică îi făcea să se coboare din zeii cari au cercetat pămîntul și s'au împărtășit de muritoarele lui fericiri. Nu ca oameni domnesc acești șefi, oricare li-ar fi titlul, ci ca urmași ai zeilor, *din ființa cărora continuă a face parte*. Poate chiar că datina eredității, indiferent de aspectul, de puterea, de însușirile și purtările succesoriului, cu sau fără caracterul de fiu, cu sau fără drept de întăia naștere, nu se explică altfel decît prin această neconținută transmisiune divină, prin această intrupare succesivă, fără sfîrșit.

Alături însă cu acest „rege“ avînd atribuții sacerdotale, presidînd la anume ceremonii religioase, care n'au o preoțime specializată pentru a le săvîrși, și îndeplinind rosturi de judecată care apar ca acte religioase după legi care sînt revelații și descîntece, întilnim *regi politici*, de deosebite categorii și supt forme deosebite.

Și atunci se zice: iată, acești regi politici sînt aceia prin cari germanismul plin de viață și setos de acțiune a înrîurit soarta lumii. Șubreda fantomă palidă a Impăratului roman de decadență, pus adesea de șeful barbar din oastea

sa și menținut de acesta după placul lui, e înlocuită, pentru ca supușii să aibă un guvern efectiv și o garanție reală, de asprul rege teutonic. Indată viața întreagă a Statului se resimte; ea întinerește și pleacă pe drumuri nouă, la capatul cărora vor fi, peste autoritățile și stăpînirile medievale, regalitățile din epoca modernă, de unde vine apoi, prin desvoltări normale și revoluții, epoca noastră. Germanii au creat deci, în întâia instanță, toate regalitățile moderne.

Numai cît popoarele nu ajung rătăciți și accidental, printr'o hotărîre momentană sau printr'un hasard fericit, la *această* regalitate. E un pas greu care s'a făcut *odată, într'un anume loc*, la un popor mai fericit, printr'un impuls îndrăzneț al minții etnice, capabilă astfel de-a ajunge la o nouă concepție, care e cea *politică*, în locul celei *religioase*.

Știm acel loc unde s'a creat noua regalitate, știm pe ce cale s'a întins ea asupra lumii antice, pe care a cîștigat-o pe rînd, prin cucerire și prin exemplu. Regii politici vin din Asia. Europa i-a cunoscut numai după ce Alexandru-cel-Mare, veni! din Macedonia, urde, de mult, se imită normele de guvern persiene, a confundat, peste cetățile grecești supuse lui, fără a fi și distruse în esența lor, patriarhalismul organizației străvechi traco-ilirice cu acea regalitate a Persilor a cărei diademă s'a dus s'o smulgă în lupta cu ultimul Darius. „Diadohii“, urmașii lui, au fost regi, nu numai pe teritoriul pe care ajunseseră a-l stăpîni, ci pe moștenirea lui întreagă, la care pretindeau. Au fost astfel regi în Epir, în Macedonia, în Tracia. Și la Sciții vecini, a căror stepă se învecina cu munții și văile Persiei și cari trăiau în clientela culturală a acestor vecini mult mai înaintați, imitația acestei regalități asiaticе, pe care în ultima ei înfățișare o susțin Persii, împodobește cu o sumă de regalități barbare tot interiorul de pămînturi, tot *hinterlandul* Mării Negre.

Dar Germanii din Răsărit—și atîția din cei apuseni—au făcut un stagiou îndelungat în părțile noastre. Goții, Burgunzii, Suevii, Alanii, Vandalii au stat multă vreme

în contact cu această lume a Sciților și cu această lume a Tracilor, mult superioară lor, pentru că primise cele dintâiu și mai vii raze ale culturii asiatice și mediteraneene. Astfel regii din Bosfor, regii din Dobrogea avură imitatori în șefii germani, cu cari intrau în confederații războinice și în alianțe de familie chiar, și cărora li transmiteau începuturi de artă și alte impulsuri spre o mai înaltă civilizație. Să nu uităm că întâiul rege germanic de năvalire — în Macedonia — e Clondicus, stăpînitor peste Bastarnii din Delta Dunării. Prin curentul spre Vest apoi această *regalitate de împrumut* a trecut asupra întregii rase germanice, întru cît ea s'a împărțit de această nouă organizație regală.

Și nu trebuie să se uite nici îndelungatul contact, în atîtea locuri și la atîtea epoce deosebite, cu Celții, cari, dacă, în Galia, prin influența Grecilor de pe coastă, de la cari luaseră și literele, s'au alcătuit în „cetăți“ republicane, în schimb, aiurea, în Boemia și în Alpi, avură, împrumutînd de la același izvor al Orientului, familiar lor, regalități naționale. Să nu uităm că terminii *Rich (Reich)*, Stat, *Amt*¹, dregătorie, se recunosc a fi de origine celtică² și că Ariovist, regele german cu care, pentru Galia, s'a luptat geniul lui Cesar, era ginerele unui rege celt din Noric și că vorbia el însuși limba celtică³. Mai târziu și Marbod, puternicul rege care, dintr'un punct central, încearcă a întemeia o forță politică barbară stăpînind de la Rin la Dunărea-de-jos, se găsește pe același vechiu teren celtic. Și cînd Cimbrii și Teutonii se revărsau asupra Italiei în zilele lui Mariu, ei represintau o asociație războinică germano-celtică. Nu în Galia deci, și începînd cu epoca lui Cesar, trebuie căutate singurele locuri și epoce de atingere între Celți și Germani, aducătoare de folos pentru aceștia din urmă.

Romanii, apoi, aveau nevoie de o asemenea organizație politică a Germanilor, și în calitatea acestora de vecini,

1 Robert König (*Deutsche Litteraturgeschichte*, a 26-a ediție, 1899, I, p. 2), crede cuvîntul germanic.

2 Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, ed. a 5-a, I, p. 90.

3 *Ibid.*, p. 100.

și în aceia de federați, și în aceia de coloni, și, în sfârșit, în aceia de soldați ai Imperiului, formînd garda însăși a Cesarului. Une ori ei, cari, din vechile lor amintiri proprii, ce se suiau până la epoca unei regalități tot de obirșie asiatică, împrumutată de la învățătorii lor, Etruscii, știau că orice autoritate în afară de a cetăților grecești și a imperiului lor, de o natură mai complicată, e „regală“, au impus acest nume unor șefi germanici oarecari, fără multă grijă de titlul lor. Au făcut astfel regi din simpli șefi de bande, luate chiar în seminții deosebite, cari veniau în solda Tesaurului împărătesc: în acest sens a fost rege un Odovacar, acela care, după ce a înlăturat umbra de Cesar ce-i stătea, din propria lui voie, alături, și a devenit de-sine-stătătorul *Flavius Odovacar*, rămăsese tot „rege“, fără caracter național, fiindcă Germanii săi erau o simplă adunătură,—și fără caracter teritorial, fiindcă Italia, pe care o cîrmuia el, era pămînt al Imperiului, refugiat, acum, numai la Constantinopol.

Erau regi cari se ridicau din clientela romană și prin ajutorul roman și cari, mult timp, așa cum cuvîntul roman îi crease, se mențineau prin singurul sprijin roman. Să nu uităm că acel Arminiu, de la victoria căruia asupra lui Varus, în Pădurea Teotoburgică, unii — și nu numai Germanii — fac să dateze o nouă epocă, de libertate, pentru civilizația umană, fusese, de și „de neam regal“, — în vechiul înțeles religios al cuvîntului, probabil, — „cavaler roman“. Astfel de regi erau necesari pentru a se incheia cu dinșii un tratat, pentru a se căpăta în persoana lor o garanție, pentru a se avea în ambiția lor un razim. Cînd nu erau, Roma-i crea, după exemplul altor regi germanici, de un mai vechiu împrumut, și după propriile sale concepții despre felul cum barbarii pot și trebuie să fie guvernați.

Cu aceste instituții au venit Germanii în Galia, supt șefii franci din neamul lui Clodion pentru a da în ființa lui Chlodovech-Clovis și a urmașilor săi Merovingienii o „dinastie“, care, cum vom vedea, nu e, de fapt, decît o serie de deținători prin drept de moștenire ai aceleiași prăzi. Cu aceste instituții, lustruite printr-o petrecere per-

sonală îndelungată în Bizanț și printr'un lung stagiul al războinicilor săi la Dunăre, a venit, cu mandat imperial din Răsărit, Teodoric în Italia. Cu asemenea instituții au trecut prin Italia ori pe același drum al Rinului ca și Francii, pentru a se opri în Galia meridională, în Spania, în Africa, Visigoții, Suevii cei noi, Alanii și Vandalii. Cu aceste instituții s'au aciuat la Rin și la Rhone, până la apropiata lor dispariție, de minile fraților, Alemanii și Burgunzii. Cu aceste instituții s'au păstrat un timp, apoi s'au stins în obscuritate ori s'au confundat în marele „regat“ hunic, de confederație germano-turanică, la Dunărea mijlocie, rămășițele gotice din Orient.

Nicăiri, o urmă măcar din acea originalitate care ar fi gloria Germanilor în trecut și dreptul lor de hegemonie peste „bătrâne“ neamuri „obosite“, „individualiste“ și „anarhice“ în viitor.

Era oare un plan în marea mișcare germană care, desfășurându-se de-a lungul a trei-patru veacuri, a adus complectă schimbare de stăpânire și de guvern a provinciilor de odinioară ale Imperiului roman, mai ales a jumătății lui de Apus? Avem a face cu un scop politic urmărit de un neam întreg care vrea să înnoiască, să prefacă, să creeze? Datorim astfel rasei germane, în plină mișcare conștientă, dispariția unui vechiu Stat care împiedeca dezvoltarea omenirii, și fundarea altora nouă, care au fost în stare să ajute mersul ei înainte?

Am văzut, că fisicește, Germanii de azi nu formează o rasă. Sufletește, pe vremea strămutărilor, ei formau tot așa de puțin un popor, o conștiință națională, cât de obscură încă, și o datină politică, oricât ar fi fost numai la începuturile ei.

Numele de Germani, pe care l-am primit, prin Romani, cari, în cele dintâi timpuri, întrebuițaseră pe acela de Teutoni, mai autentic și mai direct, vine — după socotințele cele mai nouă — de la Gali, cari numiau pe vecinii lor de peste Rin cu acest termen, care înseamnă: frați, înrudiți, tovarăși. Pentru Gali el nu servia, de sigur, să numească totalitatea, de alminterea necundescută lor și

nebănuțită de dinșii, a semințiilor pe care, azi, le știm că făceau parte din marele corp germanic. Goții din Răsărit, Scandinavii din Nord, Saxonii din mijlocul păduros al Europei, — mărginași ai pădurii hercyniene, încunjurată de legende, ai pădurii teutoburgice, locul biruinței lui Arminiu asupra Romanilor lui Varus —, nu erau, pentru riveranii celti ai fluviului, Germani. Cesar cunoaște pe Germani în sensul celtic și introduce termenul. La Tacit este vorba de o Germanie, în sensul de „obște germană“, iar nu de existență națională unitară, căci lui, pentru scopurile de morală și propagandă prin exemplu și contrast ce urmăria, îi trebuia o unitate barbară pe care s'o opue unității romane. Ii trebuia așa de mult, încît barbari de altă origine decît cea germanică, Venezii slavi, Aestuii din Estonia letonă, nu apar ca alte mari grupări naționale opuse celei germanice, ci se pierd, confundîndu-se, aproape, la marginile „Germaniei“.

Pentru Romanii din epoca Republicei, Teutonii (de la *diot*, germ. popor) nu sînt o nouă forță politică răsărind la orizont, o armată după altă armată, o grupă etnică după alta, ci numai, amestecați cu Kymrii de altă obîrșie, o ceată năvălitoare căreia i se puse capăt printr'un mare măcel în Sudul galic al „Provinciei“ (Provence).

Strîns legate de zeii lor începători, de strămoșii prin cari se perpetuase, supt coroana regală, divinitatea acestora, deosebitele „nații“ în care se uniau, în ce privește măcar pe cei de pe malul Rinului, cunoscuți și descriși de Cesar, deosebitele așezări și grupe de așezări (*vici* și *pagi*), aveau numai *conștiința existenței lor proprii*. Nicăiri nu întîlnim vre-o legendă, vre-o credință cit de vagă despre unitatea lor primitivă, și împărțirea tripartită a lui Tacit, în Ingevones, Istaevones și Herminones, are nevoie și de precisare și de explicație în ce privește originea și sensul ei.

Pentru *deosebite scopuri de războiu trecătoare* se întîmpla ca unele „nații“ (*Stämme*) să se unească între ele. Astfel se formează *confederațiile*, care apar și dispar, luînd nume care altă dată se aplică altei tovărășii luptătoare, cum e cazul cu Suevii cei mari ai lui Ariovist, cari nu sînt Suevii slabi din veacul al V-lea, invadatori ai Spaniei, ori cu Saxonii cari trec de pe malul Mării în In-

sulele Britanice și cari sînt cu totul deosebiți de masa saxonă din interior, pe care a întilnit-o și a zdrobit-o cucerirea lui Carol-cel-Mare. Iși zic cu termeni cari arată legătura lor însăși sau situația lor: astfel *Alemanni*, „toți oamenii“, nu înseamnă alta decît „obște“, iar *Franci*, „liberii“, se opun acelora dintre congeneri cari, dincolo de Rin, s'au înțeles cu guvernatorii romani, au încheiat un pact cu dinșii și trăiesc, oricît de autonomi, dar totuși supt oblăduirea, supt conducerea superioară a acestora.

După ce chiar opera de strămutare și cucerire a fost îndeplinită, supt regi cari formează dinastii și țin durabil în jurul lor și al urmașilor lor o „nație“, nimic nu vădește un simț de solidaritate germanică, — vorba *Teutsch*, *Deutsch*, în latinește *teotiscus*, apărînd numai foarte tîrziu, și în anumite legături speciale. Regele franc privește pe Ostrogotul din Italia ca pe dușmanul său — nu ca pe rivalul său în ce privește *supremația germanică* —, și nicio muștrare de cuget nu l-a chinuit pentru distrugerea, prin masacre mari, a tovarășilor de ocupare a Galiei romane, Alemani, Burgunzii, Visigoții. S'au luptat neconținut între sine, uniți numai întîmplător prin căsătorii, care, acestea, nu înseamnă o prietenie veșnică, ci numai un armistițiu trecător, și încă așa de slab garantat prin sentimente de familie așa de curioase, pe vremea cînd Merovingienii franci obișnuiau să scape de nepoți umplînd păreții de creierii lor la sfîrșitul unui voios banchet dinastic! Și, cînd a venit ceasul de peire pentru cele mai multe din aceste regalități, nicăiri în vecinătatea germanică nu se observă un interes, un simț de compătimire, o dorință de a ajuta, care ar fi izbutit poate să le scape. Născute deosebit, în condiții speciale ale hazardului, aceste „nații“, intemeietoare de „regalități“ care sînt simple proprietare ale pămîntului cucerit cu banda lor de războinici, trăiesc și mor tot deosebit, supt ochii indiferenți, ba adesea chiar dușmănoși, ai vecinilor cu cari se puteau înțelege în graiu, dar față de cari nu-și simțiau nicio atracție a instinctului politic.

Tendința spre Statul germanic unitar n'a avut-o nici, în Italia, Teodoric, cu toată cultura lui neobișnuită, căpă-

tată în Bizanț, cu toată puterea lui superioară, cu toată inteligența lui, care nu era comună. Cu atât mai puțin asprul suflet primitiv al celorlalți, fiecare păzind prada lui, în care nu și-ar fi putut închipui că zace o idee de viitor! În loc să caute adunarea în aceeași mină a pământurilor, aceia dintre regi germanici cari ajunseseră la destulă autoritate pentru ca să nu trebuiască a-și consulta ostașii și chiar frunțașii, laici și clerici, ai populației supuse la fiecare schimbare personală a regimului, își împărțiau, la sfârșitul zilelor lor, în patru, și în cinci chiar, moștenirea care constituia pentru dinșii o avere personală, ca oricare alta.

Lipsa de legătură și de concepție politică s'ar fi putut înlocui printr'un sentiment de comunitate ieșit din aceeași viață suflătoare, din răspîndirea aceluiași cîntece, favorite la toate „Curțile“ și în toate lagărele. Bine înțeles întru cît pentru a se avea chiar asemenea cîntece nu e de nevoie să fi fost o mare luptă a tuturor, urmărind aceleași scopuri în aceeași organizare și supt aceeași comandă, care ar fi fost a unor personalități eroice, idealisate apoi în legendă și slăvite în cîntece.

A fost, în adevăr, dacă nu o epopeie primitivă germanică — și epopeile, în genere, se coase laolaltă mai târziu, din cîntece răzlețe — măcar aceste cîntece în legătură cu o anumită faptă a unui anumit luptător, cu toată putința, ulterioară, ca ele să fie adaptate pentru alte împrejurări și alte căpetenii.

Asemenea cîntece orînduise a le stinge Carol-cel-Mare însuși. Aceasta ar dovedi că ele erau pe sfîrșite, căci, în veacuri care au precedat așa de mult pe al folklorului, se aduna numai ce se putea pierde altfel, cum se fotografiază monumentele gata să se dărîme. În Apusul germanic însă lipsesc mărturiile despre această „literatură“ poetică. Pe toate le găsim, pentru această vreme, — afară de tînguirile, de bocetele, ca pentru Arminiu, pe care le pomenește Tacit în „Anale“, — numai în Răsărit. Astfel de izvoare se recunosc la baza întăiului capitol, legendar, din cartea lui Iordanes despre originile gotice; la Curtea lui Atila, cînd

se întorcea cu biruință, fetele semințiilor germanice¹ suse ridicau astfel de imnuri proslăvitoare, menite, probabil, în alte vremuri unui șef din sîngele lor. Dîn același cerc de fapte comun Hunilor și Goților pe acest pămînt răsăritean vine și povestea, păstrată într'un manuscript contemporan cu Carol-cel-Mare, a lui Hildebrand, care e un Got, firește, dar, ca și Dietrich von Bern, Teodoric din Verona, regele Ostrogoților, un „om din Ost“, un client al marelui Attila, așa încît pare dușmanului și fiului său un „bătrîn Hun viclean“.

În ce privește vechiul cîntec anglo-saxon al lui Beowulf, îl credem mai curînd de imitație celtică decît adus de acasă, oricît de germanic i-ar fi subiectul.

Dar poporul, vecin cu Germanii orientali, care, de la începutul istoriei sale, a fost mai spornic în ce privește eposul popular, sînt Slavii. Oriunde au pătruns ei, cîntecul eroic a mers cu dînșii. Vecinii li l-au împrumutat într'o epocă mai nouă, pe care o putem cerceta critic. Dacă, astfel, Sîrbii întrec pe toți în această privință, de la dînșii datina acestei lăudări și conservări a luptelor naționale a trecut la Greci, în Sud, și, la Nord, la Romîni. Ce ne împiedecă să admitem că același lucru s'a întimplat, în cele d'întăiu veacuri ale erei creștine, și cu transmisiunea la Germani a vechii datine de cîntări slave?

În afară de aceasta avem doar stîngaceea traducere a Bibliei făcută pentru Goți la Dunărea noastră de Wulfila, care a întrebuițat pentru a o scrie un nou alfabet, de amestec greco-latin. Dar aici nu avem a face cu un produs al spiritului germanic, care din Scriptură, de altfel, nu și-a putut însuși decît, asprele scene tragice din Vechiul Testament, pe care le-a prefăcut, pretutindeni, în cea mai sîngeroasă realitate.

Dar, atunci, dacă n'a fost o conștiință luptătoare germană, plecînd pe drumuri de mai înnainte socotite pentru îndeplinirea prin războiu, printr'o lungă serie de războaie, a unui scop politic, ce a putut pune în mișcare și întreținea, din zilele cînd bande gotice se oferiau diadohilor

¹ Attila e un cuvînt gotic (de la Atta), și înseamnă „tătucul“.

macedoneni ai lui Alexandru cel-Mare până în momentul, peste mai mult de o jumătate de mie de ani, cînd regii germanici deveniră șefi neatîrnați și proprietari fără dependență ai provinciilor Imperiului roman, neconținuta roire, neînteruptul neastîmpăr al întregii masse barbare ?

Toată lumea se unește în a vedea o cauză economică. Și atunci, firește, comparația se impune cu prezentul. Din motive de „economie națională“, bine cunoscute și recunoscute, au plecat strămoșii pe drumurile spre Vest și Sud și au creat, nu numai State de oarecare durată, în forma lor primitivă, dar și nații, nații nouă, care trăiesc și până acuma și, sprijinind viața modernă, pregătesc omenirii tot viitorul. Tot așa acuma cerinți, tot așa de neapărate, necesități de expansiune, de „desvoltare“, cu același caracter elementar, ale „economiei naționale“ germanice aduc strămutări războinice azi, ele vor aduce colonisări trainice mâini, și astfel, întemeindu-se și noi State, se va pregăti, dacă nu rase cu nume nouă ale vremii ce va veni, măcar împropștarea cu sînge superior germanic a semințiilor oboșite care lăsau să lîncezească munca omenirii.

Numai cît acea cauză economică de „Völkerwanderung“, de „rătăcire a popoarelor“ e de cea mai simplă și mai primitivă ordine, și ea nu era menită prin sine să aibă consecințe politice vrednice de acest nume. Iată-o în adevăr.

În cele d'întăiu timpuri, cele mai vechi populații germane se ocupau mai mult cu pescuitul—pe țărmul Mării—, cu vînatul — prin pădurile seculare —, cu păstoria. În ce privește păstoria însă, care nu se mai admite astăzi ca fază primă prin care trebuie neapărat să treacă orice popor, pentru ca neapărat să ajungă apoi la agricultură, se poate obiecta că în Europa noastră există anume teritorii de păstorie, oferind, unul după altul, în legătură nemijlocită, sălaşul de iarnă și cel de vară: astfel Spania cu sierrele ei, Italia cu Apêninii, țerile noastre și cele vecine de peste Dunăre cu Carpații și cu Balcanii. Un astfel de teritoriu nu e însă Germania. Păstoria ei nu putea fi decît în poienile ce se deschideau prin mijlocul pădurilor: o păstorie puțină și redusă.

N'am putea spune cînd au început anume din popula-

țiile germanice a se deda la agricultură. Cuvintele străvechi pentru grâne și uneltele de lucru nu trebuie să ne înșele: Limba unui popor are termeni, nu numai pentru ce produce acest popor la dînsul, ci și pentru ce vede la alții; ea înseamnă numai ce se cunoaște și se întrebuințează — într'o măsură care numai din aceasta nu se poate defini — de acel popor. E sigur că unele seminții nu lucrau cîmpul și că altele, nu numai că se ocupau cu plugăria, dar o aveau în rîndul d'întăiu al ocupațiilor lor.

Această plugărie cerea, cum s'a observat și de alții, mult mai mult loc decît cea de astăzi. Se cultiva o parte din pămînt într'un an, pentru a se căuta în alt an hrana pe alt ogor. Astfel terenul care ar putea prisosi cu metodele din zilele noastre era cu totul neîndestulător atunci. Și, deci, nu era nevoie de o sporire imensă — și neadmisibilă — a populației pentru ca să se producă nevoia de a se trece hotarul.

Dar nu e vorba numai de o *întindere a teritoriului*, ci de o adevărată *strămutare dintr'un loc în altul*, adesea la distanțe foarte însemnate, luîndu-se populația întregă, vitele, uneltele de muncă, așa cum se făcea numai în cele d'întăiu timpuri ale civilizațiilor omenesti primitive. Pentru a se lămuri aceasta, trebuie să ne gîndim la greutatea cu care se capătă, într'o țară de păduri, de pustietăți pietroase, de mlaștini, locul potrivit pentru agricultură, la truda pe care o cere curățirea țărîmului pe care se va trage brazda, la toate fazele zăbavnice și ostenitoare ale *facerii ogorului*. Ce lucru de mirare era deci că Germanii, informați prin ai lor cari serviau în armatele Romei ori luaseră parte la incursiuni pe teritoriul roman, căutau stăpînirea acestui *pămînt pregătit*? De aceia strigătul lor după pămînt, care răsună de la invazia Cimbrilor și Teutonilor până la împărțirile de moșii, *partitiones agrorum*, din veacul al V-lea după Hristos. El nu înseamnă alta decît: „vrem cîmpul, vrem ogorul“.

Aceasta însă nu cuprinde, de sigur, nimic politic.

Totuși a fost o cauză politică a strămutărilor. Dar ea nu vine de la inițiativa germană, ci, din potrivă, asupra

Germanilor ca element pasiv se exercită o puternică presiune revoluționară, transformatoare, din partea altor neamuri, care, fără a li fi superioare, erau mai în măsură, prin condițiile economice ale vieții lor, să dea astfel de lovituri.

Dincolo de așezările germano-slave, dincolo de cercul vechilor populații de la Marea Baltică se întindea imensa stepă, „Imperiu“ fără sfârșit al raselor uralo-altaice. Aici păstoria era cu adevărat norma de traiu. E patria Sciților „mulgători de iepe“, dar și a unor populații pastorale, mîînd turme ca ale noastre.

Păstorii nu sînt — am spus-o — prin ei însiși rătăcitori și provocatori de rătăcire. Ei își știu căile lor, „drumul oilor“, *mesta* spaniolă, din care cunosc, nu numai fiecare hotar, fiecare fîntînă, — fiecare cisternă în alte climate, — dar și felul cum se înfățișează totul la deosebitele epoce din an. Nici la un alt fel de neamuri datina nu are o mai mare putere.

Sînt însă păstori cari practică în același timp și hoția pe drumurile așa de mult bătute de dinșii și a căror proprietate — am zice — o au. Să ne gîndim la temuții ciobani de pe platourile înalte ale Iranului persan, la Arabii deșertului. În special să privim la Turcomanii din Asia centrală, cari, până s'a impus, în veacul trecut, dominația rusească, au considerat ca turma lor cea mai bogată, bună de tuns și de muls și gata a se supune la soarta ei, pe mai blindul Iranian, așezat în oazele vecine, pe care le călcau în fiecare primăvară.

Astfel neamurile hunice, cu mult înaintea faptelor de la 370, puseră în mișcare pe Germani, aruncîndu-i pe unii asupra celorlalți peste sfărîmăturile unor organizații politice rudimentare, ridicînd de asupra regalităților distruse pe ducele pribegiei, care era în același timp și al năvălirii pentru căpătarea unei patrii nouă.

Să mai vorbim de *ver sacrum*, de „sînta primăvară“ în care tinerii de vîrstă să poarte armele, supt șeful care se impunea prin deșteptăciune și îndrăzneală, își căutau norocul și faima până departe, întorcîndu-se acasă cu prăzile lor, cu dovezile de vitejie, care corespund *scal-*

pelor scoase de vitejii Indieni ai Americii de pe scăfirliile învinșilor ori de războinicii otomani de pe vremuri, cari desfăceau înaintea șefilor sacii cu capete ori măcar cu nasuri și urechi? Era calea prin care se începea cariera, criteriul după care se fixau valorile. Un fapt de viață internă germanică, și de la dînsul nu se putea începe o transformare a lumii întregi, ca aceia la care, în această epocă, asistăm. De altfel n'ar fi imposibil ca acest obicei să nu fie numai *corespunzător* aceluia al tinerimii grecești care a fundat astfel coloniile sale; de la Grecii la Germanii au fost împrumuturi încă nefixate: în adevăr, precum Galii aveau litere grecești, Tacit vorbește de „monumente și inscripții pe *tumuli*, cu litere grecești, la hotarul Germaniei și al Reției¹“, și runele pe care unii le cred a fi de proveniență latină par a veni de la Grecii prin canalul galic.

Nu, Germanii n'au venit cu o misiune, cum nu veniseră cu instituții inovatoare. Regalitățile lor, accidentale și trecătoare, fără consistență în sine, fără legătură între ele, s'au stîns, ca și cele turanice, ale Hunilor propriu-zisi, ale Avarilor, Pecenegilor și Cumanilor. Una singură a scăpat: regalitatea merovingiană.

Dar, dacă ea a trăit, dacă a influențat și transformat în adevăr viața omenirii, aceasta nu se datorește sufletului germanic ce ar fi fost într'însa, ci faptului că *ea s'a refugiat pentru a nu peri în adăpostul civilizației politice a anticității*.

Aceasta o va dovedi capitoul următor.

¹ Germania, 3.

II.

Biserica și Imperiul ca element plastic față de Germani

N'ar fi nimic mai greșit decît să se admită părerea, de altfel curentă, că barbarii germani, a căror năvălire a fost mai mult o pătrundere sau chiar numai o lentă penetrație, în atîtea din provinciile administrate odată de Imperiul roman, ar fi venit cu sentimentul unei superiorități asupra elementului romanic pe care-l întîlniră în noile lor așezări. Nu, pe acel timp de barbarie nu s'a petrecut nimic din ce vedem astăzi în țerile, de o înaltă cultură adesea, — de comunitate culturală creștină cu ocupatorul, în orice cas, — asupra căroră s'a întins dominația oștirilor Germaniei actuale.

Cu smerenie, cu deosebit respect s'au înfățișat deosebitele *armate* germanice, în care se prefăcuseră „națiunile“, față de Imperiul însuși, — și aceasta se va vedea îndată mai cu de-amănuntul și mai limpede. În ce privește populația peste care se făcuseră *proprietari*, într'o anume măsură, fixată de realități, *regii*, șefi ai acestor armate, și *oamenii* lor, „credincioșii“ lor, ea n'a fost desprețuită de acești străini. În zădar s'ar obiecta, cum se face de obicei, că la fixarea, în noile „legi“ ale barbarilor, — codificare și coordonare în latinește a unor vechi practice strămoșești, deosebite de la o seminție la alta —, a „prețului de răscumpărare“, a *wehrgeldului*, pe care, în locul pedepselor de drept roman, trebuia să-l plătească cine săvîrșise un atentat contra persoanei, în minile acestei per-

soane jignite sau, în cas de moarte, în acelea ale familiei sale, „homo romanus“ era mai puțin cotate, prețuit decît vecinul și conlocuitorul său, „omul barbar“, de o nuanță germanică sau de alta. Aici nu e vorba de o prețuire *in sine, absolută*, de o valoare umană intrinsecă, ci numai de o apreciere relativă, față de folosul pe care „romanul“ sau barbarul putea să-l aducă ordinii militare și politice în vigoare. Barbarul nu era mai prețios numai de cît, dar el era de sigur mai *util*, și regele căuta să se împuțineze și să se slăbească pe cît mai puțin elementele de care se servia pentru menținerea și întinderea stăpînirii sale. Doar, foarte multă vreme, „romanul“ n'ar fi putut înlocui supt steag pe luptătorul barbar, chemat la meșteșugul armelor și deprins cu acest meșteșug, care s'ar fi pierdut într'o gilceavă privată! Și, ultim argument, prețul de răscumpărare crește în rîndurile chiar ale cuceritorilor după rangul pe care-l ocupă cineva, mai departe sau mai aproape de persoana regală. Mai poate fi vorba oare de o considerație de rasă într'o societate, unde, de altfel, puritatea acestei rase nu a mai putut fi constatată de la a doua și a treia generație după încheierea de căsătorii supt binecuvîntarea aceleiași Biserici catolice și după răpedea confuzie a numelor — cele de familie la Germani erau necunoscute —, barbari de sînge înfățișîndu-se cu nume germanice ori, mai ales, nume germanice primindu-se, din modă, de coborîtori autentici ai vechilor familii senatoriale din provincie. Departe de a putea constata o înjosire, în noile condiții, a locuitorilor mai vechi, vedem, din potrivă, în mijlocul epocii carolingiene, pe un Otfried, Franconian, călugăr într'o mănăstire din regatul franc, care laudă, într'o scriere de expunere religioasă și de sfătuire morală, pe ai săi astfel: „Sînt tot așa de mîndri, întocmai ca și „Romanii“, — *Romani*, în textul vechiu german el însuși.

Nicăiri, în lunga poveste de lupte, de răscoale, de prigoniri, de crime a acestor vremuri, poveste care e cu mult mai bine cunoscută în ce privește pe regii merovingieni din Galia, devenită o „Francie“ a lor, ca pradă luată cu sabia, nu vedem o persoană, o grupă de persoane, o categorie din locuitori urmărindu-se pentru mo-

tivul că are sîngele celor învinși. Pretutindeni e vorba numai de acte pe care le dictează, oricare ar fi originea și calitatea națiunii, pornirile etern omenești, și mai libere de a se manifesta într'o societate primitivă, ale mîniei, ale lăcomiei, ale dorinței de răzbunare, ale capriciului sîngeros.

Nu era o dușmănie între cele două elemente care compuneau populația unor provincii în care până atunci Germanii nu jucaseră decît rolul, puțin strălucitor, de coloni cu privilegiu imperial ori de ostași cu plată. Era numai, *din deosebirea totală a felului de viață*, din antagonismul firesc pe care-l provoacă altă îmbrăcăminte, altă petrecere, alt graiu, până la un timp și altă religie, cu alte obiceiuri,— o isolare. Lagărul era de-o parte; cei cari-i erau supuși și datoriau dijma averii lor, o parte din cîmpul lor, contribuția banului lor, de la un timp și anumite servicii personale, de ordine militară, stăteau de alta. Priveliște pe care o vedem și acuma în teritoriile de ocupație, afară de cîțiva indivizi vrednici de osîndă cari, din motive de lăcomie sau de ambiție, consimt a încunjura și a ajuta pe străin și pe dușman; priveliște care se întilnește și în orașele cu mai multe cercuri — pentru Germani *ringuri* — ale țerilor stăpînite de popoarele hunice, de la vechiul „ring“ al lui Attila în Panonia până la „cremlinul“ Tatarilor dominatori în Rusia evului mediu.

Totuși contactul între cele două societăți trebuia să se impuie din ce în ce mai mult, mai ales după ce, în condiții pe care le vom analiza îndată, stăpînitorii intrară și ei, părăsindu-și independența primitivă, supt supremația aceluiași Dumnezeu.

Întăiu, „ordinea romană“ era necesară, necesară în cel mai înalt grad, regilor germanici. Ce puteau face fără dînsa cu o populație asupra căreia ei, lipsiți de orice organizare, de orice aparat de guvernare între sine, cu atît mai puțin de guvernare asupra altora, de altfel n'aveau niciun mijloc de a înrîuri într'un chip *pașnic, efectiv și permanent*? Erau să-i judece Germanii, erau să-i îngrijească și să-i păzească în viața de toate zilele Germanii?

Puteau fi „antrusionii“, „leuzii“, chiar comiții și ducii de mai târziu, cu caracter amestecat romano-germanic totuși, încasatorii tuturor acelor venituri de care avea nevoie regele și noua lui Curte și la care supușii, deprinși din greu cu asemenea sarcini, care supt Impărați îi îndoiau și-i striviau, erau, de altcum, cu prisosință deprinși?

Deci, cum Tatarii mai târziu au dominat și exploatat pe Slavi, pe Greci, pe Români prin înseși așezămintele și cu înseși căpeteniile acestora, așa au făcut și Germanii cu mai vechii și mult mai înnaintații locuitori „romani“. Și aceasta a și fost,—dregătorul avînd atingere cu cetățenii jos, cu stăpînul sus,—una din cele mai vechi cauze ale adaptării întăiu, ale amestecului pe urmă.

Tatarii însă—și tot așa alte popoare hunice, uralo-altaice,—au rămas păgîni, și de aceia stăpînirea lor nu s'a putut menține așupra teritoriului pe care așa de adînc în Europa izbutiseră a-l cuceri, păstrîndu-l mai bine de un secol. Cu totul altfel a fost cu o parte măcar din massa invasiei germane.

Unii dintre barbarii de cari ne ocupăm veniseră creștini, dar de confesiunea, eretică, a lui Arie. Acești Arieni erau priviți cu scîrbă de episcopii catolici, cari, la dispariția organelor de administrație imperiale, rămăseseră șefii autonomi, și fără altă răspundere decît aceia față de turma lor, ai „cetăților“ pe care Germanii n'aveau niciun zor să le dărîme. Eresia lor era un motiv de îndepărtare în ce privește aceste mulțimi strîns legate de forma corect tradițională a creștinismului. Acesta a fost cazul pentru Ostrogoți și Vandali până la sfîrșitul lor prin armele bizantine, pentru Burgunzi până ce căzură supt loviturile Francilor, pentru Visigoți și Longobarzi până ce părăsiră credința cea greșită pentru a intra în aceeași comunitate confesională cu provincialii. Fără a mai vorbi de acele puține elemente germane care, spre peirea lor, se îndărătniciră în păgînatate.

Altfel a fost cu Francii. Se știe povestea, alcătuită din anumite motive de interes politic și religios, după o veche legendă vagă, de Grigorie episcopul de Tours și cronicarul Merovingienilor, pentru a arăta cum ajunse Clovis sau

Chlodowech să fie, din șef păgîn, coborîtor, printr'un lung șir de străbuni, din zeii Walhallei teutonice, rege după Biblie, ocrotit și asociat al episcopatului creștin din Galia. O luptă îndoielnică, în care biruința zăbovește; judecînd, în adevăr, după tiparul german, regele franc se crede trădat de divinitățile naționale, al căror *om* fusese până atunci și care-și întind puterea și asupra regilor, oricît de sacru li-ar fi sîngele și acestora; el își caută deci, în altă parte a cerurilor, un alt patron; și astfel el incheie pactul său, de modă barbară, cu „Isus zeul Clotildei“, soția sa burgundă, care s'a întimplat să nu fie ariană. Intreg „poporul franc“ e dator să-l urmeze, legați astfel *printr'însul* de acest nou stăpîn suprem al faptelor. Și, de acum înaintea, rege și războinici împreună, ei vor purta războaiele acestui Isus, fiu al Mariei, supremul suveran al tuturor, întinzînd mîna acelor episcopi, acelor familii senatoriale, acelor cetățeni cari și ei se găsiu, mai d'înainte, cu oarecare dreptur^ă deci, în această atîrnare. Și ce înfățișa, de altfel, Biblia însăși, în partea ei cea mai inteligibilă pentru mințile germane, în aprigul și exclusivistul Testament Vechiu — tot un pact —, decît legătura de credință, de omagiu, de servicii între Iahveh zeul lui Israel și între Israel poporul lui Iahveh? Raportul se relua, supt scutul însuși al cărții sfinte îmbogățită cu o Evanghelie de milă, încă neinteligibilă, în această nouă epocă de luptă între popoare.

Așa spune legenda, și așa trebuie ea interpretată, după sensul pe care fără îndoială i l-au dat acei cari au cuprins-o într'o operă de cronică, oficioasă, dacă nu pentru regalitatea merovigiană, măcar pentru Biserica ce stătea la spatele ei de cîte ori se ridica pentru o nouă mare întreprindere militară și politică.

De la început, astfel, acești barbari cari erau să rămîie trecuseră, tocmai pentru a rămîie, a se putea desvolta, a înainta dincolo de marginile tradiției lor germanice, la catolicism. Creștinîndu-se însă, și în această formă, ei se apropiau încă mai mult de marea idee conducătoare a populației tributare: de ideea romană, care singură îi putea salva de o nimicire, catastrofală sau înceată.

De Imperiul în sine chiar, Germanii aveau un foarte

mare respect. Nu era doar o vreme cînd un Stat să stea lîngă altul, o formă de guvern lîngă alta, un regim lîngă alt regim. Imperiul, care nu era numai roman, care era al întregii lumi civilisate și la care, dîndu-i fiecare cîte ceva, colaborează toate popoarele acestei lumi, apărea ca o formă unică, necesară și eternă. Orice nație se simțea datoră să-l ajute, să-l susție, niciuna nu se credea capabilă — și pentru ce scop? — să-l distrugă. Odată numai un scriitor bisericesc, Orosiu, spune că Ataulf, urmașul lui Alaric, ar fi avut visul de a face din ce fusese „Romania“ pînă atunci o „Gothie“, dar aceasta se referă la ordinea materială, la aspectul real; conținutul ideal, — acela rămînea veșnic asemenea cu sine, orice origine ar fi avut și orice înfățișare acela care, încunjurat de alții asemenea cu dînsul, ar fi purtat și purpura Cesarilor, care acoperise umerii Arabilor, Goșilor și Dacilor, în desvoltarea aventurilor imperiale.

Moneda, care poartă semnul legitimității politice — numele ei însuși este la Germani de caracter roman: *Münze* din *moneta*, precum Impăratul, *Kaiser*, e Caesar, așa cum se pronunța pe această vreme la Roma — rămîne de tip unic, în aceiași tradiție inevitabilă și inviolabilă, chiar după ce necesități de tesaur fac pe acești noi barbari s'o imite, așa cum vechii noștri Daci imitaseră grosolan frumoasa monedă tracică a urmașilor lui Alexandru-cel-Mare. Ei, Germanii, cari copiaseră chipurile de Cesari și în medaliile bătute la nașterea fiilor de regi, răspîndiră deci pe samalor bani cu figura și inscripția obișnuită. Doar Totila, penultimul rege ostrogot, dacă emite o monedă de aur, cu aspectul absolut bizantin, dar purtînd, într'o formă vocalisată grecește, numele său: „Tautila“.

Cînd „regele“ Odoacru înlătură pe Romul Augustulus, pus și susținut de dînsul ca umbră imperială la Roma, el nu *desființează Imperiul roman de Apus, ci-l reunește*, înlăturînd shisma între Occident și Orient pe care o inaugurasese, din motive de apărare ca și din sentimente personale, de familie, Teodosiu, restauratorul Statului roman contra unei d'întăiu cotropiri gotice, în părțile răsăritene. *Flavius Odovocar*, — căci el, cum am spus, și-a adoptat

acest titlu „dinastic“ roman—*retrimete* Impăratulul din Constantinopol, noua și *adevărata* Romă, care înviase un moment și pe cea veche din Apus, insigniile Imperiului. Iar, dacă, puțin timp după aceea, Teodoric își duce Ostrogoții în Italia, pe care, fără autorisația suveranului legitim, Visigoții și alții o putuseră cucerii și prăda, dar nu și menținea, el are mandat imperial din Bizanț, și *Flavius Theodoricus*, „rege“ fără națiune și fără teritoriu, e, de fapt, în ordinea ideală, un simplu vicariu împărătesc, care-și arogă — fără confirmarea necesară — dreptul de a transmite autoritatea sa urmașilor de același sînge. Dar cine n'are în toată forma acest mandat, cum este regele vandal, pierе la cea d'întăiu ciocnire cu acea Romă a Orientului, care e, „și în conștiința barbarului“, dreptul. Clovis însuși s'a îngrijit de aceasta cînd a primit de la Constantinopol titlul și însemnele care-l fac să între în vasta organizație, acum ideală numai, a Imperiului.

Pe încetul *această Romă o vor regăsi barbarii și în Biserică*. Creștinismul primitiv, pastoral, idilic, „patriarhal“, socialist — în alt sens decît cel de astăzi —, a fost mai ales un îndemn, rămas mai mult sau mai puțin în dogmă și morală, dar *incapabil de a crea forme de organizare*. Imperialist, în cadrul și în tendințele sale, — ba chiar cea mai nouă formă a Imperialismului antic, — el s'a adaptat sistemului german în mijlocul căruia răsărise, combătîndu-l pentru a-l îndrepta, nu pentru a-l distruge, căci, până la întemeierea pe pămînt, după județul cel de pe urmă, a „Impărăției lui Dumnezeu“, o altă Impărăție a oamenilor, — necesară îndată după sfărmașia îngustului cerc al vieții „fraților“ și „surorilor“ supt ocrotirea „bătrînilor“, — nu mai era cu putință, și, oricum, timpul nu era în stare s'o dea. S'a trecut astfel la marea organizare provincială a „obștilor“ creștine, organizare a cărei originalitate stătea doar în titulatura episcopului, arhiepiscopului, Mitropolitului, substituită aceleia a delegaților, civili și militari, în același timp, ai Impăratului, care, șef de religie, zeu pe pămînt, îndeplinise prin aceștia și sarcinile cultului. Primind sprijinul noii puteri spirituale pe care crezuse un timp s'o

poată înlătura prin persecuții, și luînd *presidenția* ei, am zice, Impăratul o domină o bucată de vreme, priveghînd, cu grijă de ordine și unitate, la fixarea cîdului ei de canoane. Iar, cînd Impăratul dispăre și *niciun rege barbar ortodox nu e acolo ca să-i ieie locul*, ci tot Arieni, Ostrogoți, Longobarzi, băciuiesc în Roma însăși sau în preajma ei, episcopul cetății veșnice devine păstrătorul acelu *imperium*, care, cu toate materialisările lui, supuse, ca orice creațiune omenească, vicisitudinilor de decădere și de peire, conserva încă puterea misterioasă cu care va domina întregul ev mădiu. Astfel răsare, în condiții de realitate oricît de umile și de șubrede, ieșit din lupte de partid și la discreția loviturilor de coterie, care-l schilodesc, îi răpesc vederea, *imperialul Papă înaintea căruia, mai curînd sau mai tîrziu, va trebui să se plece o autoritate regală pregătită pentru aceasta prin dubla dependență romană, față de Constantinopol și față de Biserica tradițională.*

Carol-cel-Mare înseamnă în marea lui personalitate, dominatoare mai mult în ea însăși decît în sensul ei profan, acest moment, în care întreaga forță germanică e absorbită de romanitate, într'o formă care din nou și-a găsit șeful unic, cu întreagă putere de hotărîre și de conducere, pentru a fi întrebuințată, de acuma înainte, pe drumurile Bisericii și pentru scopurile ei.

În zădar e reclamat din punct de vedere național marele Impărat de la începutul evului mediu. În zădar *Charlemagne*, domnind pe teritoriul frances de mai tîrziu, e pus la începutul seriei regilor Franciei — pe care el nici n'o bănuia că va fi —, până la Carol al X-lea, care încheie era Bourbonilor legitimi. În zădar *Karl der Grosse*, adevărat German în aspectul lui fisic grăsuliu și rubicund, în aplecările lui către petrecerea cu vinul și cu femeile, în voracitatea lui bine nutrită, ca și în folosirea comodei haine germane pe lingă tunica imperială de ceremonie a Romanilor, apoi în vorbirea graiului german, cu care era mai familiar. acest tîrziu ucenic al gramaticii, retoricii și dialecticii latine, în ascultarea mulțămîtă a cîntecelor germane de pro-

slăvire, în zădar acest perfect prototip de prinț germanic e pus la începutul vieții culturale — și literare — germane și în fruntea altei serii de Suverani, de care a voit și actualul Împărat austriac să lege șubrezenia-i modernă. Și, iarăși, în zădar se face din el un inițiator, un creator în ordinea politică, — acela al întregii vieți medievale asupra căreia planează geniul lui.

De fapt, Carol Francul a fost crescut, într'o vreme când nimic germanic nu rămăsese, după amestecul raselor, mai presus de elementul romanic, în mijlocul unei societăți care păstra după puțință formele romane în cultura bisericească, singura posibilă în acest timp, până ce el însuși patronă opera de înviere și refacere a vechii culturi profane. Și după această operă de restaurare, de „renaștere“ singurul izvor de inspirație, de altfel, va rămânea cel creștin, de pură și strictă tradiție bisericească, și acel vechiu poem germanic din veacul al IX-lea, *Heliand*, adecă *Heiland*, „Mîntuitorul“, din care un patriotism pretențios a vrut să facă „Mesiada cea mai nobilă din toate timpurile“, nu e decît o naivă trivialisare copilărească a tradiției evangelice despre Isus Hristos, domnul suprem căruia îi sînt supuși, ca „oameni“, ca „fideii“, acei regi cari au și ei, la rîndul lor, „oamenii“ și „fideii“ lor.

Dar Scriptura, basa acestei culturi unice, cunoaște, în parte veche ebraică, o regalitate care, pornind de la Dumnezeu, firește, derivă imediat de la preotul cel mare, care a sfințit pe cel d'întăiu stăpînitor mirean asupra „poporului ales“. Samuil a făcut rege pe Saul, apoi, după ce Saul n'a fost ascultător poruncilor Domnului și n'a zdrobit după datorie pe dușmanii lui, mirul cel sfînt a fost turnat pe fruntea nevinovată a lui David, — înainte de aceasta un simplu păstor, luptîndu-se cu praștia.

Ca un David s'a simțit totdeauna Carol, și în mijlocul Academiei sale de Curte, care trezia, în versuri latine, amintirea altui Imperiu. Ce lucru mai firesc decît primirea din partea lui, cu adîncă reverență, religioasă, a coroanei aceleia pe care, în ziua de Crăciun a anului 800, i-a pus-o pe fruntea, prealabil miruită, Papa, în Roma căruia venise pentru scopuri de dreptate și de pacificare? Afară, po-

porul repeta, aclamîndu-l, formulele cu care odinioară primia pe Cesari, și titlul pe care-l purtă de acum înaintea regele rămas rege în raportul cu ai săi, era un titlu din vechea Romă.

Dar această Romă nu mai exista și nu mai putea exista în afară de autoritatea și de hotarele Bisericii, și nici el, Carol, cu toată destoinicia lui, nu o putea crea din nou, interpretînd-o într'un sens germanic la care nu s'a gîndit niciodată.

El e, nu unealta Bisericii, ci *represintarea ei înarmată*. Șef al unui „popor creștin“, el are o singură misiune: aceea de a combate, până la sfîrșit, care e botezul sau moartea, pe acei cari, păgîni, eretici, stău în afară de Biserică, singura în drept să existe, din voia lui Dumnezeu. De aici, și de aceea, lupta cu Saxonii din vechile păduri teutonice, cu Avarii din stepa Hunilor, cu Musulmanii emirului din părțile Ebrului. Poate că ar fi avut o socoteală și cu Bizanțul, a cărui opoziție față de această Romă a Papei se pronunța tot mai mult, — o opoziție religioasă care s'ar fi adaus concurenței dintre Impărați și certelor de hotar la Dunărea mijlocie și la Marea Adriatică.

Atîta timp cît a trăit acest atotputernic monarh, care, ca și Ștefan al nostru, era „mînios și degrabă vărsa sînge nevinovat“ și, ca și dînsul, „adesea la ospete omora fără județ“, a tăcut instinctul germanic, *incapabil de a crea prin el însuși, pe basa veșnic schimbătoare a „închinăciunii“ și „protecției“, a legăturii personale, influențabilă de patimi și interese și totdeauna în funcțiune de putere, o nouă ordine de lucruri*.

Supt „smeritul“ Ludovic, fiul lui, supt fiii în veșnice rivalități furioase ai acestuia, acest instinct vorbi însă. Cei trebuia unei societăți încă primitive, în șefii ei germanici și în cei asimilați cu dînsii, această grea, această strivitoare misiune, care arunca până la capetele lumii, pentru o sforțare veșnic reînnoită, legiunile france! O dorință de pace, de liniște, de huzurare fericită prinse pe urmașii mării generații devotate. Și astfel, sfărîmînd, odată cu scopul bisericesc-luptător al Imperiului, unitatea și semnificația im-

perială însăși, ei arătară ce poate da lumii spiritul germanic lăsat la propriile sale inspirații: *nesfârșită vinzolare de anarhie*.

Mai presus de dînsa rămîne însă ideia diriguitoare. Roma trăiește în izvorul ei conducător, dacă nu și în valurile ei cuceritoare, în principiu, dacă nu în manifestări, în autoritate, dacă nu în fundațiunea materială creată de dînsa.

Odată Impăratul roman, care acceptase și adaptase Biserica pentru Roma lui, presida sinoadele în care se hotăra ce trebuia sau nu să între în dogma, garantată și apărată de el, a „ortodoxiei“. Acuma, în furia luptelor pentru coroană, pentru teritoriu, pentru omagiul „credincioșilor“, în vălmășagul trădărilor, pocăințelor, revenirilor, împăcărilor, pe cîmpii de luptă, în lagărele regilor apare Papa. Același produs al luptelor interne din Roma, aceeași creatură a „puternicilor“ de acolo, același om, adesea un tînăr și un vițios, fără merite personale și fără virtuți de sfințenie... Dar în el trăiește ideia din care au pornit aceste lucruri toate, întru cît nu sînt patimă și vărsare de sînge. Și, cînd, pentru a hotări dreptul unuia și altuia, el se așează în Scaun de judecată, ai zice Hristos însuși, la capătul acestei lumi osîndite, stînd la județ ca „să judece viii și morții“....

Imperiul de odinioară amenința totuși să cadă în fragmente teritoriale, din care vechile amintiri barbare de nămintea cuceririi carolingiene făceau ducate abia supuse unui Impărat de o intermitentă și șovăitoare autoritate, avînd teritoriile pe care i le dădeau hasarduri de moștenire și convenții de împărțire, ca pe acea vreme merovingiană care nu văzuse încă înălțimea, nici folosul restaurării unității romane. Iar, dacă voia să evite această sfărîmăre, nu-i rămînea decît acea strînsă alipire de Roma pontificală care răpia orice strălucire Coroanei lui Carol-cel-Mare. Și în meschinăria intrigilor locale această Romă însăși se întuneca de eclipsa valorii sale morale, iar, în jur, vechi familii ducale din vremea lui Carol-cel-Mare și a dinastiei sale își arogau coroane regale ce pretindeau să acopere, ca a lui

Teodoric, Italia măcar, dacă nu ar putea lumina de splendoarea Imperiului însuși.

Atunci Otto, ducele de Saxonia, ajuns, după un Franconian și după propriul său tată, rege în Germania, care de mult nu mai dăduse un Cesar autentic și durabil, face „călătoria romană“ pentru a relua seria „Impăraților romani de nație germanică“. În lupta contra repetatelor năvăliri cumplite ale Ungurilor păgini, el și-a căpătat din nou misiunea creștinătoare a Carolingienilor, și apropierea Arabilor cari pradă încă de mult coastele Italiei și domină în Marea Mediterană, din care au coasta africană și coasta spaniolă, impune reluarea războiului sfânt care face necesară prefacerea Bisericii supt autoritate papală în Imperiu cu sabia luptătoare a Germanilor.

Din nou aceștia au intrat deci, în ce privește partea răsăriteană, austrasiană, — cum i se zicea supt Merovingieni —, în ordinea politică romană, așa cum ajunsese a o interpreta Biserica.

Aceasta se pregătește însă a lua asupra-și sarcina întreagă din care delegase până atunci partea de ordine materială Impăratului. Și vom vedea cum, la capătul unui lung și greu conflict, succesul va fi totuși al ei, până ce o nouă forță, care nu e germanică, folosindu-se de însuși concursul pe care l-a dat papalității, va ajunge să domine mai presus de ambițiile germanice și chiar de pretențiile Bisericii înseși.

Până atunci însă germanismul, sterp încă în ordinea cugetării, nu numai că nu inovează în ordinea faptei, dar se arată și incapabil de a conduce.

IV.

Drumurile romane ale regilor germani.

Cine urmărește istoria Germanilor în veacul Ottonilor nu va putea descoperi nicio inițiativă, nicio inovare în principii, nicio dezvoltare de așezăminte vrednice de acest nume în această sută de ani plină de numele stăpîniturilor și ale luptelor înșirate de-a lungul anilor.

Otto cel dintăiu e ocupat cu problema italiană, pe care n'o poate rezolvi decît superficial, de formă, înaintea de toate, și cu luptele interne contra fraților săi și a baronilor cari-i susțin, lupte care țin paisprezece ani în șir (— 950); opt ani, de la 964 la 972, în ajunul chiar al morții sale, Italia-l reține cu desăvîrșire. Singura lui sarcină de istorie națională e răspingerea definitivă a bandelor de Unguri, luptă care corespunde creștinării cu sabia a Saxonilor de Carol-cel-Mare. Cît despre al doilea Otto, fiu al Italienei Adelaida, soț al princesei bizantine Theophanò, Meridional și Răsăritean prin toată creșterea și prin toate legăturile sale, nimic nu arată în el pe Germanul de tradiție și de scopuri. Italia îi va fi și mormîntul. Avînd ca educator pe Francesul Gerbert și ca modele pe Impărații din Constantinopol, pe principii noii Italii, Otto al III-lea, își trece de la majoritate înaintea — căci Italia i-a fost numai un leagăn — mai tot timpul dincolo de Alpi, măgulindu-se cu gîndul de a-și fixa reședința, în chip trainic, la Roma, și ochii tînărului care moare la 1002 țintesc cetatea veșnică.

Cu el se mîntuie dinastia saxonă. Un sfînt urmează de la 1002 la 1024, Henric al II-lea (întăiul fiind tatăl lui Otto I-ii: „Prinzătorul de Pasări“, *Aucups*). Un sfînt care vede cerurile mai mult decît nevoile pămîntului și mai ales ale pămîntului său de naștere. Totuși de trei ori farmecul Italiei îl trage la sine; în Germania însăși, el are de lucru mai mult cu deosebiții concurenți ai autorității sale.

Prin deseale lui interveniri în Italia, unde hotărăște cu privire la ocuparea scaunului pontifical, acest Henric Sfîntul chiar deschide, ca unul care află în fața lui noul spirit călugăresc ce se înalță, acel mare proces medieval pe care istoria îndătinată s'a deprins a-l numi. „Cearta pentru investi-turi“ sau „Lupta între Papalitate și Imperiu“. Acest proces va fi dus mai departe, de Henric al III-lea și de al IV-lea,—cu tragice scene impresionante, ca înfățișarea Cesarului în veșmînt de penitent supț zidurile castelului de la Canossa, unde s'a adăpostit Sfîntul Părinte, Grigorie al VII-lea, ca retragerea Papei, după biruința imperială, în posesiunile Normanzilor din Sudul Italiei, între cari va muri, ca lupta Impăratului cu fiul său revoltat, cu toată rudenția și încunjurimea lui, ca agonia acestui învins și fugar în adăpostul de la Liège. El va continua și după dispariția, în acea zi de 7 August 1106, a celui odată excomunicat și de pe care blăstămul părea că nu se mai poate ridica, supț Henric al V-lea, fiul rebel însuși, care va face și el expedițiile lui italiene, va avea și el să înfrunte regi germani de concurență, *Gegenkönige*, după ce a creat, prin uneltele sale, Papi de clientelă ai Coroanei-sate, Anti-Papi, pănă, ce, la capătul unei tulburate Domnii, el va ajunge, cu Calixt al II-lea, la pactul de la Worms, în 1122. Și numai pentru ca, în veacul următor, supț altă formă, să reînceapă această „Ceartă pentru investi-turi“, această „Luptă dintre Papalitate și Imperiu“, de care depinde viitorul civilizației politice europene.

În toată această lungă serie de împrejurări extraordinare, nimic nu se poate desluși care să vie din spontaneitatea creatoare a poporului german, fiindcă nimic însemnat, determinant nu se petrece în Germania, în domeniul politic sau cultural.

Lucrul de căpetenie pentru nația germană e altceva. Fără ordin de la Impărat, fără călăuzirea ducilor cari stau în fruntea deosebitelor teritorii și provincii, fără glorificarea din partea scriitorilor de biografii și anale se petrece marea întindere etnică a germanismului spre Răsărit, acel *Drang nach Osten* medieval, care-i dă, —dincolo de hotarele cuceririlor făcute și consolidate de Carol-cel-Mare, — întâiu pământul slav până la Elba, apoi cel care se întinde la Răsărit de acest riu până în „cîmpul“ mlăștinos care va da numele său Poloniei și, tot odată, pe malul Mării Baltice așezările străvechi ale Leților, până la Finii pe cari Tacit îi cunoaște supt numele de *Aestui* (Estoni). Această expansiune, pașnică numai în sensul că acei cari o săvîrșesc nu sunt o armată supt șefii ei, a trebuit să se facă în aceleași condiții ca ocuparea de „Sașii“ renani a unei părți însemnate de pământ ardelean. Aceiași nevoie de ogoare nouă, aceiași formare a grupelor de emigranți, aceiași conducere prin conți sau „grafi“ (*gerebii* ardeleni). În scurtă vreme asimilarea rasei slave, mai moi, a fost desăvîrșită, șefii ei chiar pierzîndu-se în mijlocul nobilimii germane, căreia i-au dat atîtea dinastii de „iuncări“.

Tot atunci încep a se întemeia orașele care mai târziu numai, către 1200, se vor uni în confederații, ca aceia de la Rin, și ca vestita confederație de care se leagă în special pentru tradiția istorică numele Hansei. Astfel germanismul din orașe a pătruns și mai departe decît asemenea așezări rurale, cuceritoare și asimilatoare, până în inima acelor mari masse de Slavi care erau să constituie poporul rusesc, și până la hotarele înseși ale Asiei.

Dar, în tot acest timp, niciun proces politic mai de samă. Formațiunea ducatelor, în care trăiesc amintirile separatiste ale epocii anterioare lui Carol-cel-Mare: Suabia, Bavaria, Franconia, Saxonia, pe lângă a teritoriilor, ca Misnia, Turingia, etc., are, de sigur, o însemnătate pentru istoria locală, dar nu prin ea, care nu dă măcar hotare nouă unor corpuri de creațiune originală, se poate impune germanismul veacului al XII-lea ca mare factor de transformare în viața lumii.

În ce privește cultura, ea nu și-a găsit măcar unealta. Limba germană n'a făcut progrese apreciabile, și ea nu poate cuprinde încă într'un stil poetic de oarecare înălțime măcar vechile legende, ce plutesc nelămurite, nefixate, în legătură mai ales cu viața comună a Goților și a Hunilor, cu poveștile din epoca lui Attila. Cînd e vorba de a li da o formă literară, se întrebuițează, cum e cazul pentru *Walthariuslied*, „Cîntecul lui Walther“, de Ekkehard, tot vechea latină a tradiției bisericești și școlare, a trecătoarei Academii carolingiene, a cenaculelor de mănăstire: abia cîte un fragment german mai vechiu s'a păstrat în scris până la noi. Cînd în acele lăcașuri de retragere în care se concentrează viața sufletească a timpului răsare vre-un spirit mai distins, ca al Rosvitei sau, pentru a-i rosti numele cu tonalitatea contemporanilor, al Hrosvitei de la Gandersheim, ea va întrebuița versul latin, nu numai pentru imitații de tragedie antică, dar și pentru cîntarea expediției italiene prin care regele Otto I-iu caută pe soția sa Adelaida. Tot în latinește se laudă faptele arhiepiscopului Anno de Colonia. Cîte o lungă cronică, precum e „Cartea Impăraților și a Regilor“ — *Der Kaiser und der Kunige Buoch* —, care începe de la Facerea Lumii și-și duce firul prin viețile tuturor Cesarilor romani, poate avea o primitivă îmbrăcăminte germană, dar toată esența, toată „concepția“ este pur romană.

Cu totul altfel e cu ceia ce formează împreună însăși moștenirea, prin Biserică și fără Biserică, a Romei. *Italia*, cu cetățile ei, în continuă și răpede înflorire, cu școlile ei care sînt cele d'întăiu „Universități“, *obsti* de știință ale lumii, cu juriștii ei începători, cu Scaunul roman, în tot ce reprezintă, și, dincolo de acest vechiu cerc al culturii antice, *mănăstirile* din toată lumea, latine ca graiu, cîntec și scris, și romane în ce privește veșmîntul locuitorilor, organizația, datînd din cele d'întăiu secole ale creștinismului, legătura de subordonare, tot mai strînsă cu Papa și, în sfîrșit, cele mai nouă din ideile, reformatoare, ale secolului.

Cluny, marea mănăstire francesă, e aceia care a dat semnalul. Dar nu trebuie să se vadă în această localizare

nimic specific național. Mănăstirea era ceva prin ea însăși și avea legături care treceau mult mai presus de toate hotarele întâmplătoare ale stăpînirii politice. Așezată într'un loc sau în altul, ea era și trebuia să rămîie exteritorială. Zidurile ei erau numai o materializare, indiferentă în sine, a spiritului, a aceluiași spirit.

Și, în acel moment, supt impresia încă așa de puternică a groazelor mileniului — căci se crezuse, adînc, de toată lumea, că pămîntul și viața pămîntească se vor sfîrși cu anul o mie —, o mare dorință de reformă, de castitate, de puritate, de ordine, de disciplină, de independență străbătea ce era mai bun și mai conștient în clasa monahală. Călugării își aduceau aminté că sînt ai lui Dumnezeu și nu mai voiau să rămîie supușii oamenilor, legați de ei prin familiile episcopilor, prin dependența acestora de Împărat și de alți domni seculari, prin toate măririle și scaderile, gloriile și umilințele acelei părți din Biserică al cărei amestec neconținut și adînc cu societatea profană o făcea să se piardă într'însa, ca interese și ca moravuri.

Astfel însă călugării-ostași ai lui Dumnezeu singur se găsiră mai strîns în relație cu acela care reprezintă în această societate creștină a Bisericii pe apostolul din care Isus făcuse piatra pe care era să se clădească fundația sa de pe pămînt. Papa avu astfel, orice ar fi crezut și voit ierarhia episcopală, miliția sa, totdeauna gata de luptă pentru dînsul singur, a monahismului reformat.

Și îndată el își dădu sama pe deplin, mai ales în luminoasa minte a lui Grigorie al VII-lea, de ce înseamnă aceasta. Cînd, odinioară, Sfîntul Scaun făcuse din regele franc Carol un Împărat, cînd, mai tîrziu, el acordase această calitate lui Otto de Saxonia, el nu recunoscuse că puterea pe care pretindea să o aibă de la Mintuitorul însuși, se poate *dedubla*, fiind de acum înainte *doi* șefi în Biserica unică a unui singur Dumnezeu. Noul Împărat avea numai un mandat de luptă, pe care trebuia să-l aducă la îndeplinire. Dacă Papa însuși ar fi avut mijloacele trebuitoare, pentru aceasta nici n'ar fi fost nevoie de o asemenea delegație ori de aceia, mai tîrzie, care se dă unui șef unguresc, ca Sf. Ștefan, — nu Împărat, ci simplu „rege apos-

tolic". Dar aceste mijloace el le are acuma, răspindite asupra întregii societăți creștine, stînd astfel pretutindeni gata de a lucra la ordinul său indiscutabil.

Și iată deci că „Lupta dintre Papă și Impărat“ nu e, deocamdată, în această întăie perioadă, altceva decît *sforțarea Bisericii, de spirit roman, ierarhic și unitar, de a face ca viața unică a lumii creștine să fie restabilită.*

E adevărat că Grigorie al VII-lea a murit în pribegie, e adevărat că urmașul său a trebuit să se mulțamească doar cu îngăduirea de Impărat a alegerii episcopului de către credincioși și cu confirmarea lui de Sfîntul Scaun, e adevărat că urmașul lui Henric al V-lea, Lotar, era să apară și el ca domn de oaste în Italia, dar Biserica romană găsisese mijlocul de a-și afirma triumful printr'una din cele mai însemnate mișcări ale evului mediu. E vorba de cruciate.

De fapt, aceste expediții *ale Bisericii întregi*, cu boğații și săracii, cu cavalerii, burghesii și țeranii ei, cu cărturarii și cu incuții, cu principii, regii și cu oamenii ei de rînd, sînt o operă francesă. *Gesta Dei per Francos*, numele supt care istoria le-a cuprins, are un sens național bine definit care nu se poate tăgădui. Duce de Lotaringia, prin concesie împărătească, Godefroy de Bouillon e strîns legat însă de originile sale francese. Regatul de Ierusalim, întemeiat de dînsul, e, ca și feudele sale, ca și refugiul ulterior din Cipru, un colț de Franță feudală. Prin el s'au păstrat, într'o codificare de nesfîrșit preț, toate usanțele de drept ale Apusului frances. Bizanțul Comnenilor, pe tronul căruia găsim și principese apusene, e străbătut de spiritul frances prin aceste creațiuni ale cruciatelor. Și, pe cînd toate orașele, care represintă celelalte creațiuni ale mișcării, sînt italiene — genovese, venețiene, pisane, amalfitane, florentine —, nici la Curțile catolice din Orient, nici în castelele luptătorilor, nici în „fundacele“ negustorilor nu întilnim Germani. Și aceasta cu toate că la cruciatele care au urmat pe cea d'întăiu — regele Conrad de Hohenstaufen a condus o expediție alături de expediția regelui Franciei, contemporanul său, — au participat și Germani.

Doar miliția „Teutonicilor“ de la spitalul Sfintei Marii din Ierusalim, „Ordinul Teutonic“, cum i se zice, deci, reprezintă o infiltrație germană în aceste părți, alături de două Ordine romanice: al Templierilor și al Ospitalierilor de la Sfântul Ioan.

Proclamarea, de Urban al II-lea, a cruciatei la Clermont și la Piacenza, în lumea romanică, pe cînd Germanii sînt opriți de la legăturile cu dînsul și reținuți în haosul neîncetat al luptelor de acasă, e o *consultare de plebiscit* a Bisericii întregi. Și ea se declară prin ridicarea zecilor de mii de oameni cari strigă întăiu în limba francesă aprobarea lor, *Dieu le vuelt*, prin care *manifestă, în același timp, credința că Bisericii îi aparține dreptul de a conduce.*

Împăratul, se crede, răspunde unei asemenea pretenții prin grandioasele expediții italiene ale celui de-al doilea din Hohenstaufeni, Frederic Barbă-Roșie, care de șese ori a călcat pămîntul peninsulei, care a impus Romei atîția Papi și orașelor *podestații* săi și care, neputînd birui totuși, a primit împăcarea de la Veneția, *pe pămînt de cetate italiană*, pacea cu Alexandru al III-lea, pe care nu-l putuse distruge. Oricum, fiul și urmașul său, Henric al VI-lea, căsătorit cu Constanța, moștenitoarea regilor normanzi ai celor Două Sicilii, se socoate, după cruciata nenorocoasă a tatălui său, ca Împărat al lumii și poruncește în Bizanț, protege în Ierusalim. Iar Frederic al II-lea, fiul acestui Hohenstaufen și al Normandei, liberează prin tratat cetatea sfîntă de amenințarea păgînă și, așezat în Palermo, el e de acolo domn al Italiei și rival, fericit une ori, al Papilor cari, de-a lungul creștinătății, își așezaseră dreptul de a face regi apostolici, în Serbia, în Bulgaria, în Boemia, în Polonia, în Armenia,—fără a mai vorbi de acel Împărat latin din Constantinopol în care Inocențiu al III-lea, serbind biruința asupra shismeii orientale, vede prea mult un simplu client al său.

Dar și data aceasta, cu toată strălucirea aparențelor, Cesarii Germaniei nu fac decît să urmeze un impuls străin.

Dacă energia, plină de inițiativă odinioară, a călugărilor

benedictini a căzut, dacă, în curînd, va fi nevoie ca miliția apostolică să fie înlocuită prin noile Ordine, „cerșitoare“, al Dominicanilor predicatori și al Franciscanilor minoriți, în schimb viața culturală și economică a orașelor italiene e în continuă creștere, pe urma cruciatelor care li-au deschis sigure drumuri de îmbogățire în Răsărit. Orașele din interior chiar cîștigă, în lupta cu feudalitatea italiană 'n decădere, libertățile municipale cele mai largi. Ele caută să se întrecă, să se subjuge; ele chiamă — ca Lodi contra Milanului — autoritatea, îndătinată, a Impăratului apusean.

O chiamă cu atît mai mult, cu cît această autoritate a căpătat un nou temei în studiul, acum larg răspîndit, prin Universități ca acea din Bologna, al dreptului roman. Se simte nevoia unei *singure* puteri, a unei puteri *laice* și a unei puteri *efective*. Acest drept nou îl proclamă Frederic Barbă-Roșie, în cele două diete de la Roncaglia, prin legiști strînși în jurul lui.

El va fi izgonit prin coaliția orașelor, care *sînt greu în practică pe domnul pe care și l-au cerut în teorie*; prin Liga Lombardă, biruitoare la Legnano. Dar *concepția va rămînea*. Pe ea, ca și pe moștenirea italiană a maicei sale, se sprijină al doilea Frederic în lupta sa, de-a lungul căreia pune podestați, ajută „tirani“, ca Ezzelino da Romano, și face regi din singele său, ca Enzo pentru Sardinia, — toate în puterea dreptului împăralesc celui nou. De aceste principii vorbesc scrisorile, expresie deplină a epocii, pe care le-a lăsat favoritul său, cancelariul Pietro delle Vigne.

De fapt avem a face cu o *simplă restaurare imperială în Italia, pentru Italia și după normele singurului drept roman*. Timp de cinsprezece ani întregi, acest din urmă Frederic nici nu calcă în Germania sa umilită și sărăcită...

Și ea n'are măcar, pentru a o mîngîia, gloria unei literaturi, unei arte originale; într'o vreme cînd, de sigur, se cîntă, se scrie și se zidește mult.

Epopoia de aventură e o creațiune a cruciatelor, care ele au creat spiritul de aventură. E natural deci ca impulsul să plece de la nația careia în rîndul întăiu i se datoresc cruciatele înseși. Francesii vor învia deci legendele

despre Carol-cel-Mare, prefăcut acum în cruciat care merge la Ierusalim, despre regele breton Artus și „Masa rotundă“, despre miraculosul Saint Graal al creștinismului mistic; ei vor împrumuta Orientului isprăvile lui Alexandru Machedon și Povestea Vulpii, fabulele cu animale, și-și vor crea o literatură epică de o nespusă bogăție.

Germanii o traduc întâiu: cîntecul lui Roland apare în limba lor la 1130, cam atunci și *Alexandria* lui Lamprecht, după Aubry de Besançon, romanele bretone, Povestea Vulpii, Legenda lui Eneas (1184).

Apoi ei o imită, căutînd în fondul legendelor lor. Atunci vremea lui Attila învie în cutare producție cu șapte sute de ani mai nouă decît vechiul rege hunic, și se ajunge, puțin înaintea de 1200, în această atmosferă de cruciată, la *Nibelungenlied*, atroce cîntec de crime și patimi nemiloase.

Mai este însă o poezie lirică. Walther von den Vogelweide, tipul *minnesängerului*, prieten al regilor și luptător politic cînd nu slăvește pe iubita căreia i s'a „închinat“, e o mare figură literară germană. Oricît de frumoasă ar fi însă armonia nouă a versului său, fondul acestei poezii e străin. Provența tronbadurilor l-a luat de la Arabii din Spania, și cruciații l-au adus și ei din aventurile lor orientale. Italia de Nord cîntă în „limba lui oc“, pe care o știe și Frederic de Hohenstaufen, el însuși un imitator al ei. Cultul zeiței consacrate prin iubire e adus de aiurea, ca și pasiunea aventurii eroice și fabuloase, ca și tilcul satirelor în veșmînt de fabulă.

În sfîrșit arta germană, înaintea proporțiilor căreia stăm astăzi uimiți, este, de și continuăm a-i zice: gotică, de origine pur francesă. Germanii au studiat și recunoscut în studii amănunțite și definitive această derivație, și ei recunosc că de la Amiens, din părțile pe care le devastează astăzi, a venit și modelul catedralei din Colonia, isprăvită abia în 1258.

Așa ajungem la anul 1250, cînd moartea lui Frederic al II-lea, Italianul, Normandul, Orientalul influențat de Arabi, deschide o nouă epocă.

V.

Imitarea regalității franceze

Se infățișează cei vre-o douăzeci de ani cari urinară moartea lui Frederic al II-lea ca o epocă de anarhie cum n'ar mai fi cunoscut-o Germania. „Vremea fără Impărați“, *die kaiserlose Zeit*, — ca și cum până atunci Cesarul al fi fost o realitate pentru țara sa de origine, ale cărui interese le-ar fi avut în vedere și a cărui ordine ar fi păstrat-o, a cărui dezvoltare ar fi ferit-o.

De fapt. nici înainte de sfârșitul marelui Hohenstaufen această Germanie a ducilor, a șefilor clerului, a feudatarilor nu era decît o jucărie în mîna acestora, cari ei înșii n'aveau altă îndreptare decît a pornirilor, a pasiunilor și a capriciilor care-i frămîntau. Doar în orașe dacă se ridica pe încetul acea nouă lume de care vom avea prilejul să vorbim mai târziu, ca de creatoarea și sprijinitoarea celor d'întăiu manifestări, așa de îndelung zăbovite, ale originalității naționale.

Și iată că, după istoriografia tradițională, Rudolf de Habsburg apare, ca un pacificator, un restaurator, dînd țerii sale autoritate și liniște. Seniorii prădalnici ai anilor fără stăpîn îl recunosc și i se supun; instinctele lor tulburătoare sînt înfrinate. Căstelul nu mai e cuibul de pîndă de unde se aruncă seniorul ca un nesățios vultan. Drumurile sînt libere pentru caravana negustorului. Pacea aduce bogăția, și din această bogăție se va naște progresul mult așteptat în domeniul moral el însuși.

De fapt nici supt raportul mai restrins austriac, nici în cuprinsul mai modest al ambițiilor lui teritoriale, Rudolf nu e, cum și aiurea am arătat-o¹, o mare figură. Figura lui de inițiativă și de energie e o creațiune a unui interes dinastic mai nou, pe care-l recunoaștem ușor. Mediocrii principii din neamul său, stăpînitorii fără originalitate și aspect, încunjuțați tocmai de aceia în multiplele forme riguroase ale etichetei „spaniole“ de care li-a plăcut să se încunjure, aveau nevoie măcar în trecut de acel element de înălțare care poate fi o mare icoană istorică. Ei și-au creat supt raportul moral, prin istoriografiile lor, strămoșul din care supt raportul material se coborau. Și astfel acesta, așa de mic, cu toată victoria pe care i-au dat-o alți oameni și toate împrejurările timpului, față de învinsul de la 1278, Ottocar al II-lea Cehul, regele Boemiei, *adevăratul* creator al unei Austrii ce s'a luat apoi gata făcută din minile lui, e luminat în fundul său de trecut, nu de aureola lui proprie, ci de razele pe care le aruncă asupra-i desvoltarea norocoasă a Casei sale.

Ca „Impărat roman de nație germanică“, fără alaiuri italiene și ceremonii impunătoare, pe care el nu le vrea așa de mult, în lacoma lui grijă de pămînt, și pe care nimeni nu i le cere, Rudolf, ales pentru puțina lui importanță de mic senior șvab, cu o situație de mîna a treia în Svițera doritoare de libertate țerănească, pentru sărăcia și lipsa lui de personalitate și de prestigiu, și menținut ca un simplu decor istoric pentru neastîmpărul fără frîu al „principilor“ atotputernici, nu înseamnă nimic. Departe de a lăsa o creațiune, el n'a cutezat măcar să voiască a fi cineva și a-și înscrie numele aiurea decît în șirul solemn al Impăraților pe cari Germania așa de bucuros i-ar fi dăruit Italiei dacă aceasta ar fi consimțit să-i primească. Se deosebește de candidații străini la coroana lui Carol-cel-Mare, Ricard de Anglia, Alfons de Castilia, cari au găsit și ei—tocmai pentru că erau străini—diete care să-i aleagă, doar prin aceia că, netrebuind să vie de aiurea, el a rămas.

Originalitatea lui stă numai în faptul că, în deosebire de

¹ *Originea și desvoltarea Statului austriac*, p. 26 și urm.

înnaintașii săi, cărora familia lor nu li zicea decît competițiuni la tron și revolte,— am văzut că Henric al IV-lea, izgonit de fiul său, a murit în trista-i pribegie de la Liège—, el a avut în vedere înnainte de toate desvoltarea acestei familii și, pentru a-i da un puternic sprijin pe viitor, i-a căutat prin toate mijloacele și în toate părțile *teritorii*. E astfel cel d'întăiu care în Germania, până atunci, ca și cea mai mare parte din Europa medievală, preocupată numai de drept, de autoritate, de legătura istorică și tradițională, care domina toate, a introdus politica teritorială, care trebuia să fie rostul de căpetenie al epocii moderne.

A venit însă aceasta de la dînsul însuși? El a fost acela care a înțeles că poate și trebuie să fie cineva rege în alt sens decît cel până atunci obișnuit la poporul său? Trecerea de la idealismul veacului de mijloc la realismul începător al unei nouă epoci i se datorește, în acest mediu germanic, în adevăr lui?

Cine observă ce se petrece în celelalte Ținuturi europene va vedea lesne că acest nou tip de stăpînitor a apărut, mai de mult, la alții. Nu la Englesi, a căror regalitate nu este încă definită, ca una ce, creațiune normandă, legată prin feodele lui Gulielm Cuceritorul, ale Plantagenetilor din Maine, Anjou și Poitou, ale Eleonorei de Aquitania, soția lui Henric al II-lea, de pămîntul frances, nu-și poate ajunge la conștiința deosebită decît mult mai târziu, cînd Ioana d'Arc, după expresia unui scriitor britanic de astăzi, izgonind pe Englesi din Franța, a creat Anglia. Fără a mai vorbi de ambițiile imperiale care se deșteaptă acolo, cum se vede din însuși casul acestui Henric, cel mai mare dintre regii Angliei în evul mediu. În peninsula iberică o întreită regalitate, în Navara, Castilia, Aragonia, lup!ă pentru curățirea teritoriului național de Mauri, cari-i ocupă cea mai mare parte. Regalitățile „apostolice“ din Ost, prea nouă, au alt caracter, și regalitățile din Nord sînt prea la o parte. Bizanțul putrezește în universalitatea lui grecească, restaurată de Paleologi după scurtele zile șubrede ale Imperiului latin de Constantinopol.

Franța însă se găsește într'o situație cu mult mai prielnică pentru a elabora o nouă viață istorică.

Vechea cetate galică se continuase supt Romani, și episcopii creștini i-au fost și mai departe ocrotitorii, până în zilele barbarilor cari s'au putut folosi de dînsa, dar au și căutat să o desființeze. Incetul pe încetul munca și cultura dintre zidurile ei au izbutit să impuie forma politică necesară pentru ca ele să fie proteguite. Și astfel s'a născut, mai răpede decît oriunde aiurea, o regalitate, ale cărui rădăcini sînt *tradiționale și populare*.

Această regalitate cîștigă tocmai în acest timp un *perfect represintant* al ei în Ludovic al IX-lea. Bînd, bun și drept, el e, în același timp, cu toată lipsa lui de ambiție, unul dintre cei mai viteji principii ai lumii contemporane. Represintant cu caracter *personal*, nu simbolic, ca Papa și Împăratul, în calitatea lor de șefi în Biserică, al ideii cruciatelor, el are privilegiul de a-și isprăvi viața în momentul culminant al rolului său, dîndu-și sufletul ca un mucenic, în chinurile ciumii, pe patul de cenușă de la Tunis. *Un astfel de tip trebuia să se impuie pretutindeni*, și cu atît mai mult în Germania deprinsă a imita.

Dar nu numai că regalitatea francesă, așa cum au creat-o Capețienii, dă un strălucit exemplu și *innaintează prin el*, ci, dacă nu steagul Franciei, măcar devisa dinastiei cîștigă teren pretutindeni în marea expansiune a rasei care începe cu această a doua jumătate a veacului al XIII-lea.

Contra Hohenstaufenilor, odioși lui, Papa Inocențiu al IV-lea a chemat pentru a-l înfeuda cu regatul Neapolei pe însuși fratele regelui sfînt, pe Carol de Anjou. Acesta biruie pe regele Conrad, fiul lui Frederic, și trimete pe ultimul vlăstar al dinastiei depuse, pe copilandrul Conradin, la eșafod. Dacă al doilea Carol pierde, în folosul Casei de Aragonia, Sicilia, el păstrează Neapolea. Și de aici se desfac neconținute porniri cuceritoare spre Răsărit.

Acești Angevini au vrut să ajungă Împărați latini în Constantinopol, înlăturînd refacerea grecească recentă. Mulți credeau că vor și izbuti. Oștirile lor au călcat pe teritoriul balcanic, impunînd Albaniei castelani de rassă

francesă și italiană. Influențe franceze străbat și în Serbia cea nouă. Iar, peste puțin, Arpadienii strângându-se în Ungaria, Angevinii izbutesc în concurența, dublă, cu un prinț german din Casa de Bavaria, și cu un nobil indigen, Apor din Ardeal. Carol-Robert și Ludovic-cel-Mare reprezintă o stăpînire de pur spirit frances în țerile Coroanei Sfintului Ștefan, și, de oare ce cel din urmă ajunge a domni și în Polonia, iată încă o țară din acest Răsărit catolic, asupra căreia se întinde unda cuceritoare a spiritului frances, care, prin rămășițele cruciatelor, e stăpîn și pe tot Orientul franc.

Germania e astfel blocată de această expansiune a ideii politice și a forței franceze. Dar ea trebuie să sufere și mai adînc înrîurirea vecinilor din Apus.

Cum am constatat-o și aiurea, regiunile, de origine și de cultură intermediară, de la Rin au în această vreme o deosebită importanță. Contra lui Frederic al II-lea se ridicase ca *Gegenkönig*, rege de concurență, un conte de Olanda, Wilhelm; contra lui Albert, fiul lui Rudolf de Habsburg, se impune Adolf de Nassau, din aceleași părți vestice. Iar, după Albert, coroana împărătească va trece—cu singurul intermezzo al lui Ludovic de Bavaria, care e ales și se menține pînă la moarte,—asupra Casei—renane—de Luxemburg, din care vor ajunge la autoritatea supremă Henric al VII-lea, apoi, —dacă fiul său Ioan va fi numai rege al Boemiei, pe care a știut să și-o cîștige, —Carol al IV-lea, fiul precedentului, și amîndoi fiii acestuia, regi boemi și ei, Venceslas și Sigismund, regele unguresc de la Nicopole, care a căpătat acest tron prin soția lui, fiica lui Ludovic-cel-Mare. Și, dacă Sigismund ar fi avut un moștenitor bărbătesc, dinastia de Luxemburg s'ar fi continuat și mai departe în veacul al XV-lea.

Dar această dinastie e francesă de spirit, de gusturi, de apucături. Relațiile de familie le are în Franța. De acolo li vin principilor cari o compun educația și prietenii, tovărășiile războinice, ajutoarele de artă. Nimic serios nu-i leagă de Germania pe care, pretinzînd a o domina, o lasă de fapt în obișnuită anarhie a localismului, căutîndu-și

de regatele și provinciile lor ereditare, la care putuseră adăugi un moment și Brandenburgul, luat de la Casa lui Ludovic Bavaresul.

Asupra întregii lumi germanice se întinde atunci—formînd al treilea element de influență francesă—cavalerismul, așa cum se formase, din cetirea romanelor de aventură și prin opoziție față de vicleanul realism hrăpitor al juriștilor lui Filip-cel-Frumos, în Franța. Fiecare din membrii clasei dominante, lăsînd la o parte purul interes politic, se gîndește mai mult la zbuciumul cîu strălucire, la petrecerea cu zgomot, la vitejia răsunătoare. Națiile parcă se dau în lături pentru a lăsa loc liber, larg loc liber, pentru evoluțiile acestor veșnici ostași cari nu se preocupă niciodată de scopul pentru care se încaieră. Cel mai mare nu e acel care învinge, care anexează, care domină, ci acela, fie el și învins, prizonier, incapabil de a-și plăti prețul de răscumpărare, ca regele Ioan-cel-Bun din Franța, care și-a făcut mai bine datoria de „cavaler“.

În această activitate de idealism desorientat, așa de mult deosebit de vechiul cavalerism luptînd contra păgînilor și shismaticilor, de mai noul cavalerism al combaterii nedreptăților și alinării suferințelor, se amestecă, peste hotarele și interesele lor, toate națiile.

Germanii au dat și ei partea lor la faimoasele *joute* și *tournois* ale cavalerilor francesi. O princesă de Bavaria, Ysabeau, a presidat, alături de Carol al VI-lea, la care această pornire neobosită luase forma patologică a nebuniei, la cele mai bizare din petrecerile bizare ale unei Curți care secătua toate mijloacele Vistieriei. Iar, pe cîmpul de luptă de la Crécy, unde Francesii fură biruiți de infanteria engleză, rolul perfectului cavaler l-a jucat regele Boemiei, care, de și orb, ținu să iea parte la ultimul asalt, desperat, pentru onoare și fu găsit în rîndurile morților pentru ca învingătorul să se închine aceluia care, prin jertfa lui fără păreche, îl învinsese.

Un ultim represintant al acestui tip, luptător și curtenitor — de și la el se amestecă, așa „fără bani“ cum este, spiritul lacom al Habsburgilor, al zgîrcitului cămătar de

averi și de pământuri care e Frederic al III-lea, tatăl său —, e Maximilian, regele Romanilor. Vinturătorul de lume, din Bretania până în luminoasele șesuri ale Italiei, câștigătorul prin căsătorie al fiicei bogate a unui și mai mare cavaler, Carol-cel-Cutezător, ducele de Burgundia, iubitorul nesățios de strălucire și de zgomot, a pus pe doi din cărturarii cari-l încunjurau să revadă și să publice cele două opere poetice în care-și pusese tot sufletul de târziu și stîngaci *minnesänger*: „Theuerdank și „Weisskunig“ în care trăiește toată alegoria, toată zburdăciunea mascată a unei vremi care, cel puțin pentru mediul său, dacă nu și pentru dînsul însuși, se sfîrșia.

Dar, în momentul cînd artiștii Curtii îl înfățișau supt umbrar, între flori, cu coroana poeților pe pletele lungi, învățînd, din iubire, graiul tovarășei sale, *poporul german dădea cel d'întăiu semn original al puterii lui sufletești.*

Am mai vorbit de neconținută dezvoltare a orașelor. Hansa Balticea dăduse singură un spațiu larg și un puternic avînt acestei active vieți municipale. Se ajunsese astfel de la Brema și Lübeck, de la Hamburg la insula, plină azi de mărețe ruine, Wisby, la Riga, în care trăiesc până azi ghildele, asămănătoare și cu cele din Londra, unde cetățile hanseatice colonisaseră, și, de-a lungul stepei rusești, până la depărtatul Novgorod, care prin acești oaspeți își avu bilciurile vestite. Dar, oricît de renumeratoare ar fi fost aceste drumuri de comerț, ele nu aduceau, pe departe, atîta cît ale Italienilor, peste luminoasa Mare Mediterană, la porturile Orientului, deschise lor prin cruciată. Și, apoi, veni o vreme cînd gelosia, ambiția și aviditatea regilor scandinavi din Nord puseră navigației hanseatice piedeci așa de mari, încît, de la o vreme, îi înăbușiră toată energia cuceritoare.

Atunci rămase, de la Rin până la Oder, o viață orășenească de proporții mai modeste, în care palatele cetățîilor de negoț ale Italiei erau înlocuite prin simple case de piatră pline de bielușug, și un patriciat începea să se deosebească abia din mulțimea viaoie, veselă, plină de voie bună și de conștiința valorii sale, a negustorilor cu un orizont li-

mitat, dar mai ales a meșteșugarilor din corporații: croitori, cizmari, bărbieri, blănari, etc.

Despre această viață vorbesc cronicile în limba vulgară, cu frazele naive, pomenind une ori vorbăreț de lucruri mai mici care sînt singurele ce se petrec supt ochii acestor sfătoși cetățeni. S'a făcut din aceste anale de o formă așa de puțin dezvoltată marea colecție modernă, *Chroniken der deutschen Städte*, din care putem culege amănuntele petrecerilor ca și ale lipsurilor și suferințelor.

Mai puternic era mersul acestei activități, — trebuie s'o însemnăm — în acele regiuni renane: belgice, alsaciene, svițeriene, care, în al XIV-lea și al XV-lea veac, chiamă neconținut atenția asupra lor. Acolo, mulțămită și vechii asociații a orașelor de la Rin, se află o mai mare bogăție și o circulație mai iute, pe care nu le mai întîlnim decît în cetățile bavarese, asupra cărora bate și ca un vînt de Italie înflorită. Aici, pe lingă obișnuitele petreceri ale corporațiilor, se mai întîlnesc și manifestații politice și sociale, religioase și morale, de opoziție, de nemulțămire și de revoltă reformatoare ce nu pot fi ignorate de oricine vrea să înțeleagă schimbările contimporane din Germania însăși. De la fanaticii din Leyda olandesă, la begarzii de pe aceiași vreme, la cetele de flagelanți cari înnaintează pe mările fluviului în lovături și cîntece, la Svițerii domni al războalelor, cari lasă pe cîmpul de luptă de la Nancy cadavrul lui Carol Cutezătorul, este un puternic curent, renovator, de viață populară. El va atinge orașele, și lumea satelor însăși, care, încă în vremea Minnesăngerilor, ajunseser a-și avea o adaptare a literaturii curente, nu va rămînea nici ea fără a suferi înrîurirea lui.

„Meistersăngerii“, „maiestrii“, — „meșterii“ poesiei care se învață, se măsoară cu cotul, se cîntărește la teighea, se trece la registru, — se ridică în această lume specială din rîndul membrilor de la corporații. Cutare e numai cîntăreț — *Singer* —, altul e poet — *Dichter* —, un al treilea *Meister*, cum e cineva învățacel, calfă și meșter. Variantele metrului și stilului sînt notate ca deosebitele calități ale stofelor. Pe catedra lui, examinatorul, *Merker*, constată tot ce

nu e bun — *versingen* — și-l înlătură din concurența breslei.

Așa cîntă, afară de un întărziat ca regele Maximilian, ca Tirolesul Oswald de Wolkenstein, toată „generația nouă”, chiar cînd, ca Michael Behaim, „Boemus”, care a descris și viața de singerată amintire a lui Vlad Țepeș, ea calcă pe cărările istoriei contemporane. Și, răspunzînd acordurilor „științifice” ale acestor *mestere* de oraș, iată că și satele, contopînd în sufletul național, simplu, sincer și duios, refrenuri din vechea poezie de iubire provențială, trecută prin tălmăcirea Minnesăngerilor, răspund cu cele d'întăiu *lieduri*, de o spontaneitate mișcătoare, din care mai târziu se va inspira admirabila poezie lirică, de atîta varietate în tonuri, pe care Germania din întăia jumătate a veacului al XIX-lea o poate pune cu dreptate între cele mai mari ale ei titluri de glorie.

În același timp Biserica dă și ea o formă de expresie sentimentului popular, care se pronunță tot mai mult, ironic, mușcător, pornit spre răsturnare, față de autoritățile de ordinioară și de clasele care, cu așa de puțină chemare, le dețin și le represintă. Predicatori în limba vulgară, un Geiler, un Tauler, dau glas de revoltă amvoanelor care prea mult timp nu fuseseră decît adăpostul unei învechite retorici latine. „Misterele” medievale, desvoltate din dialogurile obișnuite în liturghie, la Germani ca și la Francesi — și în acest domeniu mai vechi lucrători —, trec dincolo de acele scene evangelice ale Patimei Domnului — ca în restaurația actuală, așa de cercetată, de la Oberammergau —, de acele legende de sfinți, la care se mărginiseră atîta vreme, pentru ca să atace cu o crudă cutezanță problema contemporană, într'un moment cînd sinoadele, aclamate de opinia publică, trag în judecată, la Constanța, la Basel, pe Papă și toată Biserica de sus împreună cu dinșii. Vom vedea astfel pe fabuloasa Papesă Ioana mărturisindu-și păcatele și pe „Gross-Türck”, pe Sultanul însuși, venind la Nürnberg ca să afle de cîte păcate suferă creștinătatea aceasta pe care hordele lui amenință s'o înece. Și, din colțul său, Sebastian Brant, autorul „Coră-

biei Nebunilor“, *Narren-Schiff*, operă celebră, cîntă despre
„corăbioara Sfintului Petru care se leagănă și e în pri-
mejdie să se și înnece“ :

*Skt. Peters Schifflin ist im Schwank :
Ich sorg gar vast den Undergank.*

Sîntem în drum către Luther...

VI.

O reformă populară care a rămas una confesională: Luther.

Ceia ce hotărăște în personalitatea lui Luther și-i dă însemnătatea națională și de istorie universală e *caracterul lui reprezentativ țărănesc. popular.*

Fiu de miner de la Eisleben, dintr'o familie care n'a cunoscut niciodată viața de oraș. A crescut în acel mediu, în care se ivește în al XV-lea veac poezia populară și tot ce se mai ține de dînsa, legende, obiceiuri. De-a lungul vieții lui întregi el va purta această hotărîtoare pecete inițială.

E ceva țărănesc în toate manifestările puternicei lui personalități masive, aspră, rudă, în care fineța e mai mult aplecare spre glumă, așa ca la el acasă, între ai lui. Întreaga lui operă literară, care nu e — cu traducerea Bibliei cu tot, după zecile de interpreți obscuri de la husitism încoace, — decît o armă de luptă împotriva apărătorilor vechii credințe, e întipărită de acest caracter care-i face și originalitatea și farmecul. De fapt, el nici n'a tradus Scriptura, așa cum se înțelege astăzi o asemenea misiune, ci a prefăcut-o, a adoptat-o, a *naționalizat-o*, vulgarisînd-o, trivialisînd-o une ori, alte ori ridicînd-o, dar pe aceleași căi ale spiritului popular, neinfluențat de cultură: el a făcut dintr'însa ca o nouă operă de pus alături lingă producțiile înseși ale poporului. Prefața lui, un îndreptariu

pentru orice traducător, de oriunde, în orice vreme, arată cum s'a trecut peste legătura de frasă a originalului, care nu s'ar fi putut strămuta fără a face silă sufletului german, pentru a se căuta expresia potrivită, expresia unică, adecvată, din graiul însuși al poporului, din vorba „mamei în casă, a omului de rînd în viață, în gura căruia trebuie să te tot uiți“. *Ave Maria gratia plena*, a salutării Arhanghelului către Fecioara, a devenit astfel la dînsul formula de bună întîmpinare, plină de iubire, a săteanului: „Gott grüss dich, du liebe Maria“. Și el adaugă: „Nu știm dacă vorba „liebe“ se poate rosti așa de mult din inimă și cu atîta deplinătate în latinește sau în altă limbă, de să pătrundă și să sune acolo, în inimă, prin toate simțurile, așa ca în limba noastră“.

Cuvîntările de după masă, *Tischreden*, ale acestui om voinic, gras, sănătos, bucuros de viață, de oaspeți, de petrecere, ca un meșter după munca lui cea grea din timpul zilei, ca tatăl său, minerul, la ieșirea, sara, din mina de cărbuni, sînt pline de vorbe tari, de critice adesea din topor, de jocuri de gînd și de cuvinte care nu par, de sigur, să vie din cea mai aleasă societate de intelectuali pe cari i-ar preocupa probleme abstracte. Ideile se întorc în lumea concretă din care, printr'o întreagă operație de rafinare a minții, sînt scoase.

Și, în sfîrșit, același ton îl au și pamfletele lui, broșurile de războiu, une ori împodobite cu desemnuri ale pictorilor celor mai mari din această vreme, ele care răspîndiau pretutindeni desfiderea, amenințarea, pedepsiau și ridicau în picioare o lume întreagă, impunînd tăcere regilor și făcînd pe șefii catolici ai Bisericii germane să se plece adînc înaintea reformatorului. Niciodată — chiar dacă Luther ar voi-o — împroșcătura de stil virulent, figura provocatoare, dîrzul atac sălbatec nu lipsesc din ele. Nu în zădar a fost tradusă în același secol, de un contemporan al reformatorului, caricatura epică, măreț de trivială, a lui Rabelais, și el preot, paroh la Meudon al său; în Luther el însuși, în fapta și scrisul său este, de la un capăt la altul, ceva „pantagruelic“.

Altfel nici n'ar fi răzbit gîndul lui. Ce farmec poate

avea pentru mulțimi inculte sau abia atinse de o slabă cultură literară, ca aceia din tovărășiile de meșteri ale „Meistersängerilor“ o discuție despre autenticitatea biblică, despre valoarea scrierilor Sfinților Părinți pentru elaborarea dogmei, despre mîntuirea sufletului omenesc prin credință, cum spune Sfîntul Augustin, ba chiar printr'o predestinație anterioară credinței înseși, mai mult decît prin fapte! Ceia ce a răscolit lumea, cea ce a trezit și menținut pe aderenți, cea ce a încălzit mulțimile, pînă la cea mai fanatică luptă, pe drumul fixat de Luther însuși sau pe acela descoperit de propria lor pasiune, întetită și exasperată, nu era ideea, concepția, nu era *reforma*, ci stilul, forma, *temperamentul*. Un magic temperament bogat în fluidul care chiamă pe oameni la tovărășie, la sforțările comune, la jertfele făcute împreună. Și aceasta pentru că în om nu era niciun element care să nu fie de cea mai autentică proveniență populară. Poporul se recunoștea, el se vedea pe sine, în impunătoarea figură a luptătorului pe care și-l punea în frunte fără să poată crede că printr'aceasta își dă un stăpîn, de care nu simția nevoie și pe care nu l-ar fi suferit altfel.

Școala pe care a făcut-o, Universitatea studiilor sale, la Erfurt, Universitatea lecțiilor sale — de fizică (!), de dialectică și teologie — n'au avut nicio influență asupra esenței înseși a sufletului său. Școlile înalte din Germania, create de prinți, pentru faima numelui *lor*, pentru a răspunde creațiunii analoage a unui rival, indiferent de numărul studenților, de valoarea profesorilor, de programul de studii, aceste școli n'aveau nimic din însemnătatea ideală, din calitatea luptătoare a așezămintelor analoage de aiurea, din Italia, dar mai ales din Franța, care, — „obști“ de cercetare a credinței întăiu, a adevărului pe urmă —, avuseră o dezvoltare proprie, ca niște creațiuni spontanee, independente, cu origini și ținte deosebite, ale evului mediu. Pe cînd „universitarii“ francesi din generația lui Jean Gerson, a lui Thomas a Kempis aduseseră, prin predicăția și scrierile lor, marea mișcare a spiritelor către acea reformatie a Bisericii, „în capul și în membrele ei“, care a dat seria întreagă de

conciliu ecumenic, la Constanța, la Basel, la Florența, niciun nume și nicio faptă de însemnătate pentru dezvoltarea culturală și politică a Europei nu pleacă din Universitățile germane.

Ceia ce se cultiva în ele mai mult era studiul filologic al izvoarelor și interpretarea lor dialectică. Luther se resimte de această tendință exclusivă. Pe o vreme când ochii tuturor se îndreptau — cum se îndreaptă azi asupra unui mare duel oratoric în Parlament, în jurul unei chestii naționale sau sociale — asupra propunerii, apărării și atacării de „tese“, când un Eck, călugăr dominican, ajungea prin măiestria scrimei sale cu argumentele, prin dibăcia „feintelor“ sale și prin neașteptata, fulgerătoarea energie a împungerii, una din celebritățile timpului, Luther a fost — cum trebuia să fie pentru succesul misiunii sale — un mare dialectician. A ținut piept lui Eck însuși, fără să-i ierte acestuia momentele fericite ale asaltului său, la Worms — unde totuși, la capătul întregii expuneri, țeranul saxon a fost acela care a fostit memorabilele cuvinte: *Hier stehe ich. Ich kann nicht anders. Gott helfe mir. Amen!* („Aici sînt. Altfel nu pot. Dumnezeu să-mi ajute. Amin!“) —, înaintea Împăratului și a fruntașilor Imperiului; el a convins, prin meșteșugul său de argumentare, limpede, plină și impresionantă, pe atîția cari erau preveniți contra lui; și, în sfîrșit, când curentul lua direcții greșite, periculoase, marea lui propovedanie de opt zile a fost aceia care a oprit pe fanatici ca și pe tulburătorii de meserie în opera lor de distrugere a monumentelor materiale în care cu glorie artistică se întrupa catolicismul.

Filologul nu trăia în el cu mai puțină putere decît dialecticianul, — filologul care, înainte de *adevăr*, caută, *autenticitatea*. De fapt, o grijă filologică stă la însăși baza acțiunii sale. Papalitatea trecuse dincolo de marginile fixate prin *carte*, prin cartea de temelie, sigură, revelată, dincolo de care nu poate fi, dacă se creiază ceva nou, fie și de Sfinții Părinți, decît rătăcire omenească. Papa nu trebuia să fie, la început, înlăturat din fruntea societății creștine, ci numai rechemat la respectul rîndurilor sfinte, al căror

sens trebuia fixat odată pentru totdeauna așa încît nimeni să nu se mai îndepărteze de la dînsul.

Astfel a fost omul. Fără patimă de luptător și fără dorință de martiriu. Nimic, măcar, din neastîmpărul lui Huss. Spiritul aventuros, de vitejie pentru vitejie, al clasei cavaleresti ce dispărea îi era străin, și trebuia să-i rămîie neînțeles. Consecvența și tăria de caracter chiar nu se întilnesc în măsura pe care neapărat o cere eroul. Stirnit prin abuzul vinzărilor de „indulgențe“ pentru orice păcate, ale oricui, numai să aibă Leon al X-lea mijloacele trebuitoare construcțiilor săle de artă și, nu mai puțin, prin antipatia lui pentru Dominicani, ca și pentru Franciscani,—inculții călugări cerșitori atîrnînd de un domn străin, urit de popor din cauza amestecului lăcomiei sale,—Luther s'ar fi oprit, fără îndirjirea prin opoziția provocantă a lui Eck; cînd Roma, prin Saxonul Miltitz, oferi o înțelegere, cînd protectorii fostului călugăr augustin interveniră pentru o asemenea împăciuire, el se plecă dorinței lor, și nu odată a apucat el condeii ca să facă declarațiile dorite. Mai mult prin alții, un Karlstadt, agitatorul, un Melancthon, codificatorul, a mers reforma lui, pe care el o urmă în loc s'o conducă.

Unei asemenea firi îi trebuia un sprijin. Nu-l putea da clasa de intelectuali căreia-i aparținea. Cînd Papa aruncă asupra-i afurisenia, cel atins de dînsa avu curajul să iasă în cîmp cu actul pontifical și cu volumele dreptului canonic, pentru a le arde. Dar tovarășii lui erau doar studenți, cîțiva profesori, scriitori, prieteni, în afară de mulțimea care aplaudă orice spectacol.

Nu se putea găsi un sprijin aice. Lumea muncitoare de la orașe nu era nici ea în stare — întru cît putea chiar să-l înțeleagă — a i-l da. Oameni pașnici, de o fire înceată, deprinși cu vechile legături, ascultători de disciplina îndatinată. Papa era pentru ei un supraveghetor care arată greșelile, un *Merker*, ca la tovarășiiile de poeți cizmari și bărbieri, și catolicismul o *Tabulatur*, un cod tradițional care nu se poate desființa. Cel mult dacă mulțimile ațîțate de Karlstadt desființară, la Wittenberg chiar, liturghia, arseră icoanele, sfărmară statuile, izgoniră din mănăstiri pe

călugării cari nu voiau să se însoare, — mișcare de iconoclastie nouă, care se va întinde asupra întregii lumi catolice. La Zwickau, la Münster și aiurea un Thomas Münzer, alt teolog învățat, care pretindea să primească inspirații directe din ceruri și să facă minuni pentru cauza în fruntea căreia luptă, întemeie sălbateca eresie a „anabapțiștilor“, cei de două ori botezați, care aduse asupra unor întregi Ținuturi din Germania toate grozăviile războiului civil. Dar nici cu unii, nici cu alții, până la asemenea scene și la asemenea fapte, Luther nu înțelegea să meargă.

Erau țeranii. De mai mult timp încă, alături de „tovărășiile“ provinciale, în care se aflau oameni de mai multe categorii sociale, ei legaseră ligele lor tainice, de răsplătire, de răsbunare, *Bundschuh* și altele. Ca și la țeranii francesi ai *jacqueriei* din veacul al XIV-lea, cu așa de strașnice manifestări, era înaintea de toate pornirea spre dreptatea socială, spre înlăturarea abuzurilor și curmarea umilinții zilnice și a multiplelor suferințe. Cînd se află și printre dînșii, multămită acelor aprige cărți în graiul tuturor, care chemau la luptă contra apăsărilor de tot felul, bisericesti și mirene, ale clerului și ale seniorilor chiar, că s'a ridicat un om pentru dreptate, sprijinindu-se pe adevăratul cuvînt al lui Dumnezeu, care trebuie să fie singura lege pentru oricine, ei porniră pustietoarea lor operă de foc și sînge. Luther se opri uimit înaintea ei. La început, nu-i fu cu puțință să tăgăduiască, el care din rîndul acestor oameni se ridicase și care, cu sufletul lor, vorbea limba lor, că la Scriptură, în „psalmul 107“, așa zice. Dar apoi, cînd furia populară nu se opri la glasul profetului, el aruncă blăstămii asupra „ucigătorilor și prădalnicilor“ țerani, pentru a căror peire ochiul lui nu vărsă o lacrimă.

Așa fiind, el închină fapta sa principilor, cărora li oferî pămînturile, așa de întinse, ale Bisericii, reduse la sărăcia apostolică, și, apoi, și dreptul de a hotări, după exemplul lui Constantin-cel-Mare, asupra formei religioase din Statele lor : *cuius regio, eius religio*.

Principii germani, Electorii recunoscuți, consacrați și numerotați prin acea zădarnică încercare de a organiza în

sens modern Imperiul care a fost „Bula de aur“ a lui Carol al IV-lea, nu voiau în ruptul capului să primească Statul cel nou, după model frances, pe care ar fi dorit să-l întemeieze Cesarii de la începutul evului mediu, suprimînd pe cît era cu putință localismul, cu tradițiile și tendințele lui. În zădar se încercă un nou *Reichsregiment* și de ușuratecul Maximilian, la sfîrșitul veacului al XV-lea. Electorii de Palatinat, de Bavaria, de Saxonia, de Brandenburg, prinții din Hessa și de aiurea, în marile feude de al doilea grad, nu înțelegeau să se lase tratați așa cum vecinul și, întru cîtva, prin aderența lui la Imperiu, colegul lor Carol cel Cutezător al Burgundiei fusese tratat, până la ruină și moarte, de regele Franciei Ludovic al XI-lea. Statului german unic, care ar fi fost împodobit cu coroana împărătească, ei continuau să-i opue Statele lor multiple, care nu erau de altă esență, *tot modernă și tot străină*.

Dar pentru a-i împiedeca și pe dînșii de a gusta binefacerile absolutismului organizator intervenia vechea dătină a împărțirilor, peste care nu se ridica un simț dinastic bine înțeles și servit statornic. La fiecare moștenire ducatul de odinioară se fărîmiță, pentru a se reuni ori ba bucățile lui, după capriciul hasardului. Astfel s'a întîmplat după moartea contra-Împăratului Ruprecht în Palatinat; astfel a fost — cu mai multe ramuri domnitoare — și în Bavaria, de-a lungul întregului secol al XV-lea; astfel a fost și în Saxonia, unde, alături de Frederic-cel-Înțelept, Electorul protector al lui Luther, era ducele Gheorghe, care nu odată a stat împotriva tendințelor acestuia.

Singur Electorul de Brandenburg face excepție. Cei doi Frederici, Albrecht Achille, Ioan Cicero, cei doi Ioachimi și Ioan Gheorghe, nu vor coroana imperială, și, dacă primesc misiuni de cruciată, o fac numai în treacăt, din fugă, cu tot felul de calcule, înjghebînd afaceri profitabile în drum, și, mai la urmă, numai pentru ca prestigiul rezultînd dintr'o asemenea conducere să nu fie al altuia.

Dar acest markgrafiât are un caracter particular. Nicio tradiție dinastică nu leagă de trecut noua familie domnitoare, niciun element moral comun nu există între dom-

nitori și supuși, nicio misiune istorică nu așteaptă, în același timp, pe unul și pe ceilalți. E pentru Casa șvabă de Zollern, pentru Hohenzollerni o fundație nouă, cu caracterul unei simple întreprinderi. Acest teritoriu de nouă colonizare germană care e Marca trece de la vechea Casă ascaniană la Împăratul din Casa de Bavaria, care vrea să facă din el o „moșie“ a familiei sale, pentru ca de acolo, prin aceleași mijloace ale autorității imperiale, să ajungă proprietatea, cu titlu de moștenire, a Casei de Luxemburg. Ocupat neconținut, de la un capăt al Europei la cellalt, cu verificarea și înnoirea pretențiilor Sfântului Imperiu și cu propriile sale aventuri, Împăratul-rege Sigismund trece Brandenburgul prietenului său Frederic de Zollern în forma, simulată, a unui zălog pentru suma, nu așa de însemnată, pe care, de la început, era hotărît a nu o plăti.

Hohenzollernii se vor instala aici cam așa cum Grecii din Constantinopole se instalau dăunăzi în Scaunele de Domnie din Iași și București ori cum Duca-Vodă cumpărase de la Turci un colț de Ucraina pentru a-l „gospodări“. Intregesc, rotunzesc, anexează. Căsătoriile, alianțele li servesc numai pentru această politică de complectare și sporire, dincolo de care nu văd și nu voiesc să vadă nimic. Apărători, o bucată de vreme, ai catolicismului, ei adoptă Reforma numai în vederea foloaselor materiale pe care ea li le poate aduce. Unul dintre ai lor, Albert, a știut ce face când s'a presintat între candidații la locul de Mare-Maiestru al Ordinului Teutonic și, după însuși îndemnul lui, Luther îl invită, la un anume moment, să „secularizeze“, în profitul ramurii din Casa de Hohenzollern pe care o represinta, Ordinul însuși, cu vastele lui teritorii și puternicele lui cetăți, un adevărat regat, ca și cum n'ar fi fost vorba decît de ogoarele și pădurile unei mănăstiri bogate.

Dar ca să aibă în chip durabil tot ce li dăduse o mișcare națională, populară, pe care o prinseseră, o adăugiseră mijloacelor lor de acțiune, îndepărtînd-o de la chemarea ei adevărată, care putea aduce așa de mari rezultate,

principii, așa de îputerniciți acuma, trebuiau să înfringă pe Împărat.

Nu li-a fost greu s'o facă față de unul din cei mai mari stăpînitari pe cari-i cunoaște istoria, dar care acolo, în Germania, avea rădăcini așa de puține și de slabe, a cărui întreagă activitate strălucită de cavaler, de cuceritor, de șef de cruciată, de Cesar roman, — cel din urmă uns cu mirul turnat de minile Papei, — a rămas tot străină de materialitatea germană adesea, de sufletul ei totdeauna.

Ales la 1519 contra Francesului Francisc I-ii, care avea același drept de a se prezenta ca și Luxemburgii de odinioară, contra lui Henric al VIII-lea din Anglia — candidat mai mult de formă —, contra principilor germani Frederic de Saxonia și Filip de Palatinat, cari nu doriau prea mult succesul lor, Carol de Austria, rege al Spaniei și duce al Burgundiei, fusese înfățișat ca un principe de sînge german, avînd misiunea de a sta în calea poftelor străine care amenință „libertățile“ germane. O „capitulație de alegere“ — ca „promisiunile ducale“ pe care le dădeau dogii Venetiei la alegerea lor — făgăduia sălășluirea lui în Imperiu, reformarea acestuia după adevăratele lui interese, buna lui guvernare și împospătarea unui vechiu și mare prestigiu, așa de scăzut.

De fapt acela care a luat titlul de Carol al V-lea, Quintul, nu îndreptăția recomandația cu care se prezentase, și el nu era să îndeplinească, nu era să caute măcar a îndeplini opera ce i se atribuise.

German numai prin partea sa de sînge austriac, Carol avuse ca bunică pe Maria de Burgundia, din sîngele regelui Franciei, și numele lui chiar era acela al Cutezătorului, străbunul. Mama viitorului Împărat, — al cărui tată e Filip „Frumosul“, de fapt frumosul fiu al Cesarului Maximilian — e Juana la Loca, fiica regilor spanioli Ferdinand și Isabela, acea princesă Ioana zisă „Nebuna“ pentru că după moartea soțului ei s'a absorbit, cuprinsă de o melancolie fără leac, în sarcina lugubră de a-i păzi rămășițele, pe care le făcea să fie neconținut aduse după dinsa. Lipsit de creșterea părinților, el a fost încredințat unor tutori și guvernori străini, în cea mai mare parte

burgunzi, ca Adrian de Utrecht, din care a făcut un Papă, și seniorul de Chièvres, care-i era sfetnicul de căpetenie și în zilele alegerii la Impărăție. În mediu flamand și-a petrecut copilăria și, cum era el tăcut — „Impăratul Carol“, spuneau ai lui, „vorbește mai mult cu Dumnezeu decît cu oamenii“ —, rezervat, indiferent, chinuit de veșnice gînduri, el sămăna mai curînd cu un flegmatic burghes din Gand, avînd și fața acestuia, cu palida figură măruntă și părul roșcat. Știa rău limba germană, și odată, într-o dietă, a cerut luteranilor să-i vorbească și să-i dea memoriul lor în limba latină, pe care o cunoaște mai bine.

De Germania nu i-a plăcut niciodată aceleia care a trecut de unsprezece ori Marea, a trecut de zece ori în Spania, de patru ori în Franța, de șapte ori în Italia, de zece ori în Terile-de-jos, de două ori în Anglia și de două ori în Africa¹. Nu și-a ales reședința pe care o făgăduise, nici la Nürnberg, nici aiurea. Aparițiile lui în Imperiu, unde-l represinta un „locotenent“, un *Statthalter*, în fruntea unui „Reichsregiment“ de douăzeci și doi de membri, au fost rare. Presida diete unde nu se putea face ascultat și întîmpina în afară de dinsele, după vechiul obicei al ligelor germane, rezistențe pe care nu le putea strivi.

Un singur lucru-l interesa pe dinsul în adevăr și intim, permanent și adînc: *moștenirea burgundă a conflictului cu Franța*, pe care o complica o nouă moștenire: a lui Ferdinand Catholicul în Italia-de-Sud, în regatul Celor două Sicilii. Acestor scopuri, care sînt dinastice, li-a consacrat tot ce era viu în ființa sa. Incolo Sfîntul Imperiu îi licăria înaintea ochilor: cu încoronarea sa romană, cu expedițiile sale cruciate — s'a coborît de două ori pe pămîntul păgîn al Africei —, cu *utilizarea puterilor germane pentru scopuri care nu erau germane*.

Dar luteranismul s'a opus, „protestînd“ la Spira, stabilindu-și dogma la Augsburg, pentru a trece prin legătura defensivă de la Schmalkalden și, la capătul unui adevărat războiu, în care atacul neprevăzut al lui Mauriciu de

1 E. Lerminier, *Au-delà du Rhin*, I (Paris 1835), p. 25.

Saxonia grămădește pe Împăratul său în Tirolul posesiunilor lui austriece, el impune Interimul de la Passau și „pacea de religione“ din 1555.

Această pace îi lasă pe reformați stăpîni peste tot ce cuceriseră, supt pretextul doctrinei celei nouă, dar pentru vechile lor interese. Statul modern e recunoscut legal de Imperiul care se duce. Căci Împăratul Carol abdică, iar, pe cînd moștenirea spaniolă și italiană i-o ia fiul, Filip al II-lea, cea imperială, la care ține mult mai puțin, rămîne fratelui, regele Romanilor — de mult ales —, Ferdinand. Și acesta, cu urmașii săi austrieci : Maximilian, Rudolf, Matthias, nu e decît presidentul, din pămînturile sale mai vechi, din Ungaria și Boemia, unde e ales ca rege, al unei vieți germanice care aparține principilor, și în rîndul întăiu celor protestanți, a căror majoritate e covîrșitoare, — Bavaria singură, din vechile ducate, rămînînd în catolicismul tradițional.

Luther dormia de mult în cripta din Wittenberg. Opera lui, *adevărata* operă, pe care *ar fi putut-o face*, dincolo de o schimbare confesională și de urmările ei, netăgăduite, pentru viața morală a poporului german și a celor germanice de lîngă dînsul, aceia murise mai de mult, în brațele dinastiilor. Și spiritul german, o clipă liber, intra la o nouă robie străină.

VII.

Imitatorii germani ai lui Ludovic al XIV-lea.

Germania ajunsese astfel a prinților, proprietatea lor, lucrul lor. Și am apus-o: a prinților protestanți în rîndul lor, cei mai mulți și mai importanți, căci catolici rămăseseră doar, pe lîngă Bavaria, Electorii eclesiastici de pe malul Rinului.

Ei nu represintau însă nici o realitate germană actuală, nici o îndreptare germană pe viitor. Grijile lor dinastice îi stăpîniau singure,—și măcar de le-ar fi înțeles într'un chip mai larg și mai inteligent pe acestea! Dar la Dresda, la München, la Heidelberg, personalități de tot mediocre nu fac decît să imite după puțință regalitatea francesă, a cărei grijă de interesul Statului, a cărei identificare cu interesele naționale întrece însă cu mult îngustul lor orizont.

Ca să se vadă cît de mult lipsesc preocupările de un ordin superior la acești atotputernici, cari și-au însușit mișcarea lui Luther ca să capete printr'însa doar pămînturi și cari au scos afară din Imperiu pe acela care încercase a face din autoritatea lui un adevăr și o forță, să privim în Brandenburg, teritoriul, liber de drepturi anterioare, de privilegii intangibile, care e „ferma“ politică a Casei de Hohenzollern. Ce fac în cursul Războiului de treizeci de ani, care a devastat Germania și a scurs-o de sînge pentru a o arunca săracă și slăbită de puteri la picioarele străinului, cei doi Electori cari se urmează la Berlin în această vreme, Gheorghe-Wilhelm (1619-40) și Frederic-Wilhelm (1640-88), căruia i s'a dat supranumele de „Marele-Elector“?

Cel d'întăiu rămîne neutru, în cea mai lașă, dar și cea mai doritoare de avantagii, dintre neutralități. Nu face un gest ca să susție ori să apere pe trecătorul Impărat al evangelicilor, Frederic de Palatinat, care-i este cumnat, fratele soției sale; ba nu-i îngăduie măcar a se retrage în Marcă. Totuși e atacat de Imperiali și condamnat să-și piardă posesiunile. Cînd cei amenințați sau atinși de aceiași soartă încheie contra lui Ferdinand al II-lea unirea „cercului Saxoniei Inferioare“, el se sfiște a se înscrie în rîndurile lor și lasă conducerea opoziției protestante în mîinile regelui danes Cristian al IV-lea, mult mai slab decît dînsul și fără nicio chemare în lumea germană, în care pătrunde ca factor principal numai pe basa comunității de confesiune. Ernest de Mansfeld, căpitanul regelui Cristian, Tilly, comandantul trupelor bavarese, apoi, după el, urmașii lui în comandă, Wallenstein, Montecuccoli, apărători ai catolicismului, se luptă în cuprinsul Electoratului, al cărui șef nu știe să-l apere. Despoiat și el prin edictul de restituție, care pretinde a relua prinților reformați tot ce ocupaseră după pacea de religione de la Augsburg, Gheorghe-Wilhelm nu se împotrivesște decît pentru că regele Suediei, Gustav-Adolf, care domină în Pomerania, îl mină înaintea expediției lui răsplătitoare. A trebuit ca Berlinul însuși să fie asediat pentru ca markgraful să-și iea în sfîrșit o hotărîre. După moartea regelui eroinic, Brandenburgul nu zăbovește să încheie pacea cu Impăratul, cu scopul de a se înlătura, dacă e cu putință, acea stăpînire suedesă în Pomerania. O alianță formală se încheie cu șeful catolicismului contra succesoriului lui Gustav-Adolf, pentru această chestie pomeraniană. Iarăși steagurile Suediei filfiiră însă supt zidurile Capitalei Hohenzollernilor, care fu liberată numai printr'o expediție în Livonia. Iar, ca rezultat, iată ce spune un contemporan, Winterfeld: „Pomerania s'a dus, Jülich (Juliers) s'a dus, Prusia o ținem doar ca un țipar de coadă, și avem de gînd acum a țirgui și Marca“.

Marele-Elector el însuși începe printr'un tratat de „neutralitate“ cu Suedia, făcîndu-i cesiuni teritoriale. La tratatele din Vestfalia el cedează acestui Stat Pomerania

anterioară, Stettinul, insula Rügen. Urmînd legăturile sale cu vecinii din Nord, el îi ajută, într'o situație de al doilea rang, contra Poloniei, care părea să fie pe sfîrșite. Rupînd credința față de regele Carol-Gustav, acesta-i impune a se recunoaște ca vasal al său — după ce fusese vasal polon — pentru această Prusie orientală de la Königsberg. Trebuie noi servicii în războiul polon, pentru ca această legătură de vasalitate să-i fie uitată. Peste puțin Berlinul va vedea și trupe polone viind contra lui Frederic-Wilhelm, care va deveni acum dușmanul Suedesilor.

Mai tîrziu, cînd Ludovic al XIV-lea atacă Olanda, Electorul, care-și făcuse creșterea acolo, pe lângă prinții de Oranje, iea partea Republicei, dar regele frances îl silește la pace. Reluînd războiul, el răpește Suedesilor aliați ai Franciei posesiunile lor în Germania, dar e silit de Ludovic să le dea înapoi la pacea din 1679, pe toate. O singură victorie, la Fehrbellin, și-a pierdut astfel folosul. „Marele“ om se mîngîie cu ocuparea unor puncte pe coasta Africii și cu primirea de soli negri!

Dacă ar fi măcar o înțeleaptă politică dinastică! Dar, după ce un Hohenzollern, Albert, de la Anspach, ajunge Mare-Maestru teutonic și, urmînd principiilor, așa de utile, ale luteranismului, secularizează, ca ducat, pămînturile Ordinului (1525), nimic nu se face din partea ramurii electorale pentru a-și asigura moștenirea. Lui Albert îi urmează, la 1568, un fiu idiot, și numai pentru aceia markgraful Ioachim al II-lea e asociat de regele Poloniei la omagiul feudal și la drepturile pe care el le procură. Numai moartea nevolnicului duce reunește Prusia orientală cu Electoratul, la 1618, dar Prusia occidentală, cu Danzig și Thorn, rămîne polonă, întreprînd comunicația între Marcă și ducat.

Și, în tot acest timp, ramurile secundare ale Casei de Hohenzollern stăpînesc la Anspach și Bayreuth ori și în ducatul siberian de Jägerndorf.

Astfel de oameni nu pot pune în mișcare puteri ca acelea care au provocat războiul de Treizeci de ani și, printr'însul, ruina țerii lor, a tuturor.

N'o poate face nici Impăratul, — un „Austriac“, care ar fi deci un German în ce privește spiritul conducător și direcția politică.

Am arătat aiurea ce înseamnă, de fapt, „Statul austriac“ în acest moment și care sînt *adevăratele* lui legături cu teritoriile germane. Ferdinand de Stiria, Impăratul Ferdinand al II-lea, restauratorul catolicismului, restabilitorul drepturilor imperiale, e, în realitatea lucrurilor, o foarte mediocră și meschină personalitate, cu toată cinstea, dorința de dreptate, mila de săraci, care nu i se pot tăgădui. Ce s'ar putea aștepta de la inițiativa chibzuită a unui om care privește pe Maica Domnului ca pe „generalisima“ armatelor sale și declară formal că, întîlnind la o răscruce pe un înger și pe un cleric, ar lăsa la o parte pe cel d'întăiu ca să urmeze pe cel din urmă?

De fapt, tragedia cea mare a Germaniei, care s'a resimțit de urmările ei și până la începutul secolului trecut, se datorește unei puteri străine, Papalității.

De mult, Papa, fără să aibă proprietatea sa în pămînturi italiene mai întinse, dispune de mijloace cu mult mai reale decît Impăratul, într'o organizație cum n'a avut-o niciodată acesta din urmă. Vechii ostași ai lui Grigorie al VII-lea, călugării benedictini, ai reformei cluniacense, fuseseră înlocuiți, ca luptători siguri, totdeauna gata, pentru Biserică, singura lor stăpîină, prin „Ordinele cerșitoare“ din veacul al XIII-lea, fără averi, fără proprietăți, Franciscanii și Dominicani. Acuma, față de Reformă, se ridică pentru apărarea tradiției o altă „miliție“, a „Societății lui Isus“, Iesuiții lui Loyola, ascultînd orbește de generalul lor, care poartă războiul Sfîntului Scaun.

Ei conduc, cu știința, talentul și dibăcia lor, acel „Conciliu general“ mult timp cerut de toți și zăbovit de cei interesați, care-și ține în sfîrșit (1542-1563) ședințele la Trient, Trento — *Concilium tridentinum*, pe care-l înfățișează, în vaste opere latine îngrijite, un cardinal și alți scriitori din fruntea lumii catolice. Și acest Conciliu, dacă nu poate să aducă pe protestanți înapoi la staulul roman, are acest mare folos că a codificat și disciplinat catolicismul,

în forme moderne, apărate de o nouă dialectică și că, apoi, a mărgenit protestantismul la Germania și la țările de limbă germanică, — Suedia, Norvegia, Danemarca, Provinciile Baltice, Ardealul Sașilor —, împiedecîndu-l de a căpăta mai departe teren în lumea romanică, în care pătrunsese acum, fie și supt forma derivată, a învățăturii, de o mai înaltă esență filosofică, a lui Calvin din Noyon, patriarhul „hughenoților“ (de la *Eidgenossen*, uniți prin jurămint, ca Svițerii).

Iesuiții, de o vitejie deosebită, de un mare spirit de sacrificiu pentru credință, neaflînd în Europa însăși alți păgîni de combătut decît Turcii, hotărît ireductibili, se duc peste Ocean să cîștige aderenți Bisericii romane în China, în Iaponia, în insulele Extremului Orient. Alții predică Rutenilor ortodocși din Statele regelui Poloniei și aduc astfel pe Galițieni să încheie un act formal de Unire, în sinodul de la Brzesk. Trimeși de-ai părinților din Lemberg vin în Moldova lui Petru Șchiopul, sfătuit de Albanul catolic și italianisant Bartolomeiu Bruti, și introduc noul calendar roman al erei noi; un Domn muntean, Alexandru Mircea, va trimete un epitaf la Roma, după dorința soției lui, o Levantină catolică, și Domnul moldovean Ieremia Movilă, pus și apărat de Poloni, va frecventă Biserica din Suceava a catolicilor. În Rusia Țarilor un padre Possevino, care a cucerit și Ardealul pentru confesiunea romană, va desvolta o așa de vastă activitate încît va trebui intervenția personală repetată a Patriarhilor de Ierusalim ca să reție această Moscovie în vechea credință.

Putea oare Roma, dispunînd de astfel de ostași, să părăsească definitiv Germania protestantismului, în care vedea o simplă rebeliune trecătoare? Și aceasta, cînd? După o nouă cruciată contra Turcilor, pusă la cale de Papa Clement al VIII-lea, cu banii, cu binecuvîntarea, cu predicatorii și căpitaniii săi, cruciata care, neputînd lua păgînilor Constantinopolea, s'a prefăcut într'un războiu, de neconținută inspirație catolică, împotriva Sultanului, supt Rudolf al II-lea, bietul Impărat nebun care habar n'avea de ceia ce se făcea în limitele de formă ale autorității lui și supt numele lui împărătesc?

Îesuiții deci, Scaunul roman, organizația catolică, prin toate mijloacele lor de acțiune, nesfârșite și totdeauna efective, au determinat la atitudini de un radicalism provocător, la măsuri de represiune fără scrupul pe Ferdinand al II-lea și i-au cîștigat, în Bavaria și aiurea, sprijinul german necesar pentru a înfrunta dușmănia exasperată a principilor protestanți.

Nici *mijloacele* măcar n'au fost austriace, în special, ori germane, în genere. În mare parte le-a procurat Spania, care, fără a mai da, din Habsburgii săi, Impărați lumii germane, nu înțelegea, supt îndărătnica ambiție rece a lui Filip al II-lea ori supt credința față de tradiție a urmașilor săi din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea, să renunțe la apărarea în Imperiu a unei cauze de care însuși Carol Quintul o legase pentru totdeauna. Din partea ei, Germania era deprinsă cu aurul spaniol, cu perfecta disciplină și tactica învățată a regimentelor spaniole, cu sfaturile ambasadurului, la Viena și la Praga, al regelui spaniol.

Cu atît mai ușor putea acest rege să se amestece în afacerile germane și să le conducă după placul ei, cu cît, pe lîngă Spania iberică, ființează pe acest timp o Spanie italiană, la Milan, la Neapole, ținînd oarecum supt influența ei și pe Sfîntul Părinte de la Roma. Pe vechile drumuri ale negustorilor, soldații Habsburgilor din Madrid pot pătrunde astfel prin Tirol în Statele austriace și de aici în Imperiu. Între oamenii de toate neamurile — și Irlandesi catolici — cari încunjură pe Impărat, după obiceiul Impăratului Carol, domn al lumii, încunjurat de represintanții atîtor rase, acești Italo-Spanioli sînt în cel d'întăiu rînd.

Și să nu uităm *bandele de mercenari*, doritori de luptă neconținută oriunde, numai să iasă faimă, petrecere și jaf, pe cari i-au produs atîtea războaie, începînd cu cele italiene, de la sfîrșitul veacului al XV-lea, și care prin însăși prezența lor provoacă Războiul de treizeci de ani, precum în al XIV-lea secol prezența cavaleriei setoase de zvon și de isprăvi a provocat Războiul de o sută de ani.

Încă din veacul al XV-lea „landsknechții“ germani, din

numele cărora Francesii au făcut: *lansquenets*, iar Italienii o formațiune proprie asemănătoare, se întâlneau, împreună cu Svițerii, și mai mult chiar decît aceștia, pe toate cîmpurile de luptă din Apus. Aveau șefii lor, aventurieri fără teamă, ca un Georg Frundsberg, acela care a cucerit Roma, insultînd pe Papa, și în cursul luptelor pe care le purtau ei iscodiau cîntece, pline de viață și vioiciune, care au rămas.

Mai târziu, cînd calvinismul a provocat în Franța, timp de aproape alți „treizeci de ani“, un războiu de religie — *pe care în multe privinți l-a imitat Războiul de treizeci de ani din Germania* —, dacă nobilii catolici, de partea cărora, până la Henric al IV-lea, restabilitorul unității naționale, era și regele, dispuneau de mijloacele mari ale Statului, calvinii, „hughenoții“, trebuiau să-și afle sprijinul aiurea. Ei au cerut, și au dobîndit, ajutorul engles, care, ce e drept, nu li-a folosit prea mult. Dar, înainte de toate, au putut să atragă forțele militare disponibile de dincolo de Rin, pe care le lăsase libere încetarea luptelor legate de personalitatea lui Carol Quintul. Acești *Reiter*, pentru Francesi *reitres*, supt șefii lor germani, au rămas în amintirea localnicilor prin caracterul lacom și sălbatec, prevestitor al celor ce erau să se întîmple în Germania însăși peste puțin, al aventurii lor prădalnice.

Din partea catolicilor, sînt la îndemîină regimentele spaniole, de care s'a vorbit și mai sus. Un timp, ele-și aflaseră întrebuințarea în războaiele ivite din Franța ca și în Țerile-de-jos, unde se nădăjduia ca prin puterea armelor să se înnăbușe cu totul acea mișcare religioasă din care a ieșit apoi măcar libertatea Statelor Olandei. Dacă pe acest teren al luptelor de religie forțe ale regelui din Madrid vor mai fi, neconținut, reținute până la încheierea tratatelor din Vestfalia, imposibilitatea unei intervenții în Franța după așezarea lui Henric al IV-lea și victoriile lui hotărîtoare asupra străinilor lasă numeroase elemente libere de a se amesteca în orice alt conflict.

Războiul de treizeci de ani, pornit de catolicismul setos de revanșă și de reîntregire, e mult mai mult decîl al mercenarilor cari-l poartă, alcătuiind un element autonom

și preponderant, decît al Impăratului în numele căruia se dă lupta. Dovadă Wallenstein, ducele de Lauenburg, de Mecklenburg, conspiratorul care voia ceva mai mult decît ce avuse și decît chiar tot ce i se mai putea da, care pleacă dintr'o casă de nobili săraci, își face pregătirea la un patron din Boemia, decît care era să ajungă nesfîrșit mai mult, pentru ca, după rătăcirii de simbriaș și căutător de noroc în deosebitele colțuri ale Europei, să-și lepede, în urma unui accident personal, protestantismul, confesiunea sa de până atunci, spre a se face, nu numai catolic, dar campionul neobosit, și de cele mai multe ori norocos, al imperialismului catolic. Strînge atîția soldați, 50.000, cîți îi crede necesari pentru a dicta legi țerii care-i hrănește și chiar Cesarului austriac pe care se face a-l servi. Această armată e proprietatea lui; generalii, colonelii ei, după moda spaniolă, sînt creațiunea lui, și-i aparțin. Cu ei cîștigă, cu ei împarte, cu acești oameni din toate părțile și de nicăiri. Singurul scop e cît mai multă glorie și, mai ales, cît mai multă „dobîndă“. Nicio orientare nu poate să aibă o valoare durabilă: doar stilpul credinței celei adevărate s'a oferit, la un ceas de disgrație din partea lui Ferdinand al II-lea, lui Gustav-Adolf, ereticul, străinul, dușmanul. Pentru ca Habsburgii să scape de un așa de teribil apărător, au trebuit să recurgă — chiar riscînd a-și compromite războiul lor, care era, înaintea de toate, *al lui*, — la reprobabilul mijloc al unui dramatic asasinat, de care a răsunit lumea întregă, martură a eroicelor isprăvi ale lui Wallenstein.

Se văd astfel prinți germani, ca Petru Ernest de Mansfeld, bastard, furios că nu i se acordă moștenirea, servind pe un ambițios rege danes care altfel n'ar putea să intervie în Imperiu: la capătul luptelor sale, el se gîndia a trece, prin Veneția, în Anglia; moare lîngă Zara, în Dalmația. Se întilnesc alții, din feude de a doua mîină, Cristian de Braunschweig, seniorul de Anhalt, cari sînt înaintea de toate antreprenori de oștiri pe sama propriului lor popor, la care odată nu s'au gîndit în cursul isprăvilor lor; mai tîrziu ne găsim în fața unui Bernhard de Saxa-Weimar, care funcționează, ca și Suedesii Banner, Torstenson, Wrangel,

ca simplu general al regelui Suediei, pentru că tratatul lui de subsidii e încheiat cu acesta. Și, de alminterea, acești Suedesi, al căror mare rege de odinioară, Gustav-Adolf, avuse poate gândul, nu numai ca vecin al Germaniei, ci și ca posesor de teritorii înăuntrul ei, să-i dea supt conducerea sa o nouă viață, nu vor sta pe gânduri, după ce împărțiseră, cu de la sine putere, posesiuni în Imperiu auxiliarilor și aliaților lor germani, să facă războiul mai departe cu banii regelui Franciei și pe sama acestuia.

Astfel acesta, Ludovic al XIII-lea, regele supus al dominatorului său prim-ministru Richelieu, intervenind, cu un tesaur plin și cu mijloacele militare nouă ale unui Condé și Turenne, cîștigă fără mare greutate, către sfîrșitul celor treizeci de ani de luptă, supremația în Germania.

Se vor face contra lui Ludovic al XIV-lea, urmașul său, coaliții, la spatele cărora e totdeauna dorința de răsbunare austriacă, de cîte ori el va încerca să prefacă prestigiul în stăpînire, rîvnind prin războiul contra Olandei gurile Rinului ori, prin seria de războaie contra Spaniei, nu numai scoaterea acesteia din Țerile-de-jos, din rămășițele burgunde care mai erau în minile urmașilor lui Carol Quintul, dar și moștenirea urmașilor lui Filip al II-lea în regatul spaniol el însuși. Principii germani, Brandenburgul, Bavaria — Maximilian-Emanuel fiind aliatul regelui Franciei —, Palatinatul sînt prinși în aceste „războaie de Imperiu“, ce se poartă în Flandra, în Italia, dar și în părțile renane, care, din nou, suferiră greu de pe urma lor. Dar niciodată nu e a lor inițiativa și niciun cîștig, nici în vremile cele mai rele pentru ambițiosul rege frances, *nu li rămîne lor*. E, de fapt, numai continuarea unui vechiu conflict austro-frances, care-și are rădăcinile în interesele celor două puternice dinastii prin acele părți mijlocii de-a lungul Rinului,—care, acestea, nu putuseră să-și capete o existență politică unitară și independentă, dincolo de Germania, dar și fără Franța.

Și ca învinsă, Franța domină însă prin spiritul ei întreaga viață germană.

Și era natural, odată ce această viață e resumată în acele Curți ale principilor care n'au pierdut din ochi niciun moment unicul și strălucitorul model care era regalitatea franceză, și mai ales acea întrupare a splendorilor și eleganțelor, a bunului ei gust și a simțului ei fin care e Versailles al lui Ludovic al XIV-lea.

La Curte lucrează, așa cum se lucrează supt ordinele „regelui-soare“, artiștii epocii, cari nu se mai ocupă, ca pictorii din veacul trecut, cu schițarea în portrete oneste și liniștite a aspectelor burghesiei contemporane. Aici au un mai larg câmp de activitate arhitecții, cari nu ridică alte biserici decît acelea unde îngenunche, încunjuțați de suita lor strălucitoare, stăpînii. Aici se strînge „lumea bună“ a timpului, toți aceia cari vreau să arăte „că Germanii nu sînt porci sălbateci“ (*wilde Säue*, zice Andreas Heinrich Buchholtz) „și urși“. Aici se alcătuesc romane de distracție, și în cite 6-7.000 de pagini, cu nesfîrșitele aventuri ale unor eroi istorici sau imaginari ori cu expunerea în formă acoperită a scandalurilor contemporane, — ca în scrisesele unei domnișoare de Scudéry sau în „Histoire amoureuse des Gaules“ a lui Bussy-Rabutin. Cite un prinț chiar, ca Anton-Ulric de Braunschweig, binevoiește însuși a se coborî până la această ocupație de salon care e literatura. Aici, în sfîrșit, istoricii, filosofii — e vremea lui Leibnitz, a lui Pufendorff! — scriu latinește ceia ce în franțuzește s'ar spune mai greu.

Cartea franceză se traduce une ori, — cum s'a tradus, din spaniolește, *don Quixote*, căci, de altfel, admirația imitatoare se întinde și asupra literaturilor spaniolă, olandeză și engleză, și Academiile italiene, cu nume înfrumusețate pentru membrii lor, sînt contrafăcute în Ordinele florilor, păstorilor, lebedelor, etc. —; de cele mai multe ori în cercurile înalte ea se cetește în original. „Trăim“, spune Neukirch, „într-o vreme cînd Germanii nu mai sînt Germani, cînd limbile străine trec înnainte, și e tot așa lucru de rușine a vorbi nemțește ca și a purta un cojoc svițerian.“ „Haine franceze“, spune altul, „mîncări franceze, mobile franceze, limbă franceză, moravuri franceze, păcate franceze.“ Pretutindeni, cu „bărbuțe franceze“ peste

gulere de dantele, întinse peste pourpointele înfoiate, pe cînd picioarele sînt prinse în cizme înnalte cu pînteni și în largi *haut-de-chausses*, — „Frantzmänner“, cari nu caută a fi Germani, ci caută a *nu* fi Germani. Așa au vrut principii; așa fac supușii.

Reacțiune este, dar slabă ori chiar ridiculă. Un Martin Opitz, cîntînd Germania, urmează totuși în stil normele literaturii de Curte. În *Arminius* al lui Lohenstein, cu cele 2.868 de pagini ale lui, este subiect german, dar spirit german, nu. Un Philipp von Zesen crede că a făcut lucru mare cerînd să se zică Venerei *Liebinne* și Aurorei *Rötinne* și impunînd cuvinte „adevărat“ germane, dintre care unele, ca *Vertrag*, tratat, s'au menținut. La criticele aduse influenței franceze, cutare obiectează: „Dar Francesii sînt astăzi oamenii cei mai iscusiți și știu a dat tuturor lucrurilor o adevărată viață!“. Pe cînd Germanii, cu tot *parlieren* al lor frances, fac, la Versailles și la Paris, impresia unor „oițe ale Domnului“, „Francesii cari vin la noi atrag unul și unul iubirea și admirația.“

Mai jos nu putea să se cadă în desprețul de sine însuși.

E adevărat că vechea poezie religioasă care pornește de la criticele lui Luther se menține, sinceră, intimă, emoționantă. Un istoric literar modern, König, observă că „până și poeții cari în produsele lor lumești sînt bolnavi de toate excesele modei, meșteșugărie savantă și verbalism lăptos (*Gespreizheit*) sînt solizi și simpli în cîntecele lor bisericesti.“ Acestea au fost adoptate de popor și transmise de dînsul. În zile de durere ele au mîngîiat pe fiecare și în zile de luptă au îndemnat pe toți împreună. Fără caracter individual, ele par scrise în același metru de același autor, pe un ton care face din ele, mai presus de autorii lor, o adevărată poezie populară. Dar un popor care nu poate manifesta altfel originalitatea spiritului său nu va putea nici să radieze influența în afară, nici să creze prin cugetul său o politică de faptă națională.

VIII.

O nouă mișcare a spiritului german și oprirea ei în cercuri literare.

Se vorbește de o rezistență germană supt steagul Casei de Austria contra regalității franceze năvălitoare și, mai târziu, de lupta, tot în numele germanismului, care se poartă între aceeași Casă de Austria, pe vremea Mariei-Teresei, și între Prusia lui Frederic al II-lea, rivală a Habsburgilor în ce privește conducerea poporului german.

De fapt, Leopold I-ii, Iosif și Carol al VI-lea n'au avut, un singur moment, asemenea ideii în războaiele lor îndelungate cu ambițiosul și puternicul rege frances. Nu li-a trecut prin minte să răsbune pe Carol Quintul contra urmașului lui Francisc I-ii și lui Henric al II-lea, să reînnoiască față de dușmanul secular onoarea armelor germane, să restaureze vechiul Imperiu în granițele pe care le avuse odinioară. Inițiativa chiar a acestor lupte, care au ajuns a interesa și a cuprinde și pe principii Imperiului, nu aparține celor trei Suverani pe cari i-am pomenit mai sus.

Ea e, exclusiv, francesă, de și, iarăși, am greși dacă am crede că Ludovic al XIV-lea a creat el însuși, prin energia lui consecventă, condițiile în care s'a purtat conflictul. De fapt, anumite împrejurări au provocat o intervenție a lui, care era necesară, fiind vorba de a se atinge granițele naturale ale Franciei la Răsărit. Moartea lui Filip al IV-lea, regele Spaniei, a cărui fiică, Maria-Teresa, era soția tânărului stăpînitor din Paris, a fost un prilej, pentru ca, în

numele drepturilor reginei, să se atace Flandra, și moartea lui Carol al II-lea, ultimul Habsburg din Spania, putând aduce primejdia stabilirii Habsburgilor, mult mai vioi, din Imperiu, la granița Pireneilor, a determinat amestecul Francesilor pentru a împiedeca, la împărțirea unei imense dominații, făcută tot din fărime, ca Spania însăși să ajungă a arhiducelui Carol și, la moartea fratelui său Iosif, a Împăratului Carol al VI-lea. Vechile feude burgunde fuseseră înainte de aceasta reunite la Coroana franceză, care le părăsise la crearea, în secolul al XIV-lea, a frumosului apagiului al ducelui Filip.

Împărații germani, cari vor putea păstra pentru dinastia lor, pe lângă o mare parte din pământurile italiene, Țerile-de-jos belgice, rămase ale Spaniolilor prin tratatele din Vestfalia, nu fac decît să reacționeze la provocarea venită de dincolo de Rin. Am spus că puterile germane nu se strîng în jurul lor. Contingentul celor mai mulți din principii e puțin, târziu și fără dispoziție de a lupta în acele regiuni renane unde în Frances nu se vede în de obște, așa cum credem de obicei, un dușman,—și aceasta cu toată prada cumplită, din care s'a tras atîta profit pe urmă, a lui Turenne în Palatinat, unde și astăzi castelul electoral din Heidelberg se păstrează în starea de elocventă ruină. Ba o Princesă Palatină e măritată în Casa de Franța, aceia de la care se păstrează cunoscutele lungi scrisori cinice, întrebuițînd, cu un humour grosolan, cele mai drastice cuvinte ale vocabulariului frances. Maximilian-Emanuel, Electorul de Bavaria, e clientul lui Ludovic al XIV-lea, pe care-l ajută în speranța de cîștiguri teritoriale, pe care nu le-a avut.

Și Austriecii singuri ar fi fost în stare, pe vreme cînd soarta li-a dat generali ca marchisul de Baden, ca prințul Carol de Lorena — Frances —, ca Eugeniu de Savoia —, de sînge și de limbă Frances și el —, să ducă războiul mai iute pentru mai mari foloase. Prelungirea ostilităților, reluarea lor îndată, după o trecătoare împăciuire, se datorește, nu numai împrejurărilor franceze din acest timp, ci și faptului că Habsburgii, cari la Rin nici n'au decît să continue o defensivă și în Italia să răspingă nă-

văliri cu forțe ce nu sînt covârșitoare, se află ocupați aiurea, cu toată atenția, cu tot interesul și cu tot cîștigul lor.

Nici pe acesta nu l-au smuls prin durabile silinți oneste. Ei nu s'ar fi gîndit niciodată că provinciile care formaseră înainte de lupta de la Mohács (1526) miezul regatului Ungariei ar putea fi smulse dominației turcești și reunite cu posesiunile lor din Ungaria de Nord, de Sud, de Vest, dacă n'ar fi intervenit ofensivă turcească a celor doi Chiu-prulii, Mohammed și Ahmed, și a continuătorului lor, Cara-Mustafă. Acești Mari-Viziri, cari se substituie Sultanilor oboșiți din Casa lui Osman, cred că au găsit în nouă atacuri contra creștinătății — Poloniei la Răsărit; Ardelenii, Germanii la Apus — mijlocul de a îmbăpăta puterile și de a trezi spiritul unui popor moleșit. Dacă o întâie serie de lupte nu aduce încă un rezultat desastros pentru aceste arme, care nu păreau încă a fi definitiv usate, va fi altfel după asediul Vienei, prelungit leneș de Cara-Mustafă în 1683, până ce în sprijinul cetății imperiale, părăsită de Leopold al I-iu, care se retrage la Linz, desperînd aproape, aleargă oștile de cruciată, trimese de Papă, din Imperiu chiar, ori, supt comandă regelui Ioan Sobieski, din Polonia. Fără voie creștinii, cari au risipit mai mult decît au învins o armată demoralizată prin traiul bun se găsesc atrași în urmărirea ei. Slab apărate, după concentrarea de forțe produsă de ofensiva neizbutită, cetățile ungurești cad pe rînd. Sobieski însuși cucerește întâiu, ca delegat apostolic, pentru ca, după retragerea sa, în urma atîtor jigniri primite, generalii în solda Tesaurului imperial să continue opera începută. Soldații lor sînt adese ori tot așa de puțin Germani ca și șefii de care ascultă. Și atîtea schimbări se introduc din cauza capriciului de Curte și a lipsei de organizare, încît ceia ce, cu un plan și cu mijloace permanente, se putea face în două-trei campanii, a cerut șes-sprezece ani de luptă, până la pacea de la Carlovăț, din 1699.

Această pace dădea Casei de Austria Ungaria, cucerită cu oastea, dar ea recunoștea și stăpînirea acesteia în Ardeal, atacat încă din războiul precedent și care acum, supt

prințul Mihail Apaffy, se dă printr'o capitulație, așa-zisa „capitulație lotaringică“, fără niciun sacrificiu din partea Habsburgilor. Poate fi o comparație între aceste anexări întinse și succesele simulse cu atîta greutate și cu așa de puține șanse de durată la Rin! Și, dacă Austria are acum comitatele exterioare de la Apusul Ardealului, îi lipsește Banatul, de unde a trebuit să-și retragă trupele. Pentru acest Banat, pentru Oltenia vecină, pentru Serbia, din care înainte de pace se adunaseră elementele naționale cele mai energice și cu mai mult prestigiu, pentru a le colonisa, cu arhiepiscopul și episcopii, cu Voevozii și căpitanii lor, în Confiniile Militare, se va începe, tot supt conducerea, sigură și norocoasă, a străinului care e Eugeniu de Savoia, un nou războiu. El va adăugi la posesiunile habsburgice din Răsărit Banatul propriu-zis și Banatul oltean, precum și districtele sîrbești din Nord. Bosnia și Herțegovina, năvălitate de cavaleria împărătească, păreau că așteaptă un nou moment al întinderii de hotare, și Albania, cu toate perspectivele ce deschidea, era numai o continuare la Sud a acestor Ținuturi.

E adevărat că, lipsind acum mintea marelui general savoiard, al treilea războiu contra Turciei — alături de Ruși, mai mult rivali decît aliați, — va duce la nesuccese, apoi la marea înfrîngere de la Grodzka și, după pîrderea Belgradului, la pacea din acest loc chiar (1739), care restituie Turcilor Oltenia și districtele din Serbia. Dar aceasta se putea considera numai ca un accident nenorocit, față de situația și de mijloacele, permanente, ale Casei de Austria. Ea era hotărîtă să revie.

Au împiedecat-o numai moartea lui Carol al VI-lea și, la suirea pe tron, prin convenție specială, a Mariei-Teresei, cele două lungi războaie, aproape fără întrerupere, care ocupă peste douăzeci din ani din istoria Germaniei în secolul al XVIII-lea (1740-63). Toate puterile de luptă habsburgice au fost atrase deci în această direcție pentru a păstra posesiunile de basă, în Imperiu chiar, ale Casei lui Carol Quintul. Numai primejdia cea mare rezultată din atacul lui Frederic al II-lea a smuls un moment atenția de

la marile planuri de hegemonie răsăriteană pe ruinele Impărăției turcești.

Indată ce un prilej s'a presintat din nou în Răsărit, opera de expansiune, *Drang nach Osten*, cu mijloace germane, dar nu pentru poporul german, a fost reluată. Războiul ruso-turc încheiat la 1774 permite, după noi planuri asupra județelor oltene, răzluirea Bucovinei. Concursul rusesc oferit de ambițiile romantice ale Țarinei Ecaterina a II-a era bine venit. Astfel s'a putut ocupa Moldova apuseană până la Siretiu, Muntenia, Oltenia. Ele ar fi fost păstrate dacă nu se producea, cu toate complicațiile pe care trebuia să le atragă, și cu toate amenințările atîtor interese dinastice și a principiului monarhic însuși, Revoluția francesă. Așa s'a ajuns la pacea de momentană renunțare de cuceriri din 1791. Robespierre ne scăpa acum, fără voie, așa cum, cu o jumătate de veac în urmă, tot fără voie, ne scăpase Frederic al II-lea — Prusia fiind acuma una din mijlocitoarele împăcării cu Turcii.

Și în aceste părți, și în folosul Austriei, mai era un Stat care se desfăcea: Polonia. O întâie împărțire a nenorocitului regat dăduse Mariei-Teresei, — desolată în conștiința ei! — acea provincie a Galiției și Lodomeriei, un adevărat regat: al Rusiei Roșii, care lega și mai mult pe Austrieci de lucrurile orientale, desfăcîndu-i de Germania.

În această direcție tindeau, de altfel, și alți principii germani. Electorul de Saxonia, August-cel-Tare, își jertfi și religia protestantă, — el, urmașul ocrotitorilor lui Luther, — ca să poată fi rege în Polonia, nerămîind în urma Electorului de Brandenburg, Frederic I-ii, care — doar fără recunoașterea Franciei, a Poloniei și a Papei — se făcuse rege în Prusia, după ce se oprise întâiu asupra titlului, care ar fi jignit însă Suedia, de rege al Vandalilor. Fiul aceleuia, cu același nume, a fost și el rege în Varșovia. Și, mai târziu, cu sprijin austriac, și un duce de Baden a umblat după Coroana lui Ioan Sobieski. Casa de Hanovra, derivată din cea de Braunschweig, va căpăta o coroană în Anglia. Austriecii se gîndiau a face din moștenitorul Bavariei un

rege în Țerile-de-jos. Și Statele germane de origine devin vasele de fapt ale regalităților astfel dobândite.

Este poate mai germană decît această politică, absolut *negermană*, aceia a rivalului, Frederic al II-lea ?

Intr'o carte care a atras multă atenție, Ono Klopp a căutat să arăte că, în conflictul dintre Maria-Teresa și Frederic, cea d'întăiu represintă mai mult decît cel de-al doilea, învingătorul, cauza germană în acel moment și interesele germane în viitor. Argumentația lui n'a reușit a face din regina Boemiei și Ungariei, din cîștigătoarea Galiei o campioană a germanismului contra unui rege „străin“. Dar ea a scos în lumină destul de bine — ceea ce nici nu era greu — caracterul *negerman* al politicii regelui acestei Prusii, al cărui nume chiar era în legătură cu un teritoriu oarecare, adaus în cutare moment din expansiunea unei dinastii.

Personal, prin ce ar putea fi el German ? Fiu al unui principe de o proverbială brutalitate, care, de și în chinurile podagrei picta tablouri cu însemnarea melancolică *in tormentis pinxit*, găsia că, pentru a presida Academia moștenită de la mărețul și vanul său părinte, ajung, pe rînd, nebunii, bufonii, Curții și care izgonia, satisfăcut în fumul orb al clubului său militar de „tabagie“, pe dascălul de latinește de lîngă odraslă lui, el n'are virtuțile primitive, înrădăcinate în solul nativ, ale acestuia. Oricît ar fi amenințat să fie zugrumat cu perdelele, oricît, la încercarea lui de fugă, e îngrozit prin spectacolul teribil al executării prietenului care i-a fost complice în această tentativă, el rămîne *altfel* de om. Sîngele ghelf al mamei sale, sora regelui Gheorghe al Angliei, aducea poate eredități tainice dintr'un mai vechiu trecut, care nu e legat de loc cu vre-o conștiință națională germană.

Crescut de o guvernantă francesă, de un întăiu preceptor frances, el nu învață de la Germanii cărora l-a încredințat tatăl său decît artă militară. Cetirile lui, de la început, sînt francese, și până la urmă francese vor și rămînea. Gottsched, pedantul Boileau de la Lipsca, născut însă în Statele prusiene, certifică faptul că „el nu înțelegea

multe cuvinte germane“. „Din tinereță“, spunea el acestui „învățat german, „n'am cetit vre-o carte germană și vorbesc nemțește ca un vizitiu; dar acuma sînt un măgar bătrîn (*ein alter Kerl*) de patruzeci și șase de ani, și nu mai am vreme de așa ceva.“ Francesi i-au fost prietenii, până la Voltaire, pe care l-a chemat cu adînc respect și l-a dat afară ca pe un lacheu, până la președintele cel nou al Academiei sale, până la prietenii săi literari cu cari-și îngîna o singurătate datorită egoistului său spirit absolut antisocial. În limba franceză a scris „Memoriile pentru a servi la istoria Casei de Brandenburg“ și polemica lui contra aceluia Macchiavelli pe care nu-l putea suferi doar în teorie, fără a mai vorbi de atîta literatură poetică inferioară, făcută, și în mijlocul luptelor, tot franțuzește.

Nu i-a fost mai germană politica, aceluia care a devastat Saxonia ca să capete Silesia și care era gata să facă din Bavaria teatrul unui nou războiu tot așa de pustiitor, a cruntului războinic care a lăsat pe cîmpii de luptă 190.000 dintre soldații lui, pe lîngă 33.000 de civili cari muriră pe alături, fără a mai socoti jertfele, corespunzătoare, ale adversarilor. Celelalte State germane n'au intrat pentru el în socoteală decît ca auxiliari sau ca dușmani în combinațiile, neconținut schimbătoare, ale unei politici care nu se obosia pîndind în toate părțile. În zădar stătea scris în testamentul Marelui Elector că urmașii săi au a se gîndi „ce trebuie să facă pentru onoarea neamului german spre a nu păcătui față de însuși sîngele său și față de patria vestită înaintea tuturor națiilor lumii“; în zădar glasul străbunului îi striga: „cugetă că ești German“ („gedenke dass du ein Deutscher bist“). Marele Frederic nu știa bine nici limba aspră în care erau scrise aceste învățăminte.

Nici chiar din punctul de vedere dinastic politica lui n'are linii largi și orizont. Moștenise, pe lîngă posesiunile prinse pe încetul în Frisa Orientală, în ducatele renane, Cleve, Jülich, Berg, pe lîngă feude svițeriene, ca Neufchâtel și Valengin, două grupe de pămînturi: Marca brandenburgică și Prusia Orientală. Prusia Occidentală, polonă, regală, cu Danzig și Thorn, era la mijloc. Și regatul polon

se afla în plină disoluție; el se va împărți după propunerea și cu participarea lui. Dar elementul de legătură prusian n'a fost cîștigat decît de urmașul lui, nerăzboinic, Frederic-Wilhelm al II-lea. El însuși, urmărind, după tradiția Hohenzollernilor, foloase cu mai puține riscuri—oricît dezvoltarea împrejurărilor ar fi fost să-i încarce apoi socoteala —, atacă Austria, la un ceas de slăbiciune, pentru drepturile sale în ducatele Jägerndorf, Glatz, etc., odată ale unei ramuri din familia sa, și din această pretenție face baza politicei de anexare a Silesiei întregi.

Il iubește cineva pe regele așa de admirat? Pentru aceasta ar fi trebuit ori ca o idee mare să se fi întrupat în el, ori ca atitudinea lui să fi fost, față de cugetarea și literatura germană, începătoare și modeste, una de bunăvoință și prietenie. Dar acela care, pentru a lăuda pe veneratul profesor, scriitor și moralist Gellert nu găsia decît propoziția banală și, pentru literatorii germani, ofensătoare: „c'est le plus raisonnable des savants allemands“, acela care, văzînd în nenorocita de Karschin, soția de cizmar, împovărată de copii și bătută, pe rînd, de doi bărbați, un fel de grosolană Musă germanică, îi mulțămia pentru ver-surile omagiale prin darul a doi taleri,—cari, de altfel, i-au fost trimiși înapoi—, n'a avut și n'a vrut să aibă nicio atingere cu oamenii cari represintau scrisul național.

Nici măcar cu cei cari se născuseră în Statele sale. Unii dintre dînșii au mers să se așeze aiurea. Danemarca lui Frederic al VI-lea și a lui Bernstorff li dădea bucuros adăpost—și lui Klopstock, autorul „Mesiadei“ și altora. Cutare însă, ca Gleim, s'a îndărătnicit să-și laude stăpînul ori, și mai mult, ca poetul Kleist, să moară de rănile căpătate pe cîmpul de luptă de la dușmanii marelui său rege. Pe dînsul nu-l interesa. Klopstock n'a găsit un vers pentru acesta, și, cînd și-a căutat subiectul epopeii de care e legat numele său, fără să mai fie nevoie a se mai ceti opera, el s'a ridicat, după exemplul lui Milton, la povestirea celor sfinte, dînd o înfățișare vorbareță și dulceagă patimilor Mîntuitorului. Cel mai clar, mai sigur de sine, mai moderat și mai stăpînit din spiritele Germaniei epocii fredericiane, Lessing, a trebuit să meargă la Hamburg ca să

fixeze, în același timp cînd își scria dramele burghese, normele cele nouă ale artei teatrale, scăpată de tutela artificialității franceze dominante, înaintea de a înfrunta greutatea teoriei generale a artei față de literatură în neîncheiatul său „Laokoon“.

Ce n'ar fi dat acești oameni dacă în Berlinul lui Frederic, măcar în ultimii douăzeci de ani pașnici, ar fi găsit ce găseau scriitorii francezi în Paris ori chiar ce era să găsească o nouă generație germană în senina pace prietenoasă de la Weimar, din zilele ducesei Ana-Amalia și ale fiului ei Karl-August, totuși niște principii așa de săraci, avînd, fără altă glorie decît aceia de a fi adăpostit ce era mai înalt și mai nobil în literatura contemporană a națiunii lor, posesiuni așa de mici!¹ Dar principala foaie pentru literatură în aceste vremi se tipărește la Brema; teatrul care îndrăznește mai mult e acel de la Hamburg; Universitățile prusiene sînt la Halle, la Iena, la Königsberg; filosofi de însemnătatea lui Kant vor mucezi o viață întreagă la Königsberg; un Herder, totuși născut supus prusian, va găsi sprijinul vieții sale tot în Weimar. Iar la Berlin cercul literar va fi condus de o mentalitate așa de autentic germană ca a lui Mendelssohn, de un idealism așa de curat ca al librarului Nicolai, pe cînd în castelul său răzleț regele are ca singuri tovarăși ofițeri bătrîni ori tineri curteni suspecti mai mult decît supt un raport.

De la sine numai, căutînd numai îndemnuri și îndreptări în străinătate, se putea produce și desvolta o nouă viață sufletească germană. Ea nu va pleca din cercurile de sus, desnaționalizate sau indiferente pentru cultură. Burghesia mai bogată duce o viață total fără preocupării intelectuale. Aceia cari cetesc și scriu, cari continuă vechile curente și caută drumuri nouă se vor ridica, întocmai ca odinioară Luther, dintre săracii cari păstrează tradiția morală a națiunii lor. Cei mai mulți dintre poeți, cugetători și profesori vor fi astfel fii de preoți de la țară, din centre mici;

¹ Herder scrie cîteva din operele lui cele mai însemnate la Bückeburg, lângă contesa de Schaumburg-Lippe, înainte de a trece însuși la Weimar, pentru restul vieții sale.

cite unul va avea o descendență orășenească ceva mai ridicată: dacă mama lui Goethe e născută Textor, aceasta înseamnă că în familia ei au fost țesători, și bunicul ei e un cizmar; tatăl lui Schiller, un felcer, ajunsese la bătrîneță doar maior în serviciul Württembergului. Se mai întilnesc fii de intendenți, de vechili. În sama lor e înaintarea sufletească a poporului german, pe care dinastiile-l consideră numai ca plătitor de impozite și înnoitor al forțelor luptătoare.

Teritoriile din Vest și din Sud, unde rassa resulta dintr'un amestec de elemente superioare, fiind în mare parte devastate prin Războiul de treizeci de ani și prin campaniile Francesilor dincoace de Rin, cele d'intăiu semne ale unei literaturi *vii*, în legătură cu tradiția și capabilă de a mișca și de a înrîuri prezentul, se întilnesc în Svițera. Gottsched se trudește în Saxonia să-și redacteze canoanele pentru scrisul german și isprăvește în ridicul, pe vremea cînd în aceste văi elvețiene Bodmer începe o adevărată mișcare de renovație care îndreaptă din nou către natură, ca singura și eterna învățătoare. În lunga-i viață profesorul de la Zürich va adăposti în casa lui, încercînd a li da îndrumări folositoare, pe atîția din represintanții spiritului nou. Și din aceiași Svițeră se va ridica acea cîntare a lui Haller, care nu se putea desface, în ciuda formulelor învățate și rețetelor de invitație, decît în acel aier limpede al înălțimilor. Lavater, fisionomistul, care e și un scriitor și un formator de suflete, și alții urmează această direcție.

Aici însă continuă vechea viață îngustă de vale, de cetate cu porțile închise, de mediu mărgenit prin condițiile naturale și obiceiurile sociale. Cum Svițera romandă n'a putut crea o literatură francesă deosebită în epoca, mai tîrzie, cînd a dat pe Rousseau, așa Svițera germană nu putea, în lipsa ei de sprijin și de orizont, să deie o nouă basă literaturii germane a unei epoce de renovare.

Această literatură zăbovi astfel, în risipite încercări individuale, în cercuri locale formate în jurul unui învățător cu reputație, ca Gellert, în societăți de tineri pe care, în jurul admirației pentru vre-un talent în plină desfășurare,

ca al lui Klopstock, hasardul le adună și hasardul le desface (cercul din Halle).

Pentru ca să fie o adevărată mișcare trebuia ca războaiele să înceteze și ca, în pacea moartă pe care o lăsară după ele — principii, cu Prusianul în frunte, avînd doar singura grijă a îmbunătățirilor materiale aduse Statului-fermă —, să se simtă tot mai mult o mișcare de revoltă contra tiraniilor care ceruseră atîta sînge și atîtea alte sacrificii pentru a nu da în schimb nimica mai mult.

Aceasta se produce prin anii 1770, puțin după pacea care încheie războiul al doilea silesian sau războiul de șapte ani. O influență de peste hotare contribuie ca să înțească spiritele nemulțămite. Dacă literatura francesă mai află discipuli — și unul din ei, Wieland, meșter de formă armonioasă, va clădi o întreagă operă de ironie și voluptate, care cere o mai înaltă inițiere culturală de la cetitorii săi —, cea englesă, care pornise, în Franța, lupta, îndelungată și de un așa de puternic răsunset, a lui Voltaire, își exercită și aici înfrierea. Dacă publicarea, de episcopul Percy, a vechilor balade scoțiene, aduce crearea genului în Germania prin „Lenora“ fantastică a lui Bürger, cu eroul ei ieșit din mormînt pentru a mai da o raită prin viața iubirilor, Shakespeare va fi marele renovator, acel Shakespeare pe care Lessing îl așezase uriaș în spon-taneitatea lui de o fecunditate nesfîrșită în fața palidelor produse dramatice ale modei francesse. El va deveni un trezitor de energii, și, pe cînd unii pretind a-l imita în sîngeroase și practice sălbătăcii, biata Karschin ea însăși va pune numele lui, rău înțeles, în versuri care-i dau ca biruitor în același gen pe tînărul Schiller.

Avem a face cu o mișcare ce pleacă de la sine, în același timp, pretutindeni, ca o manifestație a noului spirit al vremurilor. O nație vorbește prin toți acești scriitori noi cari încep a se manifesta în ultimul șfert al secolului al XVIII-lea sau numai puținel înaintea, o nație în care vechiul instinct popular, înăbușit, dar nu distrus, caută să se manifeste, în forme din nou revoluționare, contra unor apăsătoare datini și unor așezăminte ce strivesc.

Fără a fi cunoscut pe Schiller, fără a fi trăit în aceleași condiții de dezvoltare, Goethe va publica drama lui sălbatecă *Goetz von Berlichingen*, în care învie ferocea energie a cavalerului din al XVI-lea secol, fără altă amintire decît a pasiunilor sale, fără alt sprijin decît al puterii din el însuși. Tot ce e îndătinat, tot ce e transmis, tot ce e recunoscut trebuie să cadă. Peste toate regulele dramatice, peste toate obișnuințele de stil, frămîntînd cu vulgaritate vie vocabulariul poetic usat, se vor scrie lucruri cum nu s'au mai văzut până atunci. Eroii cei mai simpatici vor fi ai revoltei, de orice fel: acel care în *Egmont* a slăvit pe nobilul care piere pe eșafod apărînd în țara lui dreptul conștiinței lui contra tiranului religios și politic, se gîndia să înfățișeze în drame pe care nu le-a compus însă niciodată, pe Mohammed, cu Coranul legii lui de luptă, pe Evreul rătăcitor scuturînd răscoală și tulburare din faldurii negri ai hainei lui de veșnic prigonit, pe Prometeu, Titanul furător al luminii care și supt pliscul vulturului cei roade măruntaiele desfide pe Zeus, noul stăpîn, prin silă, dar fără lege, al Olimpului.

Și, pătimașă natură sentimentală, Schiller începe, de și a trecut prin disciplina unei școli militare, la șeptesprezece ani printr'un blăstăm aprins contra cuceritorului, străin sau localnic—Ludovic al XIV-lea ori Frederic însuși—, pe care ar vrea să-l vadă, la judecata cea de pe urmă, urmărit de dînsul și cufundat în Tartar de osînda fără iertare a judecătorului care nu poate greși. Indată după aceasta, în „Bri-ganzii“, el înfățișează în Karl Moor pe acela care se ridică în același timp contra nedreptății ce a suferit-o și contra ordinii stabilite care permite o astfel de încălcare a dreptului; a doua ediție înfățișează un leu gata de luptă și, jos, legenda, provocatoare: „in tyrannos“, contra tiranilor. „Cabală și Iubire“ pune față în față pe fata curată care poate da iubirea și pe tovarășa de desfrînare a unui prinț, care ar voi să fie soția unui om cinstit. Față de dramele lui Lessing, care, în cele politice, mergeau doar până la cereri de toleranță religioasă, aceste violente scrieri ale tineretului care se ridică, în mijlocul aclamațiilor generale, arată, fără îndoială, o mișcare de răsturnare.

Ea ar fi putut aduce o schimbare esențială în viața poporului german. Din nou se revărsa, puternic, izvorul de energie proaspătă, gata să ia cu dînsul și să înnece rămașițele putrede ale unei lumi ce isprăvise. Administrația lua măsuri de apărare; cărțile periculoase erau oprite în școli. Era ceva asămănător în principii și în tendințe cu ce se petrecea în Franța filosofilor, supt impulsia agresivului Voltaire și mai ales a sentimentalului visător Rousseau, cu crezul său, curat svițerian, de natură și de stări naturale, opuse civilizației corupătoare. Dar la Germani agitatorii erau niște tineri din burghezie, din lumea micilor funcționari, dintre fruntașii intelectuali ai satelor și nu, ca dincolo, într'o lume centralizată, complicată, rafinată, elegantă din orașe ori ambițioși din saloane, originali din cercurile de distracție „spirituală“, cari aveau nevoie de legături, de onoruri, de pensii, cerute și la ușa metresei regelui, o Pompadour, o Du Barry.

Și totuși în Germania nu se mergea spre o revoluție, încă odată se petrecu ce am mai întilnit în zilele lui Luther. Mișcarea cea nouă a căutat sprijin împrejur. Dar orașele n'aveau o viață proprie, satele dormitau în supunerea, aproape religioasă, a „supușilor“ față de „domnii“ lor; în Universități nu era decît grija științei sau pasiunea brutalelor petreceri sîngeroase. Atunci curentul nou s'a împăcat cu puternica realitate existentă, și, cum reformatorul din al XVI-lea veac nemerise la Curtea Saxoniei, poezii perioadei de „Sturm und Drang“, de „furtună și de asalt“, și-au căutat un Weimar oarecare — Goethe, Herder —, o Iena — Schiller —, pentru a fi miniștri ca marele poet al nației germane, — *al ei prin naștere, dar nu prin tendințe* —, profesori de Universitate, bibliotecari. S'au văzut prinți tineri ca acel Karl-August, împărțind plăcerile vrîstei lor cu autorul „Patimilor tinărului Werther“ și păstrînd până la capăt cea mai intimă prietenie cu dînsii. Dar lupta începută s'a încheiat.

Trebuia un motiv pentru această pace. Luther găsisse atîtea în Scriptura însăși, în numele căreia vorbise. La Lege nu zicea să se răspîndească adevărul, după învățătura păgînului Mohammed, cu sabia. Tinerii de la 1770-

90 mai fură speriați de excesele Revoluției franceze, care totuși făcuse din Schiller, „Gille, publiciste allemand“, un cetățean de onoare, înainte ca Napoleon să poftască la Paris, pentru a „găsi un cerc mai larg“, pe „Mr. de Goethe“, întocmai precum distrugerile din biserici, prădăciunile țărănești din castele, anarhia dusă pretutindeni de hordele anabapțiștilor speriaseră pe Luther. Ei aflară scusă, mîngiere și odihnă—după ce Goethe atacase Revoluția prin „Marele-Kophta“ și prin „Cetățeanul General“ — în religia cea nouă a Frumuseții obiective ori în cultul mistic în care această Frumuseță, obiectivă prin însăși natura ei, se confunda cu Adevărul, cu Binele, cu Divinitatea însăși.

Cel d'întăiu e cazul lui Goethe. Pe la jumătatea vechicului un arheolog fanatic pentru sensul operelor de artă antice, Winckelmann, străbătuse Italia căutînd urmele splendidei civilizații de temple și statui a celor vechi. Drumul italian nu era o noutate, pe o vreme cînd însuși fratele d-nei de Pompadour mergea să caute acolo liniile unei nouă arhitecturi, mai nobilă și mai serioasă. Răpede, „Laokoon“ încercase interpretarea filosofică a acestei frumuseți de o valoare eternă. La Universitățile germane știința nouă a „esteticei“ apare în acest moment. Și, astfel, într'un moment decisiv al vieții sale, curteanul de la Weimar în care se prefăcuse fiul de burghes din Frankfurt, face aproape doi ani de Italie, din care se întoarce cu „Torquato Tasso“ și cu „Ifigenia“. Adăugîndu-se cunoașterea filosofiei panteiste a lui Spinoza, de mare importanță pentru spiritul său, Goethe se va cufunda în acele studii asupra naturii din care s'nulse, nu numai descoperiri cu care s'ar fi putut mîndri orice savant specialist, dar și noua poezie care, îndreptată asupra obiectivității liniștite a lucrurilor și faptelor, știe să li simulgă de la un timp, înviindu-le, un sens care e acela al lumii întregi și al puterilor care au creat-o.

În acest timp se începe viața și munca alături, pe mai mulți ani, a lui Schiller, încă în fierberea geniului său nerăbdător, mînat înainte, pare-că, de o obsesiune a morții, cu Goethe. Și la acest mai tînăr șef al tineretului german, gata până ieri să s'arme totul pentru ca individul singur să rămîie, avînd ca singure legi, ale naturii, creațiunea de-

vine, fără a se pierde nimic din curatul idealism, din entuziasmul cuceritor, liniștit obiectivă. Epoce întregi vor trăi în noile drame ale lui Schiller, „Maria Stuart“, „Wallenstein“, „Fecioara de la Orleans“, „Demetrius“, dar tendința spre răsturnare se va preface într'o binefăcătoare orientare către scopurile cele mai înalte, altruiste,—și prin aceasta chiar mai apropiate de acea eternă lumină transcendentă care e Dumnezeu,—ale vieții omenești.

Cu aceste calități însă un popor își poate căpăta gloria spiritului, dar libertatea, puterea de inițiativă, facultatea de a-și crea forma politică originală — nu.

Și astfel vom vedea Germania căzînd, în cea mai splendidă dezvoltare a geniului ei, cu principii cu tot, la picioarele lui Napoleon I-ii.

IX.

Napoleon I-iu și Germania „napoleonisată“.

Revoluția francesă, — vestea Adunării din Versailles, care, din simplu Sfat consultativ al „ordinelor“, al „statelor“ regatului, chemate pentru a da sau a aproba numai o soluție unei situații financiare fără ieșire, s'a prefăcut într'o Constituantă de radicală transformare, — n'a putut produce emoție în Germania decît în anume cercuri.

Principii, între cari nu se găsiu, ca în Portugalia, în Spania, la Neapole, „filosofi“ încoronați, gata să previe prin schimbări ordonate de sus tulburările transformatoare de jos, acești principii în fruntea cărora stătea Impăratul Francisc, fire îndărătnică, dar fără calități de inteligență, și așa de mediocrul succesor al lui Frederic al II-lea, nepotul său Frederic-Wilhelm al II-lea, își simțiră mai târziu numai datoria de a interveni, pentru apărarea principiului monarhic, pe de o parte, și, pe de alta, pentru anexări teritoriale, ca să ajungă, îndată, la înfringerile de la Valmy și de la Jemmapes. Nobilimea, strînsă la Curte ori uitată prin castele, n'a avut nicio atitudine. Negustorimea din orașe era în plină decadentă, supusă de altfel și zîmbitoare, pe o vreme cînd fiul-de patrician Goethe din Frankfurt nu primia nicio influență de la orașul său de naștere și se înrădăcina la Curtea din Weimar. Ce s'ar mai putea spune despre țerani, asupra nelibertății sociale sau economice a cărora se întinsese, din vremea marilor răscoale provocate de Reforma lui Luther, o întregă administrație

de caracter modern, împrumutată de la Franța regilor absolute!

Mișcați n'au fost de evenimentele de dincolo de Rin nici scriitorii beletristici, poeții, aceia cari vorbeau inimii și închipuirii și aveau mai mulți cetitori. Goethe, absolut obiectiv, Schiller, influențat de ideile prietenului său și prins în așternerea marilor lui drame istorice, în care se refugiază idealismul lui exaltat până la exasperare, rămaseră destul de reci față de tulburări care jigniau concepțiile estetice la care se opriseră. În zădar s'ar fi așteptat ceva de la acela care totuși era privit ca un apostol vehement al schimbărilor ce nu-și ieau îndreptarea decît de la idealul curat și absolut. El era de alminterea la sfîrșitul puterilor sale și trebuia să moară în plină tinereță. Literatura germană aparținea, precum am mai spus-o, principiilor și, dacă nu servia interesele lor, le tolera. Doar dacă, în Svițera, spiritul, neinfluențat încă, al istoricului Johann von Müller dădu o însemnătate morală hotărîtoare actelor săvîrșite, în condiții reale oricît de discutabile, la Versailles și la Paris, și el salută, de fapt, ivirea unei nouă epoce în istoria omenirii. Și, la Rin, Goerres, redactorul „Foi Roșii“ — viitorul filosof mistic și cercetătorul „Cărților populare germane“ (1807)—, merse în Novembre 1799 să ceară unirea cu Franța a țărilor renane.

Era însă, după ce poesia se potolise și se „înseninase“ o altă manifestare a vieții sufletești care îndrepta, dacă nu violent — aceasta nefiind în mijloacele sale —, dar hotărît, dincolo de marginile lucrurilor existente. În plin Königsberg, cetate de încoronare a lui Frederic I-iu, funcționînd la Universitatea de acolo (1770-94), Kant dăduse o formă filosofică desgustului pe care-l putea inspira unei minți active, unei inteligențe nobile spectacolul unei vieți mecanisate în supunere și ascultare. Cînd el, ridicîndu-se contra grosolanului materialism pe care-l aducea și în Germania vîntul ce bătea din spre Apus, afirma că lucrurile nu sînt în afară de noi înșine decît un haos, o taină, ceva neordonat și inform, căruia trebuia să-i dea hotare și chip mintea noastră însăși, prin ceia ce din naștere cuprindem într'însa,

prin ceea ce adăugim firește, la atingerea cu el, „lucrului în sine“, insondabil și neinteligibil fără aceste idei innăscute, „aprioristice“, fără aceste *categorii* capabile de a orîndui totul, și cînd vedea în rest numai un impuls, o provocare, sau o condiție a manifestării, el făcea, de fapt, din om ca al doilea creator al lumii, ca un continuu și indispensabil colaborator la ordinea văzută a lucrurilor. Dar, prin ideile innăscute *morale*, ale dreptului și datoriei, el făcea din rațiunea omenească, acum „practică“, singura judecătoare a tuturor acțiunilor omenești, pe care le hotărîm la noi, le prețuim la alții, nu după ce ni se poruncește, ci după ce simțim în noi că e bine și rău, drept și nedrept. Astfel, până la judecata de pe urmă a unui Dumnezeu care venia în această filosofie numai lăaturalnic și subsidiar, tot din bazele înseși ale cunoștinței și cugetării noastre, realizînd, la capătul eforturilor noastre, armonia între ce avem și ce urmărîm, între ce putem și ce e în afară de noi, sîntem noi înșine arbitri ai lucrurilor noastre, în domeniul, din năuntru, al conștiinței ca și în acela, din afară, al faptelor noastre. „Imperativul categoric“ al nostru se ridică sever, inflexibil, mai presus de orice orînduială și formă, mai presus de orice prescripții și amenințări, stînd pe un tron invisibil care întrece pe al tuturor regilor și principilor, reduși astfel la calitatea de simple accidente ale unei vieți care-și iea cele din urmă îndrumări ale ei de aiurea. Toate se unesc și se încunună prin judecata noastră¹.

În cutare pasagiu din cele mai frumoase ale lui, c. re unia cu înălțimea concepțiilor o deosebită frumuseță a formei poetice, Kant se rostește astfel asupra mării lui descoperiri, liberatoare și înălțătoare pentru om, în lupta lui contra necesității, în care intră și tirania oricărui despotism: „Două lucruri umplu spiritul de o uimire și de un respect neconținut nouă și în creștere neconținută, cu cît mai des și mai stăruitor se ocupă de dinsele reflexiunea: cerul înstelat de de-asupra mea și legea morală din mine. Pe amîndouă nu trebuie să le caut și să le bănuiesc numai ca înfășurate în întunec ori în

¹ Cele trei opere principale ale lui Kant apar între 1781 și 1790, influențînd, mai tîrziu numai, pe Schiller.

ceia ce covîrșește în afară cercul meu de vedere : le văd înaintea mea și le și leg nemijlocit cu conștiința existenței mele. Cel d'întăiu începe din locul pe care-l cuprind eu în lumea exterioară a simțurilor și lărgeste relația în care stau până la nemăsurate mărimi, cu lumi peste lumi și sisteme de sisteme, și, pe lângă aceasta, în timpuri fără margini ale mișcării lor periodice, începutul și durata lor. Cellalt începe din nevăzuta însușime a personalității mele și mă așează într'o lume care e cu adevărat nesfîrșită, dar e capabilă de a fi descoperită numai rațiunii și cu care — dar prin aceasta tot odată cu toate acele lumi văzute — mă recunosc, nu, ca acolo, într'o relație pur întimplătoare, ci într'una generală și necesară."

În momentul cînd Kant, a cărui înriurire a fost puternică asupra lui Schiller și asupra aceluia Herder, care, stăpînit și de ideile mistice ale lui Hamann, va căuta ascunse revelații divine în „glasurile popoarelor“, credințe, religii și cîntece, se apropia de sfîrșitul apostolatului său de catedră, un fiu de învățător din Lusacia, Fichte, mergea, după studii la Iena, în Svițera libertății, și acolo, în mediul lui Johannes von Müller, el dădea la iveală două scrieri care trebuiau să apere Revoluția franceză contra detractorilor ei, ca și contra principilor : „Contribuția la îndreptarea judecăților publicului asupra Revoluției franceze“ și „Reclamarea libertății de gîndire de la principii Europiei“, — ambele apărute în 1793, „anul cel din urmă al întunerecului“, cînd Ludovic al XVI-lea se suie pe eșafod, cînd domnia sîngeroasă a Teroarei începe, cînd armatele franceze, ale noului spirit, au trecut Rinul, aducînd cu ele un steag nou pentru popoare.

Noul îndrumător filosofic al poporului său avea fixate, încă din anul 1794, principiile filosofiei sale, în care vedea „doctrina științei“ însăși. Pentru el ceia ce hotărăște totul, de la conștiința însăși până la tot ce interpretează în sufletul nostru natura, pleacă de la un *eu* transcendent, care el creiază prin afirmația sa, prin nevoia de a i se opune ceva, pe *non-eul*, pe aceia ce e în afară de o conștiință care l-a făcut să existe și care rămîne tot-

deauna, deci, subordonat creatorului său, de și servește ca să-l determine, ca să-l îngrădească. Inteligența creiază astfel normele de conduită; eul rămîne „personalitatea independentă”. Din ordinea morală care e înlăuntrul nostru pleacă, în calitate de *principiu*, în afară de realități, Dumnezeu et însuși.

Aceste idei fură admise în largul cerc de toleranță din micul sălaș de la Weimar. Iena, unde învățase, îl primi ca învățător la Universitatea în care Schiller, numit profesor de istorie după stăruința lui Goethe, începuse odinioară cu povestea acelei răscoale a conștiinței religioase din Țările-de-jos contra despotismului spaniol, răscoală pe care o acopere cu terminul îndulcit de *Abfall*, „desfacere”. Acolo, în acești ani ai Revoluției, se formează un nou cerc literar, de un idealism protivnic oricărei regule, doritor de libertate și pasionat de esces, distrugător al tuturor vechilor regule și desprețuitor de a crea altele nouă, lăsînd fiecăruia, capriciilor celor mai îndrăznețe ale celei mai es-citate închipuiri—până la vedeniile de nebun ale lui Hoffmann, până la copilăria veșnic naivă a lui Novalis, logodit cu o fată de treisprezece ani care moare în casa lui înainte de cincisprezece,—până la misticismul lui Zacharias Werner și până la escesele în cugetare și în viață ale lui Kleist, care se sinucide la o simplă invitare a iubitei lui, îmbătată de ideia morții, — dreptul de a-și fixa hotare și de a ocupa cu tot ce e mai personal în eul divinizat cuprinsul lor. Lîngă Fichte, lîngă al treilea mare cugetător al epocii, Schelling, care descopere altă filosofie a istoriei decît a lui Herder, apar poezii Tieck, mai târziu vestitul traducător al lui Shakespeare, și Novalis, escesivul visător al „florii albastre”, și mai ales acel August-Wilhelm Schlegel, care, prin neobosita lui critică nervoasă, în *Athenäum*, fixează, mai mult ori mai puțin îndreptățit, noțiunea unei noi literaturi care ce-și va zice *romantică*.

Ēa se desvoltă până la 1810, fără să aibă un caracter popular, o posibilitate de largă răspîndire și să cuprindă în ea germenii unei nouă stări de lucruri. Schlegel e doar cel d'întăiu profesor de literatură (în 1798; Görres vine la 1806-8), poesia populară germană va fi scoasă la lu-

mină abia la 1806-8, prin „Des Knaben Wunderhorn“ („Cornul minunat al copilului“), de Arnim și Brentano, iar literatura istorică, de la „Hohenstaufenii“ lui Raumer până la „Monumenta Germaniae historica“, vasta culegere de izvoare, publicată critic de Dahlmann, Waitz și Pertz, e mai recentă, *după* isprăvirea epocii napoleoniane.

În tot acest timp, principii, cari încercaseră a opri Revoluția, profită de schimbările năprasnice pe care le provoacă geniul transformator al aceluia care-i luase moștenirea, Napoleon. Nu trebuie să se creadă că apariția lui în Germania a trezit dușmănie. Pe cînd legi mai drepte, o administrație mai bună cîștigau pe supușii de până atunci ai unor lacome dinastii egoiste, care-i vindeau pentru expediții în America, contra rebelilor englesi de acolo, dinastiile ele înseși se plecau adînc pentru a culege mila străinului. Fără dînsul ele n'ar fi putut atinge două rezultate de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea lor: înlăturarea — încă la pacea de la Lunéville, în 1801, — a acelor multe Case princiare, rezultate din împărțirea ducatelor medievale, care n'aveau atunci numai un nume mare, ci și posesiuni de pămînt, care nu puteau fi atinse, fiindcă ar fi însemnat să se puie în discuție acel drept pe care se sprijinia și domnia celor mai puternici decît dînșii, și, al doilea, desființarea acelor privilegii care, pretutindeni aiurea decît în Statele prusiene, împiedecau puterea absolută de a se exercita pretutindeni cu aceiași lipsă de cruțare.

Prin noua regulamentare a Germaniei ieșită din victoriile sale, — creîndu-se o Confederație a Rinului supt presidenția electorului eclesiastic Dalberg, prințul cel nou al Frankfurtului, al cărui urmaș era să fie unchiul însuși al noului Cesar, cardinalul Fesch —, la 1804-5, s'a ajuns la *mediatizarea*, adecă la desființarea politică a Caselor mai mici, pe care nimeni nu se va mai gîndi să se restabilească vreodată. Cei mari culeseră aceste fărîmituri de mult rîvnite. Cum, pe de altă parte, precum vom vedea, Austria era scoasă din Imperiu, perind astfel orice urmă a supremei autorități medievale, cum Napoleon înțelegea noul său Imperiu nu *fără* regi, ci cu o întregă Curte de regi în ju-

rul său, Electorii de odinioară puseră coroana pe cap, ca Suverani independenți, asemenea cu aceia din cele mai vechi dinastii. Astfel răsări, la 1806, un regat al Bavariei, crescut cu Tirolul și Vorarlbergul austriac, unul al Saxoniei; ba chiar un regat al Württembergului. Mai târziu din Hanovra, cedată un moment Prusiei în schimbul ducatelor de la Rin, și apoi confundată în regatul Vestfaliei, se va face, la 1813, un alt regat german, ca ultim rezultat, prin opoziție, al aceluiași creațiuni revoluționare. Tot așa Electorul de Hessa, care voi să-și zică, mai târziu, măcar Mare-Duce de Fulda, prinț de Ysenburg și Alteță Regală, voise să fie rege al Caților. În Carlsruhe, Capitala Badenului, Electorat de la 1803 numai, va fi acum un Mare-Duce. Am văzut că o principesă de Württemberg, Ecaterina, ajunsese soția lui Ieronim Napoleon, regele Vestfaliei. Augusta, fiica lui Maximilian-Iosef de Bavaria, fu soția lui Eugeniu, fiul adoptiv al Împăratului și vice-rege al Italiei. Carol-Ludovic-Frederic de Bavaria luă în 1806 pe fiica adoptivă a ocrotitorului său frances, Stefania (Napoleonina) de Beauharnais, înaintașa regelui nostru, — pregătindu-se astfel căsătoria lui Napoleon însuși cu Maria-Luisa, fiica Împăratului Francisc. Un contemporan, care nu-și citează izvorul, asigură chiar că acestei Prusii miluite, căreia i se recunoscuse și posesiunea în Danzig și Thorn, smulse Poloniei, la o nouă împărțire, în 1793, i s'ar fi propus să formeze o Confederație a Germaniei-de-Nord, cu titlul de Împărat pentru Frederic-Wilhelm al III-lea. Oarecare planuri asupra Saxoniei rivnită de Frederic-cel-Mare reapăruseră.

Habsburgii ei înșii au o datorie de recunoștință față de Napoleon. Proclamându-se Împărat al „Republicei franceze“ — cum stă scris pe monedele lui —, el se înțelegea Împărat roman, Împărat de Apus. Acestei creațiuni Austria-i răspunse prin alta, care *numai în aceste împrejurări putea fi cu putință*. Francisc I-iu creă, în August 1804, Imperiul Austriei, din teritorii care, înțelese ca un singur Stat prin Pragmatica Sancțiune a lui Carol al VI-lea, rămîneau totuși de altă origine istorică și de *alt drept*. Unguri, Boemi, Slavi-de-Sud, Ardeleni, Italieni din Tirol se confundă astfel într'o arbitrară unitate. Odată ce se făcea

aceasta, după exemplul frances și cu îngăduirea lui Napoleon, îi venia mai ușor celui care până atunci fusese *Impărat ales* în Germania și era acum *Impărat ereditar* în noua Austrie, să declare, în 1805, că se desface din acel mai vechiu Imperiu medieval în care nu mai posedă nimic, ci, din potrivă, întâmpină numai rivalități și dușmăni.

După ce Napoleon își făcuse astfel „datoria Maurului”, el se putea duce, el trebuia scos. Se încercaseră contra lui, de neiertătoarea Anglie și de învierșunata Austrie, atâtea coaliții care-i aduseseră numai victorii și extensiuni teritoriale, care-i permisese a-și clădi acolo pentru un cumnat—Murat—, un frate—Ieronim, cel căsătorit cu fiica regelui de Württemberg,—fundațiuni dinastice nouă: Marele-Ducat de Berg, regatul Vestfaliei, rupt, cum văzurăm, din Prusia după înfringerea ei la 1806, pe acel loc de la Iena, unde spiritul cel nou serbase până atunci triumfuri mai puțin sîngeroase. Pentru a înlătura pe acest străin, care pe malurile Rinului și în Vestfalia însăși era privit cu o adevărată simpatie, pregătindu-se chiar, în școală, în societate, o francisare, trebuia să se facă apel la forțele populare, sau, pentru că nu exista încă o conștiință în stratele adînci, absolut neglijate, în simpla lor calitate de instrumente de cîștig ale dinastiilor, în tineretul intelectualilor care represinta, în Germania, singura, dar din ce în ce mai puternica forță morală.

Cu Prusia în frunte, dinastiile știură să lucreze dibaciu și spornic. Curentul nou fu atras prin șefii săi la Berlin, unde, după ce vechile Universități din Iena însăși, din Halle, din Göttingen, din Frankfurt, decăzuseră, Hohenzollernii, întorși din exilul de la Königsberg, de la Memel, pe care erau să-l întindă un moment până la Riga, stabiliseră, la 1810, o nouă Universitate, cu Fichte, —și el liniștit, potolit, acuma—, ca rector. Aici veni și istoricul Raumer. Saloanele, imitate după ale Parisului, erau tot mai strălucitoare; femei cu spiritul viu și inima largă, ca Rachel, stăpîniau acolo. Un întreg tineret, de origine superioară feciorilor de preoți din veacul al XVIII-lea, un Schenkendorf, un La Motte-Fouqué, un Körner, un

Rückert — aceștia doi, și mai ales cel d'întăiu, în legături cu Viena, a cărei viață socială, mai puțin intelectuală, afară de teatre, era mai atrăgătoare —, un Chamisso — Frances de naștere, dorind de o patrie cînd se găsea, în alta și înfățișîndu-și desrădăcinarea în „Peter Schlemihl“, omul fără umbră, era gata să lupte pentru rege și pentru nație.

Spiritul cerut se formase. Stein, marele ministru, răpede disgrățiat, îl dăruise domnului său. Era vorba acum să se găsească, de toți acești principii cari — până la Frederic-Wilhelm învinsul și la frumoasa lui soție, regina Luisa, — măguliseră și linguşiseră în tot cliiul pe cel tare, prilejul potrivit pentru trădare.

El fu găsit, pe rînd, îndată după neizbînda acelei mari expediții de intimidare contra Rusiei, la care totuși acești stăpînitores germani participaseră, docil, cu contingentele lor. Prusienii lui Yorck, întorși de la Riga, se declarară la Memel contra lui Napoleon, și regele, care desaprobase pe generalul său, răspîndia în curînd proclamația din 1813 către ai săi „Brandenburgesi, Prusieni, Silesieni, Pomeranieni și Lituanieni“, aducîndu-li înnainte — pare-că ar fi fost de nevoie — exemplul Svițerienilor și al Portughesilor, oameni liberi și îndemnîndu-i a fi „Prusieni și Germani“. Fichte adresă aprinsele lui „cuvîntări către nația germană“, și Arndt căpătă misiunea oficială de a înflăcăra sufletele prin versuri în metru popular, asemenea cu acelea pe care le cîntau odată, în cutezătoarele lor rătăciri, *landsknechții*. „Der Rheinische Merkur“ al lui Goerres chema Rinul la răscoală. Bavaresii urmară, cu Maximilian-Iosif, statornicul prieten al Împăratului Francesilor, cu tot. La „lupta națiunilor“, Saxonii, cari în 1806 trădaseră aproape cauza prusiană, trădară și pe Napoleon și pe propriul lor rege. Astfel, dacă regele lor rămase credincios până la sfîrșit binefăcătorului său, așa încît Prusianii au putut crede că a venit vremea să-și întindă Statul biruitor până la munții Boemiei, dacă el și familia sa ajunseră prizonieri, o bună parte din armată urmase exemplul celorlalți frați germani și trecuse la dușman. Dacă singurul sentiment național, trezit în sfîrșit, în forma lui deplină, i-ar

fi îndemnat la aceasta, ar fi o îndreptăţire, şi una glorioasă, dar se ştia bine cărui impuls i-au urmat acei cari părăsiau o cauză cu care n'aveau nimic comun, pentru alta în care totuşi nu erau să afle adevăratul lor interes. Acest impuls era al principilor, organisatorii acestei întregi mişcări aşa de frumoasă în aparenţă peste motivele ei reale, aşa de egoiste.

Aceşti principii se strinseră apoi, cu diplomaţii lor, la Viena pentru a stabili, împreună cu ceilalţi potenţaţi ai Europei, avînd în fruntea lor pe împăratul austriac şi pe cel rusec, harta viitoare a continentului. De la început pînă la sfîrşit în cei doi ani de negocieri pe care le întrepruse o clipă apariţia lui Napoleon—aproape gata să intre şi el în acest sfat al tuturor înţelepţiunilor „obiective“,— n'a fost vorba decît de teritorii şi de supuşi, invocîndu-se drepturi şi servicii, apelîndu-se la pergamente şi la numărul soldaţilor, pentru a se vedea cîţi oameni pe cîtă întindere de pămînt i se cuvine unuia aşa încît să nu supere prea mult şi pe cellalt, şi a reveni la acel „echilibru european“ al tratatelor din Vestfalia pe care-l rupsese atît de brutal războaiele Revoluţiei şi ale Imperiului frances.

Coroanele napoleoniene se păstrară pe fruntea principilor germani, aşa de grăbiţi să refacă în toate celelalte privinţi opera nelegiuită a „tiranului“. Saxonia însăşi se putu strecura prin toate intrigile şi ameninţările, rămîind, de şi cu hotarele foarte mult ciocîrtite, în această nouă lume germanică, adunată într'o „Confederaţie“ naţională, care înlătură pe a Rinului, fără să aibă din lăuntru viaţa pe care aceia o căpătase din afară şi o păstra prin neconţinutul impuls şi control al străinului creator şi domnitor. Prusia se alese, fireşte—regele ei fiind unul din membrii Uniunii biruitoare, alături de al Angliei şi de cei doi împăraţi—, cu una din cele mai largi părţi la această distribuţie de provincii şi de populaţie: ea căpătă, din ultima împărţire a Poloniei, pe care o făcu Congresul, Marele-Ducat de Posen, pe cînd Galiţia rămînea austriacă şi o Polonie autonomă se crea pentru a fi încredinţată pazei, aşa de desinteresate, a Ţarului. Astfel se consolida, supt

Frederic-Wilhelm al III-lea, acel hotar răsăritean pe care Frederic-cel-Mare îl lăsase cu totul neașezat și expus tuturor năvălirilor. Jumătate din Saxonia întâria hotarul de la Sud. De-a lungul Rinului, din moștenirea vestfaliană, din fărâmi hanoverane, din feude desființate, se crea ca o nouă Prusie vestică, îndreptată contra Franciei, ale cărei mișcări trebuia să le supravegheze. Astfel se formă, nici zece ani după catastrofa de la Iena, un Stat de 5.000 de mile patrute, cu 12 milioane și jumătate de locuitori.

Prusiei și Austriei îi era încredințată acum *poliția poporului german*, pe care ceilalți principii, prea slabi, n'ar fi fost în stare să o facă. Acest popor, *care el dăduse dinastiilor victoria cu toate consecințele ei*, trebui să se mulțamească acum cu foarte modeste concesii: sistem de Camere bilateral, — căci Hessa singură smulse la 1831 sistemul cu o singură Cameră, — seniorii din cea de sus considerind pe membrii celei de jos ca pe niște intruși obraznici și ca pe niște agitatori periculoși; regim electoral la care participau municipalitățile, grupele constituite și, personal, un număr foarte restrâns de persoane; oprirea întrunirilor, prigonindu-se până și ale studenților, urmărindu-se participanții la cele mai neînsemnate și inofensive din ele, ani întregi după aceea, și pedepsindu-se cu îndelungate întemnițări; presiunea celei mai neghioabe censuri, care nu știa să deosebească interesul de Stat sau măcar interesul politic, de celelalte. Nicăiri nu putea să șe menție o adevărată viață liberă: pe alocurea, ca în Hanovra, după moartea regelui Wilhelm—William al IV-lea în Anglia—și la suirea pe tron a ducelui de Cumberland, pe cînd regina Victoria își începea în Marea Britanie stăpînirea ei, Suveranul nu pregeta să puie în aplicare ideile sale absolutiste, cu toate protestările de formă, și să înfrunte nemulțămirea stîrnite prin lupta sa cu Camerele. În 1832 dieta, care represintă alianța permanentă a principilor, declară formal că ei nu sînt legați decît în anume privinți de aceste adunări, că pot răspinge cererile lor și că o comisiune dietală va revisui activitatea tuturor represintațiilor provinciale, confederația însăși fiind stabilită pe base imutabile, care nu pot fi atacate de cine știe cine, cine știe

unde. În 1834 se hotăra și un tribunal de arbitri în cas de neînțelegeri.

Aceste Camere, fără trecut, fără tradiție națională în sprijin, fără valoare reprezentativă și fără aspirații pentru viitor, nu erau încunjurate, în silințele lor eventuale, în trecătoarele lor capricii de opoziție, de nicio popularitate. Adunate din trei în trei ani de obicei, ele erau uitate în trecerea de la o sesiune la alta. Atribuțiile lor erau foarte restrânse, și debaterile nu puteau fi cunoscute de public. Austria, care nu le avea, nu se deosebia, astfel, esențial de Prusia, care nu se resimțea nici într'un chip de influența vre unei adunări deliberative, și decît Statele din Sud, unde nervii erau mai ușor de ațîțat, de și în Hessa mișcarea de la 1830, o adevărată răscoală, a fost condusă de Consiliul municipal din Cassel.

Comuna nu exista; provincia, după ultimele schimbări și restaurări, după continuele deranjări de frontiere, nu mai funcționa în vechiul ei sens privilegiat, așa de mare odinioară. Invățămîntul public nu era făcut ca să formeze conștiințe, ci tocmai ca să împiedece formațiunea lor. Iar cine, auzind de *Tugendbund*, „Uniunea virtuții“, și de alte asociații studentești, *Burschenschaften*, de serbările comemorative pentru mișcarea lui Luther, care și acuma apărea ca un îndemn, de discursuri și jurăminte, de propagande și comploturi, atribuie un rol prea mare acestor așezăminte de cultură¹, care sînt chemate și ca să cultive înalte idealuri, poate vedea din memoriile lui Heinrich Laube cît de puțin erau preocupați, de fapt, acești bătaioși petrecători, cari nu prea știau cine e Goethe și n'aveau mult respect pentru literatură și pentru intelectualitatea în genere, de problema cea mare a libertății și a unității naționale².

De altfel și numărul studenților față de greutatea întreținerii pentru familiile sărace era foarte restrîns. Suprimată în 1809, Universitatea din Iena fu restabilită la 1825 pentru 5-600 de ascultători; la Giessen în 1838 nu erau nici

1 Numărul lor fusese redus de la 40 la 22.

2 Laube, *Erinnerungen*, Viena, 1875, p. 47 și urm.

300 ; la Halle, din cei 1.300 de studenți de la 1829, 944 erau teologi, cu grija unei cariere de parohi în sate și fără nicio aplecare luptătoare, fără nicio idee politică ; la Göttingen se numărau 1.200-500 de studenți, cari, împreună cu burghesii locali, făcură revoluția din 1831, pe care trebui s'o înnăbușe, în fruntea soldaților săi, generalul von dem Busche. Universitatea prusiană de la Bonn, din 1786, restabilită la 1818, n'avea, ca și cea din Leipzig, înaintea de 1850, nici mia de ascultători. Precum Suveranul prusian își adusese Universitatea supt ochi, la Berlin, așa regele Bavariei strămută Universitatea lui de la Landshut la München (1826). Universități nouă, ca acea din Breslau, la care se unise școala înaltă din Frankfurt pe Oder — ambele prusiene —, n'aveau nicio tradiție.

De altminterea, acești Suverani, cari, după ce răsturnaseră pe Napoleon, continuau pur și simplu, fără vre-o compensație prin spectacolul însuși al mărimii ce ar fi avut-o sau vre-o mîngîiere prin gloria pe care ar fi fost în stare s'o cîștige, tradiția napoleoniană, se îngrijiseră ca și mai departe cultura germană să li rămîie o ascultătoare și harnică sclavă. Literatura se ofilește în Nord, după ce îndeplinisese scopurile care-i fuseseră puse, oficial, înaintea. Poeții entusiaști ai „războiului de eliberare“ nu mai păstrară trîmbița lor de aramă, pusă în arsenal alături de steagurile și tunurile smulse de la Francesi ; alții nu răsăriră în locul lor. În Sud, la Șvabii din Württemberg, Uhland și după el o școală întreagă vor cînta în metrul tradițional și în forma baladei isprăvile vechilor cavaleri, dar această popularizare prin cîntec a evului mediu folosia aici — ca și în Franța Restaurației, din tinerețele lui Lamartine și lui Victor Hugo, — la întărirea bunelor principii, de care trebuie să se călăuzească de acum înaintea, statornic, imutabil, toată viața publică. Nimeni nu cînta și suferința adîncă ori isprava tăcută a țeranului, pașnica trudă spornică a meșteșugarului, călătoriile negustorului, visurile cărturarului.

Alături, în același Sud, estetismul învie, în și mai aristocratice forme impecabile, prin opera lui Platen, care e conte în fiecare din versurile lui și se simte, mai presus de toți acești plebei, mîndru de aceasta.

Filosofia înțelesese vremea. Fichte moare, de tifus exantematic, în mijlocul patimilor războiului. Acel care-i urmează în glorie și popularitate, e tot un German din Sud, un „supus“ al Württembergului, Hegel, care-și făcuse și el drumul în Svițera și petrecuse un timp la Rin, supt influența francesă, încă așa de proaspătă în 1816, la Heidelberg. De la 1818 însă, după ce tipărise „Terminologia spiritului“ și începuse „Enciclopedia științelor filosofice“, el se așează la Berlin. Și, continuându-și opera până în 1831, data morții sale, acea mare operă care atinge, cu pretenția, un timp biruitoare, de a le reformă, toate domeniile cugetării, el o face în spiritul conciliator supt raportul politic în care o începuse. Căci pentru dînsul lumea nu răsare, cu cunoștința ei însăși și cu legile ei, din lăuntruul fiecărui om, și nici *eul* nu creiază tot ce se găsește, prin opoziție și pentru mărgenire doar, în afară de dînsul, ci subiect și obiect, cugetare și natură se confundă într'o absolută și liniștitoare identitate. *Ideia*, terminul ultim al cugetării sale, n'are în ea nicio putere scormonitoare și ațîțitoare. Tot ce e real e rațional, tot ce e rațional e real, și doar în ce privește valoarea de „realitate“, ce nu se acordă oricărui fenomen, care e trecător, dacă se poate încăpea discuția. Ce se află la urma unei dezvoltări trebuie să fie acolo, și înaintea existenței lui critica se oprește îngîndurată, urmărind strălucirea transcendentală a unei idei care nu încălzește pe nimeni.

În același timp prinții își aserviau literatura. Două personalități răsărite din mijlocul lor arată prin legăturile cu scriitorii timpului și cu artiștii (Schnorr, Cornelius, Kaulbach) de ce natură era această altă anexare. Frederic-Wilhelm al IV-lea, care urmă la 1840 biruitorului contra apăsării napoleoniene, era o natură romantică, la ale cării aplecări, une ori bizare, contribuia și un defect de sănătate mentală, care s'a văzut atunci cînd negurile nebuniei s'au întins, pe mulți ani, asupra minții sale. Altfel fire doritoare de cetire, de conversație cu spirite distinse, el a jucat rolul unui ocrotitor,—și prin mijlocul, trivial, al pensiunilor,—față de literatura timpului său, un romantism care ajunsese la ultimele lui forme exagerate. Berlinul său stră-

lucește de hegemonia intelectuală a lui Alexandru de Humboldt, om cu mintea universală. Încetul pe încetul, Prusia lua direcția și în această privință. Iar la München regele Ludovic I-iu începea seria acelor Suverani bavareși cari uniră cu o mare sensibilitate pentru literatură și artă o lipsă de gust și o exagerație care veniau și ele din misterioasele adâncimi ale dezechilibrului sufletesc. Amantul nerușinat al actriței spaniole Lola Montes, din care făcu adevărata stăpînă a țerii sale, autorul versurilor mediocre la care ținea așa de mult, a trebuit să abdice față de indignarea popoului, care-i căuta în toate colțurile concubina, dar urmașul său Maximilian a risipit, ca și dînsul, averi imense ca să facă din Capitala sa un muzeu de plagiate arhitecturale fără caracter și fără armonie. Iar fiii acestui pompos prinț și ai fiicei regelui Prusiei au fost nebunii regi Ludovic,—intîmul pînă la scandal al lui Wagner, care-l fermecase, și visătorul nesațios de senzații nouă, care, tot primblîndu-se pe lacuri ca Lohengrin, a isprăvit, înneclin-du-și prin sinucidere uritul într'unul din ele,—și Otto.

Față de această predică a supunerii înnobilate prin cea mai subtilă doctrină și de această atitudine a poezilor, ce pot însemna scrierile, tot mai greu de înțeles, ale lui Goerres, silit să-și afle un adăpost în Franța, apoi în Svițera,—pentru că glorificase Revoluția? Și, de alminterea, acesta însuși făcea amendă onorabilă prosternîndu-se mai târziu la picioarele regelui Ludovic al Bavariei.

Pentru a se pronunța o opoziție contra acestui regim pacificat pînă la somnolența cea mai idioată *nu se găsea nimic în poporul german et însuși*. Numai cînd în țerile sudice, Spania, Italia, Grecia, izbucniră revoluțiile din 1820-1, și mai ales cînd în Franța o revoluție răsturnă pe Carol al X-lea, creînd o nouă regalitate liberală, provocatoare prin singura sa existență pentru tot ce era „vechiu regim” și absolutism dinastic, și cînd Polonia, auzind acest glas, uni pe acela al vechilor ei dureri, și în momentul chiar cînd în Germania-de-Sud ca și în Prusia, ca și în Austria se stingeau prinții, cu lungă domnie, ai tratatelor din Viena, o pornire spre schimbări, prin critica pamfle-

tului ori prin ridicarea stradelor, se produce. Ea atinge însă prea puțină lume din cercurile intelectuale. La protestarea contra apucăturilor regelui Hanovrei ieau parte câțiva profesori, între cari Grimm, adunătorul datinelor populare, Dahlmann, Gervinus, istoricul, care tratează *din punct de vedere al ideilor conducătoare* istoria secolului al XIX-lea și-și simte, din alt punct de vedere decît al filelenilor obișnuiți, adoratori ai clasicismului ori sentimentali romantici, byronieni, — Byron însă, poetul revoltei, n'a aflat imitatori în Germania —, simpatie pentru revoluția grecească, pe care a înfățișat-o până în amănunțimi și Rotteck, care a introdus același spirit în scrierea unei noi Istorii universale. Dar istoricii, a căror importanță în Universitate și în viața publică e în neconținută creștere, sînt prea legați de laborioasa operă a desgropărilor trecutului și, pe de altă parte, ei sînt prea stăpîniți de ideile filosofiei lui Hegel ori, în materie de drept, de concepțiile, istorice și ele, ale unui Savigny, pentru a trece dincolo de pragul care desparte cugetarea pură de tulburarea agitație, cu toate nesiguranțele și primejdiile ei.

Atunci agitația aceasta își găsi represintanții, prin orașele renane mai mult, unde stăpînirea francesă era tot mai mult regretată, în mijlocul acelei populații mai expusă decît oricare a sfărîma tot ce există cu arma ascuțită a ironiei și cu loviturile de pietre ale batjocurii și a substitui realităților încercate, și care au suferit de pe urma încercărilor, construcțiile ideologice fără greș ale radicalismului abstract. Astfel un Ludwig Börne (Löb Baruch), un Heinrich Heine, Evrei amîndoi, îndrăgostiți de viața parisiană, fermecați de liberalismul regalității cetățenești și mai ales al opoziției republicane, ajunseră a fi factorii cei mai vehemenți ai prefacerii. Dar, cu tot meșteșugul întrebuintării de Heine a tonului popular, perfect imitat, cu tot superiorul talent al acestuia, de o așa de străbătătoare intimitate sufletească, nu acești străini, orientați către direcțiile de dincolo de Rin și strămutați chiar, ca marele poet liric, în Capitala Franciei, unde cîntă amintiri napoleoniene, puteau să dea Germaniei prin învierea conștiinței sale transformarea de care doria. Iar aceia din așa-zisa „Ti-

nără Germanie“, cari, ca Gutzkow și Laube, aparțineau rasei germane înseși aveau prea puțin marele talent, misteriosul fluid, care singur, prin literatură, poate trece dincolo de marginile ei.

În aceste împrejurări fu găsită Germania de revoluția de la 1848.

X.

O ultimă încercare revoluționară neizbutită.

Și revoluția de trei ani de zile care a zguduît, pe lângă Germania austriacă, mai răpede în a-și face socotelile cu spiritul nou, Germania propriu-zisă, a fost pornită dintr'un sentiment de imitație, iar nu din nevoile esențiale ale poporului german el însuși, care și-ar fi găsit drumul său și l-ar fi urmat cu puterile sale. Căci un Frances prieten al Germaniei, care o cunoștea din 1813 și scria despre dinsa în 1835, spune cu dreptate că „Germanul loial n'are obiceiul, ci frica de rezistența constituțională contra puterii și o socoate aproape ca un scandal... A lua în Germania rolul opoziției înseamnă a primi mucenicia pentru ocaziile mari ca și pentru micile împrejurări ale vieții”¹.

Fără vecinătatea cu Franța la Apus și cu Polonia la Răsărit, cu acea Polonie care prin mișcarea ei revoluționară de la 1830 a cauzat atita neliniște în spiritele poporului vecin, amestecat cu nația polonă în Posen ca și în Silesia, trezind publicații politice favorabile rebelilor și provocînd o întregă mișcare de opinie publică în același sens,—căci Saxonia, vecină, a avut o mică revoluție în 1830—, Germanii n'ar fi avut, în deosebitele State — treizeci și patru de toate — pe care le lăsase în picioare și le întărise Congresul din Viena nici acele slabe manifestații de împotri-

¹ Lerminier, *o. c.*, p. 52.

vire față de despotismul după modelul napoleonian ale principilor.

Au fost deci și aici la 1848, îndată ce a sosit vestea celor petrecute la Paris, unde tronul lui Ludovic-Filip, „regele-țetățean“, fusese dărîmat din vina unor miniștri cari credeau prea mult în teoria lor, o serie de zguduirii care dușeră, de la o consfătuire la alta, la adunarea unui *Vorparlament*, unui „Parlament preliminar“, la Frankfurt, și apoi la ședințele, nesfîrșite și în cea mai mare parte absolut inutile, ale simulacrului de Convenție națională, cu caracter de Constituantă, care s'au ținut în aceiași Capitală a „Bundului“, a Confederației tratatelor de la 1815.

Cine erau oamenii cari s'au adunat acolo și ce ideal li se înfățișa de conducătorii lor?

La o reprezentare a claselor rurale — și agricultura juca totuși un așa de mare rol în viața națională, pe un timp cînd nu se pomenia de industria pripită din zilele noastre, — nici nu trebuia să se gîndească cineva. Prin nimic țărănimea nu arăta nici dorința, nici putința de a participa la acea nouă viață pe care o creaseră silințele ei ostășești din greaua luptă a liberării. Prejudecăți din evul mediu apăsau încă asupra lor, cea ce se înțelege cu atît mai bine, cu cît, în momentul noilor organizații de Stat, cînd principii se îmbulziau cu Constituții pentru ca toate energiile să se useze în lupte interne, în gilcevi civile, lumea de jos doria un singur lucru, care a și fost cerut formal: să se revie la toate acele rămășițe medievale, fărîmițate, prăfuite, ieșite din us, pe care le înlăturase cităva vreme voința hotărîtoare a cuceritorului străin. Programul acestor mulțimi întunecate, cărora școala primară și lecțiile de catehism nu li dădeau și o inteligență politică, era întoarcerea la buna vreme veche. Se putea deci ca aceste milioane care nu-și înțelegeau epoca să vibreze la discursurile ce se făceau la Frankfurt de oratori cari, pe lingă aceasta, întrebuițau acea complicată prosă, cu epitete și formațiuni aglutinante, creată în cancelariile regimului trecut și care se deosebia așa de mult de vioiciunea graiului popular? Nu existau măcar asociații economice, tovărășii lo-

cale care în asemenea vremuri să se poată ridica la valoarea unor factori revoluționari alături de ceilalți.

Orașul german vegeta și mai departe în patriarcalismul lui mulțămît cu așa de puțin. În tulburările, uneori sîngeroase, care se repetară adese ori mai ales în Capitalele de Stat, nu poate fi vorba de o mulțime în adevăratul înțeles al cuvîntului, cînd se schimbă, la Berlin, focuri cu armata ori cînd se încearcă un atac contra palatului aceluiași prinț a Prusiei, fratele regelui — viitorul Wilhelm I-iu! —, care era învinuit că urmărește restabilirea cu ajutor rusesc a despotismului. Nu e aici o pornire națională instinctivă, ca în revoluțiile din Italia și din Ungaria. În adunarea de la Frankfurt, ca și în dieta prusiană, cu ședințe simultane, pe care o îngăduise în sfîrșit Frederic-Wilhelm al IV-lea, negustorii sînt puțini — și mai mult dintre cei legați prin afacerile lor cu intelectualii, librari ca Robert Blum, mai tîrziu executat la Viena pentru rebeliune; meșteșugarii lipsesc cu totul. Nu se întîlnește măcar un preot de sat, aducînd de acasă simțul realităților care se impun, ori un dascăl de școală elementară.

Cei cari discută sînt advocați, medici, profesori și nobili.

Un nobil de veche rassă, fiu al unui diplomat care la Congresul din Viena nici nu reprezintă un Stat german, ci Țerile-de-jos, fratele unui general care căzu victimă esceselor revoluționare e acela care, cu o popularitate cum n'a avut-o altul, cu dreapta cumpănire a unui caracter nobil și desinteresat, cu virtuțile politice ale omului care aduce cu dînsul mai mult decît experiența sa proprie și calitățile sale individuale, a condus desbaterile sfătoasei adunări din Frankfurt. Heinrich von Gagern, care, mai tîrziu, părăsind viața politică, a fost numai un luptător supt steag pentru unitatea germană și un proprietar retras pe pămînturile sale, nu aducea nimic burghes, nimic plebeian, nimic nou și transformator, în cuvîntul și în acțiunea sa ca și în întreaga lui atitudine. N'avea măcar viciile simpatice ale unui Mirabeau, iar, pentru a fi un Lafayette, îi lipsia prestigiul unei nobile aventuri în locuri depărtate. Căderea lui răpede se explică mai ușor decît o înălțare datorită mai mult lipsei simțului de realitate la ceilalți.

Érau mulți profesori, dintre aceia pe cari i-am găsit și înaintea anului tragic în fruntea demonstrațiilor și resistențelor. Cu deosebire profesori de istorie. Marturi ai celor ce se petrecuseră în țerile romanice din Vest și din Sud, cunoscători ai prefacerilor celor mari cari se petrecuseră într'un trecut mai apropiat ori mai depărtat și, pe lângă aceasta, influențați și de filosofia lui Hegel, puțin favorabilă ca să se simtă deosebirea situațiilor și relativitatea lucrurilor, ei erau convinși că *Germania datorește lumii o revoluție, că pentru a o face nu trebuie să se piardă momentul*—în Francesi, în Unguri, în Italiieni vedeau aliați neprețuiți—și că *scopul revoluției trebuie să fie, cum era pentru acele revoluții de aiurea, realizarea unității naționale.*

Pierdeau din vedere elemente esențiale, care, de o parte, erau din bielsug, iar, de alta, lipsiau cu totul. Grecia se ridicase la 1821 pentru că stătea supt apăsarea unui popor de alt sînge și de altă limbă; Italia nu se putea liniști pentru că Austriecii erau în Milan și în Veneția, ba, prin Marele-Duce de Toscana, și în Florența, pentru că Bourbonii din Neapole represintau o dinastie, oricît de naționalisată, dar fără sentimente italiene, pentru că Papa făcea politica lui proprie în Capitala firească a unei Italii unificate; Polonia fremăta, supt jugul, tot mai greu, al Rușilor; Ungurii voiau regatul Arpadienilor și al lui Matiaș Corvinul. La toate aceste popoare, libertatea de care se tot vorbea la Paris, unde ea era purtată pe steagurile biruitoare contra unui regim impopular, însemna înlăturarea străinului, recăpătarea dreptului de a se conduce de sine. Atîtea umilinți și atîtea dureri erau gata să sprijine cu disperarea lor acțiunea celui d'intăiu tribun cu vorba mai caldă și cu gestul mai poruncitor.

Dar Statele germane nu trăiau supt călcîiul unui cuceritor; din potrivă Austria și Prusia țineau ele în afirmare atîta lume de altă origine, care n'avea alt păcat decît, al unui sînge deosebit de al domnilor lor. Și aceste State nu erau împiedecate de a menține un neconținut contact supt toate rapoartele. Cu toată paza, plină de precauțiuni, a unei poliții bănuitoare, oamenii treceau dintr'un loc în

altul după plac. Nu era nevoie de nicio încetățenire pentru ca afacerile să se mute peste hotarele multiple ale Confederației și nici pentru ca studenții, intelectualii, scriitorii, ziariștii să călătorească după dorința lor, după atracțiile ce li se înfățișau sau după ocaziile pe care le puteau găsi aiurea¹. Iar supt raportul politic chiar, era o Capitală, Frankfurtul, era un Consiliu al tuturoră — de și membrii săi, foarte puțini, erau numiți de principii și atirneau cu totul de dinșii — ; *erau germeni capabili de desvoltare și cari, dacă rămîneau amortiți, aceasta nu se datorîa altui motiv decît înseși lipsei de vitalitate națională supt acest raport.*

Dacă deci glasul oratorilor, adesea înfocat și plin de inspirație, n'a ridicat în picioare o lume întreagă, dacă demagogii democrației revoluționare și republicane au trebuit să întrebuițeze viclenele mijloace mici ale conspirațiilor, ale agitațiilor artificiale, ale bandelor care treceau hotarul, viind din Svițera ori din Franța pentru a fi răpede împrăștiate, aceasta se datorește *lipsei de vioiciune a ideii înseși*. Și, în același timp, și *lipsei aceluia mijloc de comunicație care e literatura revoluționară*.

Niciun ziar mare nu exista pe atunci. Cele pe care Niebuhr, Kotzebue le publicau, cu anumite tendințe, pe vremea războiului de eliberare dispăruseră. Publicitatea o aveau numai foile create sau supraveghiate de Guvern și care erau cu desăvîrșire în minile lor: astfel Austria avea „Observatorul austriac“ (*Österreichischer Beobachter*), Prusia „Gazeta de Stat“ (*Preussische Staatszeitung*), fundată în 1815. Ziarele apărute la 1830 fură închise răpede. Gazeta lui Cotta de la Augsburg, a marelui librar legat de toată mișcarea literară — *Augsburger Allgemeine Zeitung* —, era foarte mult ținută în samă, dar nu odată ea a trebuit să publice în chestiile la ordinea zilei articolul care i se impunea. Afară de aceasta erau publicații de literatură și de teatru, ale unui speculant sau ale unei coterii. Abia în ultimul timp la Leipzig, la Brema, la Colonia, la Berlin

¹ V. d. ex. interesanta cărtică a lui Schuselka, *Das Revolutionsjahr*, Viena, 1850.

chiar — *National-Zeitung*¹, „Gazeta Crucii“ (*Kreuzzeitung*) — se iviseră publicații cu un caracter mai liber. Dar până la jumătatea veacului, vînzarea cu numărul fiind necunoscută, cel mai cetit jurnal german întrece abia 10.000 de abonamente. Și von Stein, marele ministru prusian, scria lui Gagern tatăl: „Libertatea presei poate fi foarte avantajoasă pentru librari, dar o cred făcută pentru a ră-tăci opinia, care și fără aceasta găsește destule alimente detestabile în foile franceze“.

Se vorbește în istoria literaturii de un curent de agita-ție politică și socială care ajunge a domina în acești ani tulburi. Numele lui Herwegh, lui Dingelstedt, lui Hoffmann von Fallersleben, lui Friederich Freiligrath mai ales amintesc versuri fulgerătoare contra despotismului, apeluri răsu-nătoare la popor, speranțe strălucite în noua eră de liber-tate. Se dorește explozia torpilei care va cufunda Stat, „*das alte morsche Ding der Staat*“², și Biserica, zgu-duirea dărîmătoare a uriașului care stă jos în lanțuri, pe cînd vasul plutește pe ape fericite. Glasurile acestea de ură, de întepiere, de răsturnare innăbușă pe Schneck-enburger, cînd cîntă „Straja la Rin“, pe Becker, cînd pro-voacă pe Francesi, și Freiligrath el însuși uitase, cînd ce-rea „naufraziul mucedei, ticăloase galere“, și pensia regelui Prusiei și vechiul său strigăt național către „Germania care trebuie să fie mai presus de orice“, — *Deutschland, Deutschland über Alles*, de o tristă celebritate astăzi.

Unii dintre acești cîntăreți au încercat, ca Herwegh, o ridiculă aventură de invasiune revoluționară; mai mulți dintre ei au trebuit să trăiască și în anii lor tîrzii din grea muncă între străini până li-a fost îngăduit să moară, mai mult sau mai puțin reconciliați, cu monarhia milita-ristă, vechiul lor dușman, pe pămîntul patriei. Dar o in-fluență reală, adîncă asupra nației n'a putut-o exercita niciunul din ei, până la broșurile socialiste de ieri, de alal-

1 V. Varnhagen von Ense, *Tagebücher*, VI, Leipzig 1862, pp. 3, 5. Cf. *ibid.*, p. 6.

2 „Vechiul, putredul lucru, Statul.“

tăieri care au cuprins cele mai furioase din cîntecele lui Freiligrath.

Dacă acesta a trecut, la un moment dat, în 1844, de la vechea lui pasiune pentru splendorile exotice ale Orientului la această poezie „muncitorească“, lucrul se datorește întîlnirii în străinătate cu un tînăr agitator care se întorcea din Franța, unde trăise supt influența doctrinelor unui socialism poetic și utopic, căruia era să-i deie însuși o armătură de economie politică și de filosofie modernă, — Karl Marx. Un mare ambițios, trăind pentru lux, voluptate și succes, în lumea mare, în același timp cînd scormonia, pînă la urletul de durere, rănile sărăcimii, Lassalle, lucra alături de dînsul pentru a răspîndi noul crez al revoluției „sociale“, asemenea cu aceia cari, în 1848, la Paris, erau să răstoarne supremația burghesiei franceze, așa de solidă totuși în viața generală a țerii.

Și Marx și Lassalle sînt Evrei, ca și Börne, ca și Heine. Poporul lor se îndulcise abia, de pe urma schimbărilor Revoluției franceze, la drepturile și foloasele, la plăcerile și satisfacțiile de vanitate ale vieții politice. Totuși el în-tîmpina încă piedeci. Mulțimile-l urau, și mișcări de prigonire izbucniră ici și colo în cea d'întăiu jumătate a secolului al XIX-lea. Totuși, înaintea de a lua în mîinile lor cea mai mare și mai influentă parte a presei, ei dispuneau, din zilele lui Mendelssohn și ale Rahelei, de saloanele Berlinului, după care tot mai mult se orienta viața politică a Germaniei întregi. În cursul revoluției germane, ei se întilnesc în frunte: un Jacobi joacă roluri prime, un Wiesner represintă singur Austria în adunare, un Evreu din Berlin strigă regelui Prusiei, care, primind un memoriu al radicalilor, declarase, formal, că refuză a sta de vorbă cu dînșii: „Vai de regii cari nu vor să audă ade-vărul“, pentru ca, seara, să i se facă o mare și zgomo-toasă manifestație pe străzile Capitalei. Mult timp socialismul va fi al lor, și ei vor da forma cea mai îndrăzneată democrației burghese, liberale,—ei, acești importatori ner-voși și agitați ai unor doctrine a căror origine nu trebuie căutată în Anglia intrigilor, ci în Franța partidului liberal de supt Restaurație.

A fost însă un moment cînd aceia cari nu voiau, în Imperiul refăcut supt cele trei colori pseudo-arhaice, împrimutate, de fapt, de la „tovărășiile“ prigonite ale studenților, o dinastie austriacă și cari aleseseră ca „vicariu al Imperiului“ — numai ca să scape de dieta Confederației germanice, pe care el o înlocui, — pe bătrînul Habsburg, blind și viclean, arhiducele Ioan, trebură să se oprească, în Mart 1849, asupra regelui Prusiei, de mult considerat ca „rege al Germanilor“, pentru a face din el Impăratul dorit (*Kaiser der Deutschen*), care ar fi dat înlăuntru unitate, în afară prestigiu (28 Mart; 290 de voturi contra 248). O deputație merse în acest scop la Berlin, și dieta prusiană aproba proiectul.

Frederic-Wilhelm refusă, hotărit, supt pretext că nu vrea să încalce niciun drept și să se impuie niciunei rezistențe. Vorbind așa, el nu se gîndia la Austria, care era de la siné eliminată, prin necesitatea lucrurilor, în acest plan al „Germaniei mici“, care biruise asupra grandiosului plan, de sigur imposibil, al „marii Germani“. Se gîndia, fără îndoială, la Bavaria rivală, dar nu aceasta hotări la refuzul său pe Suveranul care până atunci nu figură în Germania confederată decît numai cu Brandenburgul, iar nu și cu moșiile și achisițiile Casei sale, care erau Prusia răsăriteană și apuseană și Posenul. Ceia ce avu mai multă influență asupra spiritului său fu concepția mistică pe care o avea despre originea și caracterul puterii unui Suveran, scirba sa de principiile raționaliste ale Revoluției, de și era și oarecare neîncredere în forțele cu care ar fi trebuit să se impuie¹. Fără a înlătura din planurile de viitor ale dinastiei și țerii sale această coroană imperială pentru toată Germania, el voiă s'o aibă numai de la semenii săi, prin grația divină, de la mila lui Dumnezeu, coborită asupra armelor sale, — așa cum peste un șfert de veac era s'o

¹ În cartea, plină de idei, a lui Lerrainier (I, p. 127), se observă și aceia că titlul imperial e vechiu și legat cu Biserica romană, iar Prusia represinta protestantismul. Cf. și Varnhagen von Ense, *o. c.*, VI, p. 113. Regele trată pe democrați de „cini“ și zicea că numai soldații li vin de hac: „Gegen Demokraten helfen nur Soldaten“ (*ibid.*, p. 117). Și el era sigur că „o a doua armată ca a lui nu mai este“ (*ibid.*, p. 121). Și ofițerii întorceau capul ca să nu-l salute (*ibid.*, p. 135).

aibă acel frate al său, socotit pentru moment ca un trădător față de cauza germană.

A făcut bine sau ba să refuze? Istoricii germani răspund de obicei aprobându-i decisiunea. După experiența războiului acestuia am răspunde în sens contrariu. Oricît de insuficient ar fi fost caracterul reprezentativ al Parlamentului din Frankfurt, oricît de slabă ar fi fost majoritatea căpătată pentru propunerea unei Împărății germane cu conducere prusiană, oricît de multe ar fi fost greutățile de drept și de fapt care se presintau, Imperiul ieșit dintr'o manifestare de ideal, în mijlocul unei adunări de romantici cu nobile porniri și cu o caldă iubire de libertate, s'ar fi simțit dator față de originea sa cu altă atitudine, înlăuntru și în afară, decît creațiunea prin foc și sabie a lui Wilhelm I-iu, proclamat între generalii unei victorii cîștigate, nu numai asupra noii Francii napoleoniene, dar și asupra curentului liberal de care, în ultima ei fasă, aceasta fusese străbătută.

Căci orice fundațiune politică rămîne totdeauna însemnată cu pecetea sacră ori cu stigmatul de infamie al originilor sale¹.

¹ Regăsesc, cînd revăd aceste pagini, ideea la Lermier, care, prevăzînd ce era să se întîmple în 1848 și în 1871, scria, încă de la 1835: „Dacă Germanii votesc să ajungă la unitate prin despotism, lucrul e ușor. Jugul e pregătit: el va fi de fier și de glorie, ei va fi strălucitor și tare; pot să-și treacă prin el capul. Dar, dacă, cu mai multă încredere în geniul ei și în voința lui Dumnezeu, Germania cere timpului dezvoltarea sa însăși și nu vrea să ajungă la unitate decît prin libertate, va merita cu adevărat să fie un exemplu lumii prin actele sale.“

INCHEIERE

Această Germanie a silei, a cuceririi, a dominației universale este ea poate un produs, cit de urit, dar original, al spiritului german?

Să vedem.

Revoluția franceză din 1848 degenerase în anarhie socială. În zilele din Iunie baricadele se ridicaseră din nou în Paris, și bandele de muncitori otrăviți de o propagandă fără răspundere și fără frâu făcuseră să curgă sângele soldaților și al unor oameni așa de nobili în acțiunea lor împăciuitoare ca arhiepiscopul de Paris. Franța era în primejdie de a se pierde în mijlocul furiei războiului civil. Atunci burghesia, care avea la adăpost patrimoniul atîtor generații, ea la care se alipia instinctiv o țărănime de proprietari, muncitori, economi și patrioți, strîns legată de țară, de păstrarea și de cinstea ei, se ridică într'o mare mișcare legală de defensivă și, la alegerile de președinte al Republicei, ea impuse, lăsînd la o parte și autoritatea de soldat, restabilitor de liniște, a generalului Cavaignac, pe acel prinț Ludovic Napoleon, cunoscut doar prin două aventuri de pretendent și printr'o viață de frumos elegant la Londra. Și aceasta numai pentru că în ideia napoleoniană se vedea singura garanție de ordine durabilă, cu sau fără vechea glorie a marelui Impărat. Președinte, președinte pe viață, Impărat și el, titlul era indiferent; ce se cerea înaintea de toate era siguranța zilei de mîine, putința muncii cu spor pe toate terenurile.

I-a fost îngăduit pentru aceasta omului care păstra ceva din fisionomia aventurierului cu noroc să impuște pe străzi și să deporteze, să introducă censura și procesele de presă, să practice candidatura oficială susținută de subprefecți și garantată de jandarmi, să reducă până în anii din urmă ai regimului său Camerele la rolul unor simple corpuri consultative. Marile lucrări făcute supt dînsul, dezvoltarea uimitoare a industriei franceze, prestigiul cîștigat prin biruințele din Italia și din Crimeia, hegemonia francesă în Europa erau pentru toți, afară de cercurile restrînse ale intelectualilor, de lumea ambițioasă a advocaților și de poporul parisian, gata oricînd pentru răsturnările de regim, o compensație îndestulătoare.

Ce putea fi mai indicat pentru prințul regent al Prusiei, pentru regele de mai tîrziu decît să urmeze acest exemplu?

Și l-a urmat. S'au reluat din nou tradițiile militariste ale lui Frederic al II-lea, care concentrau toate silințele asupra unei armate de Stat, care se cîmplea prin rezerve fără niciun caracter cetățenesc, național, în sensul anilor 1813-4. S'a desăvîrșit un organism administrativ de o strînsă organizare absolut napoleoniană, pătrunzînd în toate colțurile societății pentru a duce pretutîndeni singura grijă a intereselor stăpînului. S'a lăsat școlii înalte, literaturii, cugetării, artei singurul loc pe care-l delimitase, în terenuri vagi, frumos înverzite, dar dincolo de pripita circulație a stradelor vieții publice, Statul atotputernic, servind pe rege și dinastia lui.

Și Germania a primit. Literatura, de la Geibel, mediocrul cîntăreț al idealelor de Stat, de la dulceagul von Redwitz, cu idilele sale zîmbitoare, până la voiosul optimist Baumbach n'a cerut mai mult decît să încînte ceasurile goale ale cetitorului, pe cînd arta-i împodobia casa. Iar filosofia lui Schopenhauer, dacă înlătura minioasă zădărnicia jargonului ideologic în care căzuse filosofia hegeliană—de care, la Berlin, ridea unul de la noi, T. Maiorescu, în cartea lui de ironie față de toate sistemele: *Etwas philosophisches in gemeinfasslicher Form*—, punea în loc, recunoscînd ca impuls al faptelor omenești voința,

idealul suprimării acestei voinți înseși pentru a se avea : fericirea.

Totuși orice popor, cînd abdică, cere, oricum, ceva mai mult decît protocoale administrative și măsuri polițienesti. Ii trebuie un principiu și-i trebuie o înălțare.

Innainte de-a avea, prin biruințele asupra Austriei și asupra Statelor din Sudul Germaniei unite cu ea, în 1866, asupra Franciei în 1870-1, gloria militară — asămănătoare cu a lui Napoleon al III-lea, noul model, — Germania a avut altceva în locul principiului, în locul tradiției. Ea, care, din romantism, păstrase — tot cu Napoleon-cel-Mare în fund — cultul „genialității“, mai presus de norme, mai presus de drept, mai presus de morală (cum i-a spus-o apoi, filosofic, Nietzsche, cu supra-omul său fără alt îndreptar decît voința lui), a avut, mai presus de toți Soveranii săi, de biruitorul prusian el însuși, pe acela care dădu lui Wilhelm I-iu biruințele, pe Bismarck.

Real și dur, insensibil pentru tot ce e idee și sentiment, creator de forțe politice prin popoare, dar nu pentru popoare, acest „baron“ din Nord, aproape Danes, n'are în el nimic specific german¹. Germania a lucrat asupra-i numai provocînd în spiritul său o reacțiune firească în contra desfrîului ideii fără putință de realizare și al vorbeii fără urmări în fapte, care deosebește Parlamentul din Frankfurt, în sforțările și în iluziile sale. Legături cu poporul său, în masele lui adînci, n'a avut și n'a voit să aibă, în mîndria sîngelui și a strămoșilor săi. Politica ce se face de sus a fost pentru el o maximă: de sus, unde este concepția, de sus, unde instinctele se resumă într'o cugetare clară și consecventă. De țerani nu s'a preocupat niciodată; inuncitorii i-au trebuit numai pentru ca, prin „socialismul de Stat“, să puie un frîu avînturilor, neconținut repetate, ale burglesiei liberale, incomodă și une ori chiar împiedecătoare. Indiferent supt raportul confesional, a doua zi după ce regele Prusiei încercase a impune în Statele sale o formă protestantă de conciliație, el s'a gîndit la luteranism numai atunci cînd îi trebuia un contrapond pentru ultramonta-

¹ Un Bismarck e amestecat în viața rusească din secolul al XVIII-lea.

nismul roman, care i-a dat un partid, al Centrului, pe care el nu l-a putut frînge. Prieten al Rusiei din inimă, pentru că era o putere organizată, îngăduitor față de o Austrie pe care o putea tirî, dușman neîmpăcat al unei Francii în care nu se încredea, el n'a făcut altă alegere în politica externă decît a celor pe cari se putea răzîma ori pe cari-i putea întrebuița. De și a fost întemeietorul Imperiului național german, sufletul lui era inaccesibil la alte considerații decît acelea de Stat, cărora, la capătul filosofiei hegeliane, profesorul Treitschke li dădea legitimare filosofică în cea mai crudă din formule, atunci cînd bătrînul Menzel rîdea veninos de „șărlătania“ principiului național pe care, împrumutîndu-l de la cea mai recentă revoluție, îl înscrișese Napoleon al III-lea în fruntea programului său. Bismarck prefera să derive, în planuri și în metode, de la cel d'întăiu Napoleon¹.

Cu o deosebire: *el nu putea să creeze în ordine internă*. De la marele Impărat avem legile noastre, administrația noastră, ordinea noastră politică întregă, oricît am fi introdus în ea elemente de imitație engleză ori rezultate ale mișcărilor revoluționare. Pe cînd triumfurile lui Bismarck, creînd un Imperiu confederativ, în care trăiește, pe lîngă supunerea roabă față de Prusia, așa de mult din particularismul dinastic, *n'au dat nici Germaniei, necum lumii, un singur așezămînt și un singur principiu nou și de acum înnainte necesar pentru existența omenirii*. Căci ce, din instituțiile și ideile, pe care ne sprijinim și în mijlocul cărora ni purtăm viața, poartă pecetea Statului de două ori învingător, peste așteptările tuturor, la 1866 și la 1870-1? Și cit' de limpede reiese și din această considerație adevărul că *numai puterea care intrupează o idee poate fi însăși generatoare de idei!*

Războaiele de unitate, analoge cu cele din Italia, a căror inițiativă, mai veche, e absolut reală, n'au fost precedate de furtuna în suflete a unei nouă literaturi și n'au provocat

¹ Acesta scrisese totuși la Sfînta-Elena: „Cel d'întăiu Suveran care, în mijlocul celei d'întăiu mari încăierări, va îmbrățișa de bună credință cauza popoarelor, se va găsi în fruntea Europei întregi și va putea să încerce ce va voi“.

înflorirea unei nouă literaturi, iar a unei nouă cugetări și mai puțin, Nietzsche însuși, sumbrul prooroc slav, mistic, al omului mai presus de propria sa umanitate, al „supra-omului“, fiind, în afară de tainele personalității sale, așa de pronunțate în caracterul ei bolnăvicios, ucenicul altora decît al luptătorilor de la Königgrätz și de la Sedan. Cine a cîntat victoria — și au fost mulți — nu sînt măcar poeții, afară de foarte bătrînul Geibel și de cîțiva romantici ieșiți, pare-că, din mormînt pentru a cînta în stilul lor fapte care erau, de sigur, de alt stil. Cîntă, cum pot, prosatori, istorici, medici, filosofi, la cari e și multă inspirație oficială și multă căldură care n'a trecut prin inimi înainte de a se rosti în versuri de șablon, banale și veștede.

Universitatea germană și-a trăit zilele cele mari. Filosofia s'a coborît în laboratorii, și ea răsfoiește, cu Wundt, cărțile de etnografie. Până și rassa acelora cari, ca Haeckel, continuînd pe Darwin mai mult decît pe Goethe, fabrică surrogate religioase unei epoce fără dogmă, încetează în plin triumf politic. Un Ratzel, cu vastul lui orizont de natură străbătută întregă până în adînc de umanitate, nu-și află urmași cari să fie mai mult decît interpreții manierei sale. După largul suflu uman al lui Ranke, care, altfel, n'are nicio credință la capătul armonioaselor lui expuneri, străbătute de ideea care înțelege, nu de aceia care îndrumează, Lamprecht, cel mai însemnat represintant al studiilor istorice, verifică în viața societăților umane concepții de filosofie, de psihologie a societăților. Ceilalți se bucură de neconținută descoperire a faptelor nouă, de precisarea celor vechi. Foarte mulți industrializează și comercializează știința pentru editorii cari o domină, condiționînd-o după singurele lor interese.

O puternică viață economică absoarbe Germania întregă. Țeranii aleargă la orașe și se îngrămădesc în fabricile care storceau pe încetul în continue siluiți monotone, istovitoare, fără recreație, fără mulțămire sufletească, rassa însăși¹. Niciodată o industrie nu s'a creat mai răpede și deci

¹ În 1861 Menzel, *Gesch. der neuesten Zeit* (1856-60), Stuttgart 1860, p. 3, constata că la recrutare din 100 de țesători au fost găsiți buni doar 28 și din o sută de torcători cu mașina 20.

și mai nesănătos, mai amenințător pentru viitorul puterilor pe care le stoarce. Niciodată mai miraculos n'a răsărit un comerț mondial pentru produse pe care politica le va impune, și prin războiul mondial, dacă trebuie, oricât ar ținea, oricât ar costa. O flotă e creată prin ordin pentru un popor care n'are nicio tradiție pe Mare și care trebuie să creeze odată cu marina și pe marinar. O statistică uriașă cercețează, cotează, clasifică și trece la arhive munca întregului glob pămîntesc. Ambiția nebună de a merge oriunde supt steag german pentru a regăsi steagul german oriunde cuprinde poporul întreg. Cugetarea germană proclamă necesitatea și posibilitatea Imperiului „tentacular“, care cu aceste tentacule ale sale nu pipăie pentru a se apăra și nu strînge pentru a se ținea, ci sugă și stoarce.

De unde însă acest ideal, care i-a atras, astăzi, contra-atacul lumii întregi și-i va păstra mine o ură generală peste care nicio efortare nu va putea străbate?

Totul e fabricat și imitat, totul e împrumutat și impus. Peste un popor care simte și cugetă altfel, care vrea altfel, dar nu cotează a o spune măcar — cu toate disidențele socialiste fără rădăcini, pe cînd socialismul oficial îngenunche înaintea zeilor de războiu —, necum a o împiedeca, avem tot vechea tovărășie a prinților, resumată 'n Impăratul, care, în Wilhelm al II-lea, îi domină și, prin individualitatea lui, acaparatoare și strălucitoare, face ceia ce am văzut că s'a făcut continuu de-a lungul veacurilor.

După înfrîngerea Franciei, după acoperirea ei cu un despreț care nu exclude nici ura, nici, mai ales, invidia, Germania, deprinsă a-și căuta modelele peste Rin, s'a uitat nedumerită în jurul ei. Rusia fără suflet în viața ei politică și în viața ei sufletească—la suprafață ca și în adîncuri—, cu un suflet particular, elementar, care nu se poate contraface, nu era, fără îndoială, în părerea germană un izvor de învățătură pentru un popor care i se simția nespus superior uriașului vecin din Răsărit¹. Vechile legături di-

¹ Germanii de Sud spuneau la 1835 Prustenilor: „Rușii Germaniei“ (Lermier, o. c., I, p. 55).

nastice slăbiseră, de altfel, după ce, în războiul Crimeii, Prusia urmăse Austria în silințele acestea de a smulge Rusiei cât mai mult, fără luptă. Atunci privirile s'au îndreptat asupra țărilor anglo-saxone, de imensă dezvoltare industrială, de comerț dominând întreaga viață, și toți cei cari voiau să-și ducă țara și neamul mai departe pe drumurile largi deschise de tun s'au coborât în laboratorul științific, întrebându-și toate descoperirile altora, și câteva proprii, și în usine creatoare de bogăție și de forță.

Că în dosul muncii engleze erau tradițiile morale a o mie de ani, capabile să degajeze la nevoie o forță de rezistență fără sfârșit, că în dosul muncii americane era idealismul latent al începuturilor, al tradiției unui Washington și Jefferson, că toate popoarele, printr'un neconținut curent de imigrație, adăugiseră, odată cu o atotputernică viață populară, și toate incalculabilele ei posibilități morale, cine să se gândească la aceasta? Nicio statistică nu vorbește de așa ceva.

* * *

Astăzi Germania, cum este, a principilor vechi ai tronurilor și a noilor principii ai banului, se găsește înaintea conștiinței umane care nu vrea s'o accepte astfel, dincolo de hotarele sale firești.

Și poate, înlăuntrul acestor hotare, se găsește înaintea unei conștiinți populare, care, mine — măcar mine! — va avea cuvântul.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
I. Prefața	3
II. Vechea regalitate germană și invasiile.	7
III. Biserica și Imperiul ca element plastic față de Germani.	21
IV. Drumurile romane ale regilor germani.	33
V. Imitarea regalității franceze	42
VI. O reformă populară care a rămas una confesională : Luther	52
VII. Imitatorii germani ai lui Ludovic al XIV-lea	63
VIII. O nouă mișcare a spiritului german și oprirea ei în cercuri literare	74
IX. Napoleon I-iu și Germania „napoleonisată”	59
X. O ultimă încercare revoluționară neizbutită	106
Incheiere	115

